

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

UNIVERSITY OF PIRAEUS

ΤΜΗΜΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ:

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΜΑΘΗΣΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

*Η Αξιοποίηση του Εκπαιδευτικού Δράματος ως Εκπαιδευτικής Τεχνικής σε
προγράμματα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών*

ΚΙΟΡΟΓΛΟΥ ANNA

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

ΝΙΚΗ ΦΙΛΛΙΠΣ

Πειραιάς, 2017

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ABSTRACT	5
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	5
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	7
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ	7
Εισαγωγή	7
Επιστημονικό πεδίο και βασικές έννοιες.....	7
Α) Εκπαίδευση και κατάρτιση.....	7
Β) Δια Βίου Μάθηση.....	8
Γ) Ανοιχτή και Εξ’ αποστάσεως Μάθηση.....	9
Δ) Ενήλικος Εκπαιδευόμενος.....	10
1.2. Ενήλικος εκπαιδευόμενος και βασικά χαρακτηριστικά της ενήλικης μάθησης.....	12
1.3.1. Θεωρίες Ενήλικης Μάθησης.....	14
Βασικές Θεωρίες Μάθησης.....	14
Βασικές θέσεις της Βιωματικής Μάθησης.....	18
1.3.2. Συμμετοχικές Τεχνικές Βιωματικής Μάθησης.....	21
Σύνοψη Κεφαλαίου	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο	23
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ.....	23
Εισαγωγή Κεφαλαίου	23
2.1 Τυπικά προγράμματα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών	24
2.2. Καινοτόμες προσεγγίσεις στην εκπαίδευση εκπαιδευτικών.....	26
Σύνοψη Κεφαλαίου	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	29
ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΔΡΑΜΑ ΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ	29
Εισαγωγή.....	29
3.1. Η αξιοποίηση του εκπαιδευτικού δράματος ως τεχνική στην εκπαίδευση ενηλίκων.....	30
3.2. Οφέλη και εμπόδια στην αξιοποίηση του εκπαιδευτικού δράματος.	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο	35
Η ΨΗΦΙΑΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ	35
4.1 Η ψηφιακή εκπαίδευση στην εκπαίδευση ενηλίκων: τάσεις/εξελίξεις	35
4.2. Βασικοί τύποι και χαρακτηριστικά ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού	36

4.3. Εργαλεία δημιουργίας ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού	38
Σύνοψη Κεφαλαίου	40
Σύνοψη θεωρητικού μέρους	41
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ – ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο	42
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ	42
5.1. Ταυτότητα έρευνας Σκοπός – Στόχοι της έρευνας	42
5.2. Ερευνητικά ερωτήματα	42
5.3. Επιλογή ερευνητικής μεθόδου και τεχνικών	43
5.4. Συλλογή Δεδομένων – ερευνητικά εργαλεία.....	44
ΑΞΟΝΕΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ	44
5.5. Δείγμα.....	46
5.6. Περιορισμοί που προέκυψαν στη διάρκεια της έρευνας	47
5.7. Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων	48
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ – ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ^ο	50
6.1. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	50
6.2. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	71
Συζήτηση και σκέψη	74
6.3. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ	75
Βιβλιογραφία.....	76
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1- Απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις	79
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2- Επεξήγηση αρκτικόλεξων	94
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3-Ευρετήριο Εικόνων	94

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει ως βασικό σκοπό να διερευνήσει τη συμβολή του Εκπαιδευτικού Δράματος ως εκπαιδευτικής τεχνικής στην επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων προγραμμάτων που απευθύνονται σε εκπαιδευτικούς. Είναι σαφές ότι πρόκειται για ένα πολύπλοκο ζήτημα που έχει πολλές μεταβλητές και ιδιαίτερες δυσκολίες στη μελέτη, δεδομένου ότι η ίδια η τεχνική του Εκπαιδευτικού Δράματος αναπτύσσει ικανότητες σε γνωστικό, κοινωνικό αλλά και προσωπικό επίπεδο. Αφορμή αυτής της εργασίας αποτέλεσε η προσωπική ενασχόληση με το θέατρο και γενικά την τέχνη του δράματος, η επαγγελματική ενασχόληση με την εκπαίδευση, αλλά και μια γενικότερη ανάγκη μελέτης του πεδίου αυτού, προσβλέποντας σε μια περαιτέρω έρευνα για τη διερεύνηση δυνατότητας χρήσης της τεχνικής του Εκπαιδευτικού Δράματος σε εξ' αποστάσεως εκπαιδευτικά προγράμματα. Η ερευνητική μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η ποιοτική με ερευνητικό εργαλείο συλλογής δεδομένων την ημιδομημένη συνέντευξη αναζητώντας την ποιοτική και όχι την ποσοτική ανάλυση των δεδομένων. Το δείγμα συνίσταται από οκτώ (8) εκπαιδευτές ενηλίκων και συγκεκριμένα εκπαιδευτικών, που χρησιμοποιούν ως βασική τεχνική εκπαίδευσης το Εκπαιδευτικό Δράμα. Τα συμπεράσματα της έρευνας συνοψίζονται στο ότι:

α) οι δυσκολίες που προκύπτουν κατά την αξιοποίηση της χρήσης του δράματος στην εκπαιδευτική διεργασία, είναι τόσο για τον εκπαιδευτή όσο και για τους εκπαιδευόμενους, πολλές. Για παράδειγμα η έκπληξη/άρνηση για τη συμμετοχή σε βιωματικές δράσεις στις οποίες δεν έχουν εμπλακεί ξανά στο παρελθόν (άρνηση που προκύπτει από την εμπλοκή σε νέα εμπειρία)

β) Η ανάγκη για απόλυτη και προσεκτική οργάνωση του προγράμματος που θα αξιοποιήσει το εκπαιδευτικό δράμα, καθώς και η εφαρμογή των βασικών προδιαγραφών αποτελεσματικής αξιοποίησής του και

γ) η παρότρυνση και οι διευκολυντικές ικανότητες του εκπαιδευτή ενηλίκων, βοηθούν την αντιμετώπιση των οποιονδήποτε εμποδίων ενδέχεται να προκύψουν κατά τη συμμετοχή των εκπαιδευομένων στο εκπαιδευτικό δράμα.

ABSTRACT

The main purpose of the present thesis is to explore the contribution of Educational Drama as a training technique in achieving the educational aims of training programs addressed to educators. This is clearly a perplex issue to research with a number of variables and particular difficulties since Educational Drama, as a technique itself, develops knowledge, skills and attitudes at a social and personal level. The researcher's personal involvement in drama-dramatization as well as her professional experience in education, developed the initial aspiration for this research. It is also accompanied by a future aim to research the use of Educational Drama in distance learning programs. Qualitative research and semi-structured interviews were used for the data collection. The research sample consisted of eight (8) adult educators, specifically primary teachers, who exploit Educational Drama as a key training technique. Findings can be summarized in that

a) the difficulties that arise in exploiting the use of drama in the educational process are many, both for the trainer and the trainees. For example, the surprise / refusal to engage in experiential actions that have not been involved again in the past (denial resulting from engaging in new experience)

b) The need for an absolute and careful organization of the program that will exploit the educational drama, as well as the implementation of the basic standards for its effective exploitation and

c) Involvement and facilitation skills of adult educators help address any obstacles that may arise when trainees are involved in educational drama.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Νίκη Φίλλιπς και όσους συμμετείχαν στο δείγμα μου. Επιπλέον, ευχαριστώ τους δικούς μου ανθρώπους: τον Κώστα, τη Μαριλένα, τον Πέτρο και την Εύη, τον Ευριπίδη, την Εύη και τον Αστέρη και τη Μαρία.

Άννα Κιόρογλου

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

Στο θεωρητικό μέρος του παρόντος κειμένου οι θεματικές που θα αναπτυχθούν είναι αυτές που βοηθούν καλύτερα ώστε να αποσαφηνιστούν με επάρκεια οι όροι που περιλαμβάνονται στον τίτλο *Η Αξιοποίηση του Εκπαιδευτικού Δράματος ως Εκπαιδευτικής Τεχνικής σε προγράμματα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών*.

Με αυτό ως γνώμονα, στο πρώτο κεφάλαιο αναπτύσσεται η θεματική «Εκπαίδευση Ενηλίκων» δεδομένου ότι η Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών ουσιαστικά εντάσσεται στο πεδίο αυτό. Στο δεύτερο κεφάλαιο, η εστίαση πλέον γίνεται στην Εκπαίδευση των Εκπαιδευτικών και στο τρίτο κεφάλαιο ασχολούμαστε με τον έτερο σημαντικό όρο του τίτλου, αυτόν του Εκπαιδευτικού Δράματος. Τι είναι, πώς χρησιμοποιείται και ποια είναι τα οφέλη για τους εκπαιδευόμενους. Στο 4^ο και τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους αναφέρονται τρόποι και μέθοδοι παραγωγής ψηφιακού υλικού, δεδομένου ότι τα αποτελέσματα της έρευνας που θα πραγματοποιηθεί, θα χρησιμοποιηθούν ως δεδομένα για την παραγωγή ψηφιακού υλικού με διττό ρόλο. Αφενός ως ενημέρωση των Εκπαιδευτών Εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα για την ανάπτυξη των εκπαιδευτικών τους δράσεων στην Εκπαίδευση Εκπαιδευτικού και αφετέρου ως πηγή για τους επόμενους ερευνητές που χρειάζονται κάποια ποιοτικά δεδομένα πάνω στο υπό μελέτη αντικείμενο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

Εισαγωγή

Σκοπός του κεφαλαίου αυτού είναι α) η παρουσίαση του επιστημονικού πεδίου και των βασικών εννοιών της εκπαίδευσης ενηλίκων, β) η περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών της ενήλικης μάθησης και γ) η αναφορά των βασικότερων θεωριών της ενήλικης μάθησης και συγκεκριμένα εκείνων που προσανατολίζονται στη βιωματική και εμπειρική μάθηση, εφόσον σε αυτές τις θεωρίες θα ταίριαζε περισσότερο η αξιοποίηση του εκπαιδευτικού δράματος.

Αρχικά θα παρουσιαστεί το πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων και οι βασικές αρχές που το διέπουν. Στη συνέχεια, θα εντοπιστούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ενήλικου εκπαιδευόμενου που τον διαφοροποιούν από την ανήλικη μάθηση. Τέλος, θα εστιάσουμε στις βασικές θεωρίες της εκπαίδευσης ενηλίκων με έμφαση σε εκείνες μέσα από τις οποίες μπορεί να εφαρμοστεί το εκπαιδευτικό δράμα ως τεχνική που μεγιστοποιεί τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα σε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης ενηλίκων.

Το κεφάλαιο, επομένως, εστιάζει στη συνοπτική περιγραφή των βασικών θεωριών της ενήλικης μάθησης και κυρίως των θεωριών εκείνων που αξιοποιούν την εμπειρία και το βίωμα των εκπαιδευομένων. Σε αυτού του είδους θεωρίες φαίνεται να ταίριαζει και το Εκπαιδευτικό Δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική και επομένως θα την εξετάσουμε υπό το πρίσμα αυτών των θεωριών.

Επιστημονικό πεδίο και βασικές έννοιες

Προκειμένου να περιγράψουμε με τη μέγιστη δυνατή ακρίβεια τον όρο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων αλλά και το επιστημονικό πεδίο στο οποίο εντάσσεται, κρίνεται σκόπιμο να διερευνήσουμε, αρχικά, να ορίσουμε τις βασικές έννοιες ώστε να έχουμε κοινό κώδικα αναφοράς. Ως βασικές έννοιες χαρακτηρίζονται οι εξής: α) εκπαίδευση και κατάρτιση, β) δια βίου μάθηση, γ) ανοιχτή και εξ' αποστάσεως εκπαίδευση και δ) ο ενήλικος εκπαιδευόμενος. (Τσιμπουκλή & Phillips, 2008)

A) Εκπαίδευση και κατάρτιση

Η συνύπαρξη των δύο όρων, αυτού της *Εκπαίδευσης και της Κατάρτισης*, είναι αντικείμενο έντονων διαφωνιών ανάμεσα στα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας.

Για πολλούς η εκπαίδευση είναι όρος πιο γενικός. Δεν αφορά αποκλειστικά και μόνο την απόκτηση γνώσεων πάνω σε ένα συγκεκριμένο επάγγελμα. Όπως ο Δημουλάς διατυπώνει, «σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισης, ως κατάρτιση προσδιορίζεται εκείνο το μέρος της επαγγελματικής εκπαίδευσης που παρέχει τις ειδικές επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες με τις οποίες ολοκληρώνεται η επαγγελματική επάρκεια του εκπαιδευόμενου και το οποίο αποτελεί αντικείμενο επαγγελματικής επιμόρφωσης. (Δημουλάς, και συν., 2003). Από αυτόν τον ορισμό, αντιλαμβανόμαστε ότι η κατάρτιση είναι κάτι που περιστρέφεται γύρω από γνώσεις που αποκτώνται αποκλειστικά και μόνο αναφορικά με ένα επάγγελμα.

Αν και ο διάλογος δεν έχει καταλήξει στο διαχωρισμό ή μη των δύο όρων, ο Αλ. Κόκκος διατυπώνει την άποψη ότι «υπάρχουν [...] πολλά πραγματολογικά και ερευνητικά δεδομένα, καθώς και θεωρητικές προσεγγίσεις που δείχνουν ότι δεν είναι δόκιμη η εννοιολογική διχοτόμηση μεταξύ εκπαίδευσης και κατάρτισης. Αντίθετα, θα ήταν σκόπιμο να χρησιμοποιείται η γενική έννοια της «εκπαίδευσης ενηλίκων» για να αποδίδονται όλες οι μαθησιακές δραστηριότητες που μετέχουν ενήλικοι, θεωρουμένης της κατάρτισης ως υποκατηγορίας της εκπαίδευσης ενηλίκων, δηλαδή ως σχεδιασμένης μαθησιακής δραστηριότητας, που εμπεριέχει πάντοτε, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο, στοιχεία εκπαίδευσης, όπως είναι η απόκτηση βασικών ικανοτήτων [...], κοινωνικών ικανοτήτων, καθώς και η βαθύτερη κατανόηση μαθησιακών διαστάσεων του μαθησιακού αντικειμένου. (Κόκκος, 2005, σσ. 45-48)

B) Δια Βίου Μάθηση

Με βάση το Ν. 3879/10 (ΦΕΚ 163Α/21-9-10) (Εθν.Τυπογραφείο, 2010), η *Δια Βίου Μάθηση* ορίζεται ως «όλες οι μορφές μαθησιακών δραστηριοτήτων στη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου, που αποσκοπούν στην απόκτηση ή την ανάπτυξη γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων, οι οποίες συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας, στην επαγγελματική ένταξη και εξέλιξη του ατόμου, στην κοινωνική συνοχή, στην ανάπτυξη της ικανότητας ενεργούς συμμετοχής στα κοινά και στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη. Περιλαμβάνει την τυπική εκπαίδευση, τη μη τυπική εκπαίδευση και την άτυπη μάθηση.» Η παροχή προγραμμάτων *Δια Βίου Μάθησης* σε ενήλικες εργαζόμενους αποτελεί αντικείμενο πολιτικών συζητήσεων σε επίπεδο κρατών και Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε ανακοίνωση της οποίας (Commission, 2006) διαβάζουμε ότι «τα

δημόσια και ιδιωτικά οφέλη περιλαμβάνουν μεγαλύτερη απασχολησιμότητα, αυξημένη παραγωγικότητα και απασχόληση καλύτερης ποιότητας, μειωμένες δαπάνες σε τομείς όπως τα επιδόματα ανεργίας, οι παροχές κοινωνικής πρόνοιας και οι συντάξεις πρόωρης συνταξιοδότησης, αλλά και αυξημένα κοινωνικά οφέλη που αφορούν τη βελτιωμένη συμμετοχή των πολιτών, την καλύτερη υγεία, τα χαμηλότερα ποσοστά εγκληματικότητας και τη μεγαλύτερη ευημερία και εκπλήρωση του ατόμου. Η έρευνα σχετικά με ενήλικες μεγαλύτερης ηλικίας δείχνει ότι εκείνοι που συμμετέχουν στην εκπαίδευση είναι υγιέστεροι, με συνακόλουθη μείωση των δαπανών υπηρεσιών υγείας. (Schuller, Hammond, Brasett-Grundy, & Bynner, 2004)

Γ) Ανοιχτή και Εξ' αποστάσεως Μάθηση

Ο όρος της *Εξ' αποστάσεως Μάθησης*, στην πιο γενική του διάσταση, χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες κατά τις οποίες ο εκπαιδευόμενος βρίσκεται σε μια μορφή φυσικής απόστασης από τον εκπαιδευτή του και χρησιμοποιεί κάποια μορφή τεχνολογίας για να επικοινωνήσει μαζί του και να έχει πρόσβαση στο εκπαιδευτικό υλικό. (Schlosser & Simonson, 2002).

Για τον Desmond Keegan (1986) η εξ' Αποστάσεως εκπαίδευση προσδιορίζεται από τα ακόλουθα χαρακτηριστικά στοιχεία:

- Τη γεωγραφική απόσταση μεταξύ εκπαιδευτή – εκπαιδευόμενου κατά το μεγαλύτερο μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας.
- Την ευθύνη κάποιου εκπαιδευτικού ιδρύματος για το σχεδιασμό, την παραγωγή και τη διανομή του εκπαιδευτικού υλικού και την εξυπηρέτηση του εκπαιδευόμενου μέσα από υπηρεσίες υποστήριξης
- Τη χρήση τεχνολογικών μέσων (έντυπα και οπτικοακουστικά μέσα, υπολογιστές και internet) για να γεφυρωθεί η απόσταση μεταξύ του εκπαιδευόμενου με τον εκπαιδευτή και το εκπαιδευτικό υλικό.
- Την προσπάθεια για αμφίδρομη επικοινωνία με στόχο την εκμετάλλευση των παιδαγωγικών πλεονεκτημάτων του διαλόγου και της ανταλλαγής απόψεων.
- Την οργάνωση της μαθησιακής διαδικασίας με βάση την κατ' ιδίαν μελέτη του εκπαιδευτικού υλικού παράλληλα με ομαδικές συναντήσεις για την εξυπηρέτηση διδακτικών και κοινωνικών σκοπών. (Keegan, 1986)

Μέσα από την παράθεση των παραπάνω χαρακτηριστικών διαφαίνεται η αναγκαιότητα της προσοχής που απαιτείται από τον εκπαιδευτή και τον εκπαιδευόμενο σε σχέση με την χρήση της τεχνολογίας. Υπάρχει σαφής ανάγκη να οριοθετηθεί το πλαίσιο υπό το οποίο πραγματοποιείται τέτοιου είδους μάθηση, διότι η απόσταση μπορεί να λειτουργήσει ενίοτε αποθαρρυντικά για τον εκπαιδευόμενο. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι τα ποσοστά εγκατάλειψης σε εξ' αποστάσεως εκπαιδευτικά προγράμματα είναι ιδιαίτερα υψηλά.¹

Δ) Ενήλικος Εκπαιδευόμενος

Τα χαρακτηριστικά του Ενήλικου Εκπαιδευόμενου θα αναλυθούν εκτενώς σε επόμενη υποενότητα αυτού του κεφαλαίου, αξίζει όμως να αναφερθεί ότι ο όρος της ενηλικιότητας απασχόλησε σοβαρά τους θεωρητικούς της Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Το ποιος θεωρείται ενήλικος από την κοινωνία στην οποία ζει εξαρτάται από πλειάδα παραγόντων. Πολύ εύστοχα, ο Tight (2002) εξηγεί ότι «Η έννοια “ενήλικος” δεν είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ηλικία, αλλά σχετίζεται με όσα γενικά συμβαίνουν όταν μεγαλώνουμε. Δηλαδή, αποκτούμε φυσική ωριμότητα, γινόμαστε ικανοί να διαχειριζόμαστε τον εαυτό μας, απομακρυνόμαστε (τουλάχιστον στις περισσότερες κοινωνίες) από τους γονείς μας, αποκτούμε παιδιά και έχουμε πολύ μεγαλύτερη δυνατότητα να κάνουμε τις δικές μας επιλογές. Αυτά επηρεάζουν όχι μόνο το πώς αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας αλλά και το πώς μας αντιλαμβάνονται οι άλλοι. Με άλλα λόγια, η διαφορά μεταξύ του να είναι κανείς ενήλικος και να μην είναι έγκειται κυρίως στο κύρος και στην αυτοεικόνα. Η ενηλικιότητα, επομένως, μπορεί να θεωρηθεί ως ένας τρόπος ύπαρξης που δίνει κύρος και δικαιώματα στα άτομα, ενώ ταυτόχρονα τα επιφορτίζει με καθήκοντα και ευθύνες».

Τώρα πια, έχοντας αναλύσει τους βασικούς όρους της Εκπαίδευσης Ενηλίκων, είναι δυνατόν να περάσουμε στον **ορισμό της ίδιας της Εκπαίδευσης Ενηλίκων**.

Ο Malcolm Knowles το 1970 συντάσσει ένα άκρως διαφωτιστικό δοκίμιο αναφορικά με την Εκπαίδευση Ενηλίκων, όπου και διαχωρίζει την παιδαγωγική – για τους παίδες- από την ανδραγωγική – για τους άνδρες. Ο Knowles με τον όρο της ανδραγωγικής

---

¹ Τα ποσοστά κυμαίνονται από 20 έως 80% ανάλογα με το αντικείμενο των προγραμμάτων.

(Rostaminezhad, Mozayani, Norozi, & Iziy, 2013)

“αναφέρεται σε όλες τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες που αφορούν ενήλικες εκπαιδευόμενους και ουσιαστικά αποτέλεσε θεμέλιο λίθο στο θεωρητικό τουλάχιστον πλαίσιο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων. (Knowles, 1970)”

Ο αντίκτυπος του κειμένου αυτού διαφαίνεται στο γεγονός ότι μόλις λίγα χρόνια αργότερα η UNESCO αποπειράται να δώσει έναν σαφή και ξεκάθαρο ορισμό του όρου της εκπαίδευσης ενηλίκων. Σύμφωνα, λοιπόν, με την UNESCO

«κάθε εκπαιδευτική διεργασία, κάθε περιεχομένου, επιπέδου ή μεθόδου, είτε πρόκειται για τυπική εκπαίδευση είτε όχι, είτε για διεργασία που επεκτείνει χρονικά ή αντικαθιστά την αρχική εκπαίδευση στα σχολεία, κολέγια και πανεπιστήμια, καθώς και για μαθητεία, μέσω των οποίων άτομα που θεωρούνται ενήλικα από την κοινωνία στην οποία ανήκουν αναπτύσσουν τις ικανότητές τους, εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους, βελτιώνουν τα τεχνικά και επαγγελματικά τους προσόντα ή τα προσανατολίζουν προς άλλη κατεύθυνση. Με τον τρόπο αυτό επιφέρουν αλλαγές στις στάσεις ή τη συμπεριφορά τους με τη διπλή προοπτική της πλήρους προσωπικής ανάπτυξης και της συμμετοχής σε μια εναρμονισμένη και αυτοδύναμη κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη». (UNESCO, 1976).»

Ο ίδιος οργανισμός το 2015, έπειτα από αρκετά χρόνια διαβουλεύσεων και συζητήσεων μεταξύ των μελών της επιστημονικής κοινότητας, επαναδιατύπωσε τον ορισμό της Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Η νέα έκθεση, λοιπόν, παρέχει μια πιο αναλυτική διάσταση του πεδίου της Εκπαίδευσης Ενηλίκων και το οριοθετεί με τις τρεις βασικές διαστάσεις της μάθησης και της ανάπτυξης ικανοτήτων:

α) να εφοδιάσει τους ενήλικους με γνώσεις ανάγνωσης και γραφής και βασικές δεξιότητες

β) να παρέχει συνεχιζόμενη κατάρτιση και επαγγελματική ανάπτυξη και

γ) να προωθήσει την ενεργή συμμετοχή στα κοινά μέσω της κοινωνικής λαϊκής και φιλελεύθερης εκπαίδευσης. (UNESCO, The new UNESCO Recommendation on Adult Learning and Education, 2015)

Είναι σαφές μέσα από το νέο κείμενο της UNESCO ότι πλέον η Εκπαίδευση Ενηλίκων έχει υπερβεί τα στενά πλαίσια της εκπαίδευσης με το σκεπτικό της παροχής γνώσεων και εστιάζει σε ένα πιο ευρύ πεδίο ανάπτυξης βαθιά συνυφασμένο με την κοινωνία και τις ανάγκες της. Ο Ενήλικος Εκπαιδευόμενος δεν λαμβάνει μόνο γνώσεις, δεξιότητες, ικανότητες, εκπαίδευση. Πλέον, καλείται

να «επιστρέψει» ένα κομμάτι όλων αυτών, προς βελτίωση της κοινωνίας στην οποία ζει. Με αυτό το σκεπτικό, η Εκπαίδευση Ενηλίκων δεν αποτελεί πια μια πολυτέλεια όσων είχαν την ανάγκη να μορφωθούν περαιτέρω κατά την ενήλικη ζωή τους, αλλά, ουσιαστικά, μετασχηματίζεται σε μια κοινωνική επένδυση, η οποία μελλοντικά επιφέρει κέρδος εντός του συνόλου. Με αυτόν τον ορισμό, η UNESCO, και κατ' επέκταση ένα μεγάλο κομμάτι της εκπαιδευτικής αλλά και της πολιτικής κοινότητας, συνειδητοποιεί τον ουσιαστικό ρόλο που παίζει η Εκπαίδευση Ενηλίκων καθώς και τα οφέλη που αυτή προσφέρει στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Έπειτα από τη διασαφήνιση των βασικών όρων και του επιστημονικού πεδίου αναφοράς, μπορούμε πλέον να εστιάσουμε περισσότερο στα χαρακτηριστικά όσων αφορά η Εκπαίδευση Ενηλίκων καθώς και τα γενικά χαρακτηριστικά της ενήλικης μάθησης.

1.2. Ενήλικος εκπαιδευόμενος και βασικά χαρακτηριστικά της ενήλικης μάθησης

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη υποενότητα ως ενήλικα εκπαιδευόμενο δεν χαρακτηρίζουμε απλά και μόνο κάποιον που έχει συμπληρώσει το έτος ενηλικίωσης με βάση το νομικό πλαίσιο της χώρας του, αλλά κάποιον που πλέον αναλαμβάνει όλα τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις ενός ενήλικου μέλους της κοινωνίας στην οποία ζει.

Ο Alan Rogers από την άλλη πλευρά, σε μια εξαιρετική ανάλυσή του (Rogers, 2002), κάνει ένα ακόμα βήμα. Συσχετίζει το ζήτημα της ενηλικιότητας με την αναζήτηση κριτηρίων χαρακτηρισμού της εκπαίδευσης ως «εκπαίδευσης ενηλίκων». Ξεκινώντας το συλλογισμό του θεωρεί ότι χαρακτηριστικά στοιχεία της ενηλικιότητας είναι η ωριμότητα (πλήρης ανάπτυξη του ατόμου, αξιοποίηση όλων των ικανοτήτων του), η ευθυκρισία σε ό,τι αφορά τον εαυτό και τους άλλους, καθώς και η διάθεση για αυτοπροσδιορισμό, δηλαδή για υπεύθυνη λήψη αποφάσεων. Στη συνέχεια, υπογραμμίζει ότι όλοι οι ηλικιακά ενήλικοι δεν διαθέτουν αυτά τα χαρακτηριστικά. Υπάρχουν αρκετοί που εκδηλώνονται με τρόπους που καταργούν την ενηλικιότητά τους και συμπεριφέρονται σαν παιδιά: αποποιούνται τις ευθύνες τους, υπερεκτιμούν ή υποτιμούν τον εαυτό τους, απεμπολούν τον αυτοπροσδιορισμό τους. Την ίδια άποψη πρεσβεύει ένας ακόμα σημαντικός μελετητής της εκπαίδευσης ενηλίκων, ο Steven Brookfield (Brookfield, 1986), επικεντρώνοντας την προσοχή στην εκδήλωση ενήλικης ή μη συμπεριφοράς

στο πλαίσιο των μαθησιακών δραστηριοτήτων: «Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι η τάση αυτοδιάθεσης στη μαθησιακή διεργασία δεν αποτελεί εμπειρικά αποδεδειγμένο χαρακτηριστικό της ενηλικιότητας. Υπάρχουν πολλά άτομα που ηλικιακά είναι ενήλικοι, όμως δείχνουν σε πολλούς τομείς μια σαφή άρνηση να υιοθετήσουν συμπεριφορές που τείνουν προς την αυτοδιάθεση. Μάλλον, λοιπόν, μας προκαταλαμβάνει η άποψη ότι η αυτοδιάθεση αποτελεί κεκτημένο χαρακτηριστικό της ενηλικιότητας.».

Ο Rogers, συνεχίζοντας την επιχειρηματολογία του, υποστηρίζει ότι ακόμα και οι ενήλικοι που θεωρούνται «ισορροπημένοι», έχουν πάντοτε δυνατότητα να αναπτυχθούν περαιτέρω. Η συνέχεια της προσπάθειας για ολοκλήρωση αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό της ενηλικιότητας. Έτσι, η ενηλικιότητα δεν μπορεί ποτέ να θεωρηθεί ότι επιτυγχάνεται απόλυτα, αλλά αποτελεί ιδανικό, που τίθεται αδιάκοπα ενώπιον του ανθρώπου. Σε τελική ανάλυση, ενηλικιότητα σημαίνει κίνηση προς ολοένα μεγαλύτερο αυτοπροσδιορισμό.

Τέλος, ο Rogers συνδέει το ζήτημα της φύσης της ενηλικιότητας με το ερώτημα που μας απασχολεί εδώ (κριτήρια που ανάγουν την εκπαίδευση σε «ενηλίκων») κάνοντας τον εξής συλλογισμό: το κριτήριο που διαφοροποιεί τα εκπαιδευτικά προγράμματα είναι η μαθησιακή μέθοδος που υιοθετούν. Εάν ένα πρόγραμμα αντιμετωπίζει τους συμμετέχοντες ως επί της ουσίας ενηλίκους («ως ικανά, πεπειραμένα, υπεύθυνα, ώριμα και ισορροπημένα άτομα»), τότε συγκαταλέγεται στην «Adult Education» («εκπαίδευση ώριμης ηλικίας»). Εάν όμως αντιμετωπίζει τους ηλικιακά ενήλικους σαν να ήταν ανήλικα άτομα («σαν να ήταν έως ένα μεγάλο βαθμό άσχετοι με το θέμα που μελετάται, χωρίς σχετική εμπειρία, ανάξιοι να τους εμπιστευθεί κανείς τον έλεγχο της μάθησής τους, με μικρή ή καμία δυνατότητα συμβολής στη μαθησιακή διαδικασία»), τότε πρόκειται απλώς για ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα ηλικιακά ενηλίκων («Education of Adults»). (Κόκκος, 2005)

Συμπληρωματικά, θα είχε ενδιαφέρον να μελετήσουμε τα χαρακτηριστικά εκείνα που φέρει ο ίδιος ο ενήλικος εκπαιδευόμενος. Τι, δηλαδή, διαχωρίζει τους παίδες της παιδαγωγικής από τους άνδρες της ανδραγωγικής, κατά Knowles.

Κάποια από τα βασικά χαρακτηριστικά του ενήλικου εκπαιδευόμενου είναι τα εξής:

- Είναι ενεργός ακροατής
- Λειτουργεί με βάση την πρότερη εμπειρία
- Είναι ειδικός σε κάποιον τομέα

- Είναι ανεξάρτητος
- Εστιάζει σε θέματα που συναντά στην πραγματική ζωή (real-life situations)
- Εστιάζει σε θέματα επίλυσης προβλημάτων
- Αναζητά νέες δεξιότητες
- Αυτορυθμίζεται μαθησιακά
- Έχει εξωτερικά κίνητρα (βελτίωση εργασίας, μισθού, αναβάθμιση κοινωνική και επαγγελματική, κ.ά.)
- Έχει εσωτερικά κίνητρα (αυτοπεποίθηση, επαγγελματική ικανοποίηση, ψυχολογική ανάταση, κ.ά.)(FERENCE & VOCKELL, 1994)

Σε αυτή τη λίστα χαρακτηριστικών, έρχεται να προστεθεί μία σύντομη αλλά περιεκτική αναφορά του Αλέξη Κόκκο πάνω στο θέμα αυτό, στο βιβλίο του «Εκπαίδευση Ενηλίκων: Ανιχνεύοντας το πεδίο». Αναφέρει ότι στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ενηλίκων εκπαιδευόμενων περιλαμβάνονται:

- η ανάγκη τους να γνωρίζουν γιατί πρέπει να μάθουν κάτι
- η ανάγκη τους να αντιμετωπίζονται από τον εκπαιδευτή ως ικανοί για αυτό-κατευθυνόμενη μάθηση
- η ανάγκη τους να μπορούν να αξιοποιούν τις εμπειρίες τους ως πηγές μάθησης. (Κόκκος, 2005, σσ. 45-48)

Σε όποια ομάδα, ωστόσο κι αν ανήκει ο εκπαιδευόμενος, παιδί ή ενήλικος, είναι κοινώς αποδεκτό από την επιστημονική κοινότητα ότι οποιοδήποτε στοιχείο βιωματικής μάθησης – μάθησης δηλαδή που ξεπερνά το στενό πλαίσιο της θεωρίας και περνά στην πράξη, αποδίδει σαφώς καλύτερα αποτελέσματα στη μαθησιακή διαδικασία.

1.3.1. Θεωρίες Ενήλικης Μάθησης

Βασικές Θεωρίες Μάθησης

Για τη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου κρίνεται αναγκαίου να γίνει αναφορά στις Βασικές Θεωρίες Μάθησης, όπως αυτές αναπτύχθηκαν από τρεις σημαντικούς ερευνητές του επιστημονικού αυτού πεδίου:

- A) Η Ανδραγωγική Θεωρία του Malcolm Knowles
- B) Η Εκπαίδευση για την Αλλαγή του Paulo Freire
- Γ) Η Μετασχηματίζουσα Μάθηση του Jack Mezirow

A) Ανδραγωγική - Βασικές Θέσεις

Η Ανδραγωγική, η οποία αναπτύχθηκε ως θεωρία στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και επικράτησε περίπου έως το τέλος της δεκαετίας του 80, ορίζεται «ως η τέχνη και η επιστήμη να βοηθάς ενήλικους να μαθαίνουν». Η θεωρία αυτή αναπτύχθηκε από τον Malcolm Knowles (1913-1997) ο οποίος τη θεωρεί «ολοκληρωμένη θεωρία της μάθησης των ενηλίκων» και την εντάσσει στη σφαίρα των ανθρωπιστικών προσεγγίσεων της εκπαίδευσης ενηλίκων (Cross, 1981, p. 223).

Η θεωρία της Ανδραγωγικής υποστηρίζει ότι η μάθηση είναι μία δια-δραστική διεργασία ερμηνείας, η οποία οδηγεί στον συνεχή μετασχηματισμό των βιωμάτων των ενηλίκων εκπαιδευομένων. Το άτομο, στην πορεία προς την ωρίμανσή του, συσσωρεύει έναν σημαντικό αριθμό εμπειριών οι οποίες αποκτούν νόημα δια μέσου της διεργασίας της μάθησης. Η θεωρία της Ανδραγωγικής αναφέρεται στην ανάγκη των ενηλίκων εκπαιδευομένων για αυτοπραγμάτωση δηλαδή για αναγνώριση και ανάπτυξη όλου του δυναμικού τους. Δίνει δε ιδιαίτερη έμφαση στον τρόπο με τον οποίο οι εκπαιδευτές μπορούν να διευκολύνουν τους εκπαιδευόμενους ώστε να επιτύχουν αυτόν τον στόχο (Kolb, 1984). Η Ανδραγωγική υποστηρίζει, επίσης, ότι οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι έχουν ορισμένα χαρακτηριστικά που τους διαφοροποιούν από τα παιδιά. Για αυτόν το λόγο, χρειάζονται διαφορετικού τύπου εκπαίδευση από αυτήν των παιδιών και των εφήβων. Η θεωρία της Ανδραγωγικής στηρίζεται σε έξι παραδοχές (Κόκκος, 2005, σσ. 48-49)

A) Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι έχουν ανάγκη να γνωρίζουν γιατί πρέπει να μάθουν κάτι πριν εμπλακούν στη διεργασία της μάθησης.

B) Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι έχουν ανάγκη να αυτοκαθορίζονται, δηλαδή να παίρνουν οι ίδιοι τις αποφάσεις που αφορούν την ζωή τους και, ταυτόχρονα, έχουν την ανάγκη να τους αντιμετωπίζουν οι άλλοι ανάλογα.

Γ) Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι έχουν συσσωρευμένες πολλαπλές και πολυσύνθετες εμπειρίες, οι οποίες τους διαφοροποιούν από τα παιδιά, καθώς αποτελούν πηγές μάθησης.

Δ) Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι θέλουν να αποκτήσουν γνώσεις που θα τους βοηθήσουν να αντιμετωπίσουν ορισμένες από τις καταστάσεις τις οποίες βιώνουν.

Ε) Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι θέλουν να αποκτήσουν συγκεκριμένες γνώσεις παρά αφηρημένες και ακαδημαϊκές έννοιες.

ΣΤ) Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι έχουν ισχυρά εσωτερικά κίνητρα για μάθηση.

Με βάση τις παραπάνω παραδοχές της Ανδραγωγικής, οι εκπαιδευτές ενηλίκων χρειάζεται να είναι διευκολυντές στη διεργασία της μάθησης. Έργο των εκπαιδευτών ενηλίκων είναι η επιλογή ενεργητικών εκπαιδευτικών μεθόδων οι οποίες να προάγουν την αλληλεπίδραση εκπαιδευόμενων – εκπαιδευτών (Κόκκος, 2005, σ. 50).

B) Εκπαίδευση για την Κοινωνική Αλλαγή-Βασικές Θέσεις

Ο Freire (1921-1997) επηρεάστηκε στην ανάπτυξη της θεωρίας του από τη δουλειά του σε προγράμματα καταπολέμησης του αναλφαβητισμού στη Βραζιλία της δεκαετίας του 1960. Ο Freire ανέδειξε την αξία της «λαϊκής επιμόρφωσης» με στόχο να ενδυναμώσει τις κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες, ώστε να εντοπίζουν τις δυνάμεις που τις καταπιέζουν και δεν τους επιτρέπουν να αναπτύξουν το δυναμικό τους (Tennant, 1997). Η άποψη του Freire ήταν ότι τα καταπιεσμένα άτομα δεν κατανοούν την πραγματικότητα στην οποία ζουν και θεωρούν τον κόσμο ως ένα δομημένο καθεστώς στο οποίο οφείλουν να προσαρμοστούν (Κόκκος, 2005: 56). Επιχείρησε, επομένως, να τις ενθαρρύνει να αναλάβουν συλλογική δράση που θα μπορούσε να οδηγήσει στην κοινωνική αλλαγή.

Ο Freire πίστευε ότι η εκπαίδευση είναι αποτέλεσμα μετασχηματισμού και επομένως, αναγκαία για την απελευθέρωση των κοινωνικά καταπιεσμένων ομάδων και ατόμων. Κεντρικό ζήτημα της εκπαίδευσης, σύμφωνα με τον Paulo Freire, είναι ο διάλογος ο οποίος προωθεί την ισοτιμία και στηρίζεται στον σεβασμό, την αγάπη και την ανοχή. Ο Freire θεωρούσε το διάλογο αναπόσπαστο μέρος της ανθρώπινης φύσης, ενώ αντιμετώπιζε την στιγμή του διαλόγου ως στιγμή μετασχηματισμού. Οι μετασχηματιστικές διαστάσεις της μάθησης, σύμφωνα με τον Freire, είναι τα μέσα για την ύπαρξη μιας κοινωνίας, η οποία σέβεται την αξιοπρέπεια και την ελευθερία του ατόμου.

Ο Freire ανέπτυξε ένα μοντέλο αλφαβητισμού που στηριζόταν στην εξέλιξη των πολιτισμικών κύκλων του κινήματος της Λαϊκής Επιμόρφωσης που άνθισε στη Βραζιλία του 1950. Οι πολιτισμικοί κύκλοι δεν ήταν τίποτε άλλο παρά μια ομάδα ενηλίκων οι οποίοι σε τακτά χρονικά διαστήματα συζητούσαν διάφορα θέματα που τους απασχολούσαν. Ρόλος των εκπαιδευτών ήταν να λειτουργούν ως

διευκολυντές της συζήτησης εισάγοντας για προβληματισμό ορισμένα κρίσιμα ζητήματα που στόχο είχαν να διαφωτίσουν το κεντρικό θέμα. Στην εισαγωγή των κρίσιμων αυτών ζητημάτων οι εκπαιδευτές ενηλίκων αξιοποιούσαν ορισμένες λέξεις – κλειδιά, τις οποίες χρησιμοποιούσε συχνά ο λαός. Οι λέξεις αυτές δεν ήταν τυχαίες. Είχαν ταξινομηθεί αλφαβητικά και κωδικοποιούσαν τον τρόπο ζωής του λαού. Για παράδειγμα, ο εκπαιδευτής ενηλίκων μπορούσε να εισάγει τη λέξη «εργασία» η οποία με την σειρά της, θα οδηγούσε στη λέξη «εργάτης» και στη λέξη «εργατικά δικαιώματα» κ.ο.κ. Έργο των εκπαιδευτών ήταν επίσης να εμπλέξουν όλους τους εκπαιδευόμενους στη συζήτηση, καθώς οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι δια μέσου της ανταλλαγής εμπειριών ζωής. Στη μέθοδο του Freire υπήρχαν τρία στάδια: α) το Διερευνητικό (Investigative), β) το Θεματικό (Thematization) και γ) το στάδιο του Προβληματισμού (Problematization). (Τσιμπουκλή & Phillips, 2008, σσ. 35-41)

Γ) Μετασχηματίζουσα Μάθηση – Βασικές Θέσεις

Η μετασχηματίζουσα μάθηση, η οποία αναπτύχθηκε από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, θεωρείται σήμερα η πιο σημαντική και ολοκληρωμένη επιστημονικά ανάμεσα στις σύγχρονες θεωρίες της εκπαίδευσης ενηλίκων. Η μάθηση δεν είναι απλώς η προσθήκη νέων γνώσεων σε όσα ήδη γνωρίζουμε, αλλά ο μετασχηματισμός της υπάρχουσας γνώσης, ώστε να επιτευχθεί μια νέα οπτική (μετασχηματίζουσα οπτική). Ο μετασχηματισμός της οπτικής μπορεί να συμβεί όταν οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι δια μέσου κριτικής αυτόνομης σκέψης συνειδητοποιήσουν πώς και γιατί οι παραδοχές που έχουν περιορίζουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται, κατανοούν και αισθάνονται τον κόσμο γύρω τους (Mezirow, 1990: 368). Η μετασχηματίζουσα μάθηση περιλαμβάνει:

- περισσότερο στοχασμό και κριτική σκέψη,
- μεγαλύτερη αποδοχή των απόψεων των άλλων και
- λιγότερη αντίσταση και μεγαλύτερη αποδοχή στις νέες ιδέες.

Ο Mezirow περιγράφει τη διεργασία της μετασχηματίζουσας μάθησης ως αποτέλεσμα μιας κρίσης, την οποία βιώνει ο ενήλικος εκπαιδευόμενος εξαιτίας ορισμένων αποπροσανατολιστικών διλημάτων. Όταν ο ενήλικος εκπαιδευόμενος δεν μπορεί να επιλύσει τα διλήμματα τα οποία αντιμετωπίζει στηριζόμενος σε προηγούμενες στρατηγικές επί- λύσης των προβλημάτων του, τότε βιώνει μια διεργασία αυτο-εξέτασης που συχνά συνοδεύεται από συναισθήματα ενοχής ή

ντροπής. Η αυτοεξέταση περιλαμβάνει κριτική αξιολόγηση των παραδοχών, η οποία καταλήγει στην αναγνώριση ότι και άλλα άτομα έχουν βιώσει παρόμοιες διεργασίες. Η αναγνώριση αυτή οδηγεί με την σειρά της στη διερεύνηση εναλλακτικών ρόλων, σχέσεων ή πράξεων ικανών να καθορίσουν το πλάνο δράσης. Το πλάνο δράσης περιλαμβάνει την απόκτηση νέων γνώσεων και δεξιοτήτων, τη δοκιμή νέων ρόλων, τη διαπραγμάτευση των σχέσεων και τη δημιουργία νέων, καθώς και το χτίσιμο αυτό-πεποίθησης και νέων ικανοτήτων. Τέλος, το άτομο επανεντάσσεται στη ζωή του έχοντας όμως μια νέα μετασχηματισμένη οπτική. Επομένως, υπάρχουν δέκα στάδια δια μέσου των οποίων ο ενήλικος εκπαιδευόμενος μπορεί να επιτύχει τη μετασχηματίζουσα μάθηση. Τα στάδια αυτά είναι τα ακόλουθα:

1. ένα αποπροσανατολιστικό δίλημμα
2. αυτοεξέταση (συνοδευόμενη από ανάλογα συναισθήματα, π.χ. ντροπή)
3. κριτική αξιολόγηση των παραδοχών
4. αναγνώριση από το άτομο πηγή της δυσαρέσκειας και μοίρασμα με άλλους της διεργασίας του μετασχηματισμού
5. αναζήτηση νέων ρόλων, σχέσεων, τρόπων δράσης
6. σχεδιασμός ενός πλάνου δράσης
7. απόκτηση γνώσεων, στάσεων και ικανοτήτων για την υλοποίηση του πλάνου δράσης
8. δοκιμή των νέων ρόλων
9. οικοδόμηση αυτοπεποίθησης και ικανοτήτων για ανταπόκριση στους νέους ρόλους και στις νέες σχέσεις, και
10. επανένταξη στη ζωή σύμφωνα με τις συνθήκες οι οποίες έχουν πλέον οριστεί από τις νέες προοπτικές. (Τσιμπουκλή & Phillips, 2008, σσ. 46-47)

Βασικές θέσεις της Βιοματικής Μάθησης

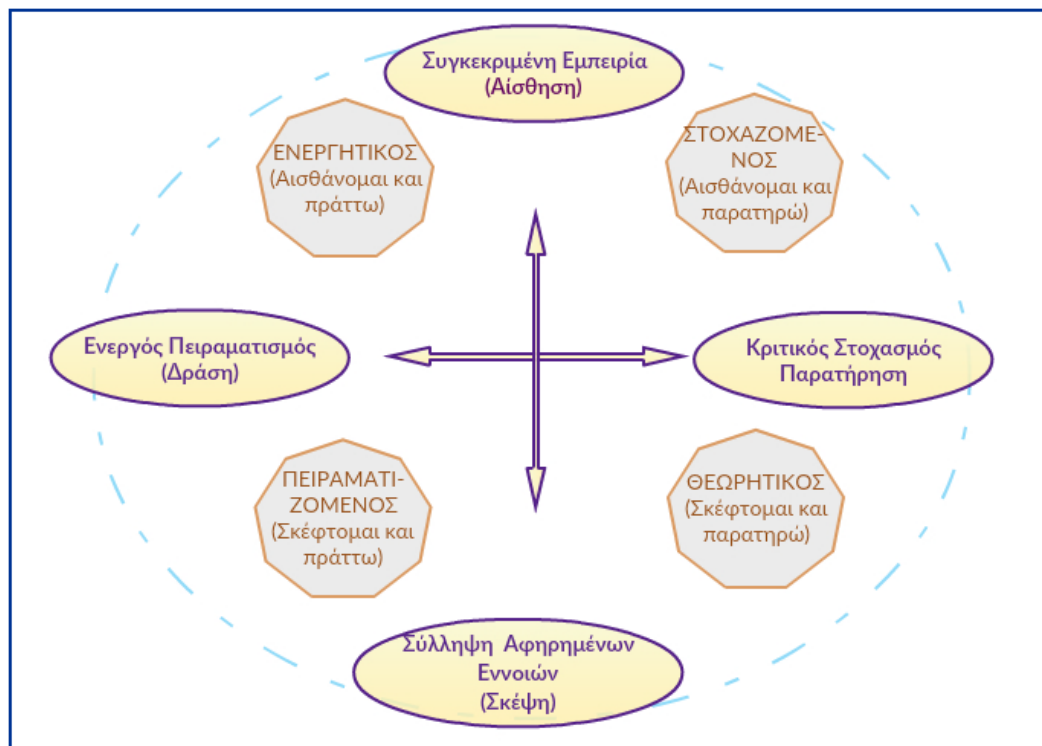
Η θεωρία της βιοματικής μάθησης δίνει έμφαση στο σημαντικό ρόλο που παίζει η εμπειρία στη διαδικασία της μάθησης, καθώς και στους δεσμούς μεταξύ της σχολικής τάξης, της καθημερινής ζωής των μαθητών και της κοινωνικής πραγματικότητας.

Οι τρεις μεγάλες παραδόσεις της βιωματικής μάθησης, όπως καταγράφονται από τον Kolb (Kolb, 1984) προέρχονται από τους Dewey, Lewin και Piaget. Ο Dewey από τη φιλοσοφική προοπτική του πραγματισμού επεσήμανε από το 1938 τη σχέση ανάμεσα στην εκπαίδευση και την εμπειρία και διακήρυξε την πεποίθησή του ότι κάθε γνήσια μορφή εκπαίδευσης γεννιέται μέσα από την εμπειρία. Παραφράζοντας το γνωστό απόφθεγμα του Λίνκολν για τη δημοκρατία, υποστήριξε χαρακτηριστικά ότι η εκπαίδευση είναι «απ' την εμπειρία, για την εμπειρία και μέσω της εμπειρίας» (Dewey, 1938). Η άλλη παράδοση της βιωματικής μάθησης προέρχεται από το χώρο της δυναμικής της ομάδας. Ο Lewin έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη σύνδεση θεωρίας και πράξης. Η εργασία του στη δυναμική των ομάδων, καθώς και η μεθοδολογία της έρευνας-δράσης ανέδειξαν την αξία της υποκειμενικής προσωπικής εμπειρίας στη μάθηση. Η συνεισφορά, τέλος του Piaget στη βιωματική μάθηση έγκειται, κυρίως στην περιγραφή της μάθησης ως μιας διαδικασίας αλληλεπίδρασης μεταξύ του προσώπου και του περιβάλλοντος. (Δεδούλη, 2002)

Ο Kolb, μάλιστα, συνθέτοντας τις ιδέες των Dewey, Lewin και Piaget κατέληξε σε ένα θεωρητικό μοντέλο των σταδίων από τα οποία περνά ο εκπαιδευόμενος κατά τη βιωματική μάθηση ή όπως αλλιώς έχει επικρατήσει να λέγεται «Ο κύκλος μάθησης του D. Kolb».

Το μοντέλο αυτό περιλαμβάνει τέσσερα στάδια:

- Συγκεκριμένη Εμπειρία (Concrete Experience)
- Κριτικός Στοχασμός (Reflective Observation)
- Σύλληψη Αφηρημένων Εννοιών (Abstract Conceptualization)
- Ενεργός Πειραματισμός (Active Experimentation)

Εικόνα 1. Ο κύκλος μάθησης του Kolb

Αναλύοντας το μοντέλο αυτό, στο πρώτο στάδιο του κύκλου μάθησης, ο εκπαιδευόμενος εστιάζει κυρίως σε συναισθήματα και καταστάσεις που έχει ήδη βιώσει ή βιώνει. Το στάδιο αυτό δεν περιλαμβάνει καμία ανάλυση όλων αυτών. Στο δεύτερο στάδιο, ωστόσο, ο εκπαιδευόμενος καλείται να μελετήσει όλα τα παραπάνω υπό νέο πρίσμα, να τα προσεγγίσει από άλλες οπτικές γωνίες και ουσιαστικά να «δει» διαφορετικά τις πρότερες εμπειρίες του. Κατά το τρίτο στάδιο του μοντέλου αυτού, αντί συναισθημάτων, η μάθηση περιλαμβάνει τη χρήση θεωριών, λογικής και ιδεών για την κατανόηση προβλημάτων και καταστάσεων. Συνήθως, ο εκπαιδευόμενος βασίζεται σε συστηματικό σχεδιασμό και αναπτύσσει θεωρίες και ιδέες για την επίλυση προβλημάτων. Το στάδιο αυτό στην πραγματικότητα αναφέρεται στη συνειδητοποίηση των νοητικών στρατηγικών που ο ίδιος ο εκπαιδευόμενος ακολουθεί κατά την επίλυση του εκάστοτε προβλήματος. Αν το μοντέλο του Kolb σταματούσε στο τρίτο στάδιο, δεν θα προέκυπτε μάθηση, ο εκπαιδευόμενος απλά θα είχε αποσαφηνίσει τι ακριβώς κάνει και γιατί στην εκάστοτε περίπτωση. Ωστόσο, το τέταρτο και τελευταίο στάδιο είναι αυτό που παράγει τη νέα πληροφορία, το νέο εκείνο στοιχείο που εγγράφεται ως νέα γνώση. Η μάθηση στο στάδιο αυτό λαμβάνει ενεργό μορφή πιο καθαρή -πειραματισμός με νέες καταστάσεις. Ο εκπαιδευόμενος ακολουθεί μια πρακτική προσέγγιση και

ενδιαφέρεται για το τι πραγματικά είναι αποτελεσματικό, σε αντίθεση με την απλή παρατήρηση της κατάστασης.

Έτσι, ολοκληρώνοντας τον κύκλο της μάθησης, ο εκπαιδευόμενος δύναται να χρησιμοποιήσει τη νέα γνώση ως συγκεκριμένη εμπειρία σε επόμενη χρονική στιγμή και να ξεκινήσει ακόμα ένας κύκλος μάθησης – να διατρέξει δηλαδή ξανά τα τέσσερα στάδια – και να ανοίξει ένας αέναος κύκλος αυτό-μόρφωσης και αυτό-βελτίωσης.²

1.3.2. Συμμετοχικές Τεχνικές Βιωματικής Μάθησης

Στα πλαίσια της βιωματικής μάθησης, οι τεχνικές με τις οποίες τα αποτελέσματα της μάθησης είναι τα βέλτιστα είναι οι παρακάτω:

- Παιχνίδια Ρόλων
- Καταιγισμός Ιδεών
- Μελέτη Περίπτωσης
- Συζήτηση
- Αλληλοδιδασκαλία
- Εργασία σε ομάδες
- Εμπλουτισμένη εισήγηση
- Δραματοποίηση
- Προσομοίωση
- Συζήτηση
- Δραστηριότητες Δημιουργικής Έκφρασης
- Εκπαιδευτικά Παιχνίδια (Τσιμπουκλή & Phillips, 2008)

Αξίζει να σημειωθεί ότι με βάση τις παραπάνω τεχνικές, η βιωματική μάθηση δεν εστιάζει μόνο στις ομαδικές μαθησιακές ανάγκες των εκπαιδευόμενων αλλά και στις ατομικές του κάθε εκπαιδευόμενου ξεχωριστά. Είναι αναγκαίο, δε, ο εκπαιδευτής ενηλίκων από τη μεριά του να φροντίσει επισταμένα αυτό το κομμάτι, διότι αν οι ατομικές ανάγκες δεν καλύπτονται τότε ολόκληρο το σύνολο των εκπαιδευόμενων δεν λειτουργεί προς όφελος των ξεχωριστών μελών του.

Σύνοψη Κεφαλαίου

Συνοπτικά λοιπόν, οι βασικές έννοιες της Εκπαίδευσης Ενηλίκων είναι η α) Η εκπαίδευση και κατάρτιση β) η Δια Βίου Μάθηση γ) Ανοιχτή και Εξ' Αποστάσεως

---

²Η ανάλυση έγινε από την ίδια την ερευνήτρια γι' αυτό και δεν υπάρχει βιβλιογραφική αναφορά.

Μάθηση και δ) ο ίδιος ο Ενήλικος ως εκπαιδευόμενος. Σημαντικοί μελετητές της Εκπαίδευσης Ενηλίκων ανέπτυξαν πλήθος θεωριών πάνω στο αντικείμενο, με σημαντικότερους τους Knowles, Kolb, Mezirow και Freire. Κοινός τόπος στις θεωρίες είναι η ανάγκη για μάθηση πιο απτή και άμεση που ξεπερνά τη θεωρία και αγγίζει την πράξη, τη δράση το βίωμα. Ωστόσο, στα πλαίσια αυτού του κειμένου θεωρείται αναγκαίο να εστιάσουμε σε μεγαλύτερο βάθος πάνω από τον ίδιο τον εκπαιδευόμενο και τα προγράμματα που έχουν αναπτυχθεί μέχρι τώρα ώστε να βελτιστοποιήσουν την παρεχόμενη εκπαίδευση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

Εισαγωγή Κεφαλαίου

Σε κάθε συζήτηση για τη βελτίωση της ποιότητας της παρεχόμενης παιδείας και του επιπέδου του εργατικού δυναμικού απασχολούμενο σε κάθε μορφή κρατικής ή μη εκπαίδευσης, η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών είναι κοινός τόπος. Με τα χρόνια όλο και πιο εμφανώς η πολιτεία αλλά και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ως απαραίτητη την περαιτέρω εκπαίδευσή τους.

Η εκπαίδευση ενός εκπαιδευτικού δεν αρχίζει ούτε φυσικά ολοκληρώνεται με την έναρξη και τη λήξη των μαθημάτων του στα Παιδαγωγικά Τμήματα. Έχοντας διατελέσει κανείς 12 χρόνια ως μαθητής φέρει μέσα του πολλές από τις νόρμες, τις συνήθειες, τα παραδείγματα προς μίμηση ή αποφυγή, αυτές που αργότερα θα χρησιμοποιήσει ως εκπαιδευτικός. Τα χρόνια του πανεπιστημίου ουσιαστικά θωρακίζεται σε θεωρητικό επίπεδο και μελετά σε βάθος την ίδια την επιστήμη. Τι γίνεται όμως με την πράξη; Συχνά, νεοπροσληφθέντες στην εκπαίδευση ακούν από αρχαιότερους συναδέλφους ότι «άλλα σου έμαθαν στο πανεπιστήμιο και άλλα θα βρεις στην τάξη». Έχει βάση; Μπορεί και ναί. Ωστόσο την τελευταία 20ετία, οι υποχρεωτικές πρακτικές ασκήσεις που περιλαμβάνονται στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών όλων των Παιδαγωγικών Τμημάτων της χώρας προσπαθούν να ελαχιστοποιήσουν αυτό το κενό μεταξύ θεωρίας και πράξης.

Τι γίνεται όμως μετά το πτυχίο; Οι εκπαιδευτικοί συχνά οι ίδιοι διατυπώνουν την ανάγκη για επιπλέον εκπαίδευση. Για περαιτέρω ενημέρωση σχετικά με ειδικά θέματα ενδιαφέροντος ή τομείς που διαρκώς εξελίσσονται³.

Είναι λογικό επόμενο ότι η Εκπαίδευση των Εκπαιδευτικών εντάσσεται στα πλαίσια της Δια Βίου Μάθησης, δεδομένου ότι ένας εκπαιδευτικός από τα 5 του χρόνια, που ξεκινά την μαθητική του ζωή, ως τα 67, του που συνταξιοδοτείται, βρίσκεται στα θρανία. Μπροστά ή πίσω από αυτά, η εκπαίδευσή του είναι διαρκής.

---

³Ενδεικτικά παρατίθενται έρευνες που διερευνούν τις επιμορφωτικές ανάγκες εκπαιδευτικών: (Λαγουδάκος & Καραγεώργος, 2014), (Τζοβλά & Κούκης, Διερεύνηση επιμορφωτικών αναγκών των Ελλήνων εκπαιδευτικών που υπηρετούν σε σχολικές μονάδες ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στο εξωτερικό, 2015), ΝΑ ΒΡΩ ΑΚΟΜΑ 2 ΕΡΕΥΝΕΣ

Σκοπός του δεύτερου κεφαλαίου είναι να παρουσιάσει συνοπτικά τα παραδοσιακά εκπαιδευτικά προγράμματα στα οποία είχαν διαχρονικά πρόσβαση οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι – και δη οι εκπαιδευτικοί – αλλά και τις πιο καινοτόμες δράσεις, που αναπτύσσονται τα τελευταία 10 χρόνια στην εκπαιδευτική κοινότητα.

2.1 Τυπικά προγράμματα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών

Όσον αφορά το νομοθετικό πλαίσιο της Ελλάδας αναφορικά με τα προγράμματα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών, το Προεδρικό Διάταγμα 250/92⁴ είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικό ενώ υπάρχουν και κάποια νεότερα που το συμπληρώνουν. Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών διακρίνεται, ανάλογα με τον χαρακτήρα της σε υποχρεωτική και προαιρετική.

Οι μορφές υποχρεωτικής επιμόρφωσης που καθορίζονται από το άρθρο 1 του Π.Δ. 250/92 είναι οι παρακάτω:

- Εισαγωγική επιμόρφωση, διάρκειας μέχρι τεσσάρων μηνών για τους υποψήφιους προς διορισμό εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.
- Περιοδική επιμόρφωση σε δύο επιμορφωτικούς κύκλους κάθε ακαδημαϊκό έτος διάρκειας μέχρι τρεις μήνες για τους μόνιμους εκπαιδευτικούς.
- Ειδικά επιμορφωτικά προγράμματα βραχείας διάρκειας, από 10 ως 100 ώρες για όλους τους υπηρετούντες εκπαιδευτικούς και ως 200 ώρες για εκπαιδευτικούς σε μονάδες Ειδικής Αγωγής.

Πρέπει να σημειωθεί ότι στο πλαίσιο των ειδικών αναγκών των εκπαιδευτικών προβλέπονται επιμορφωτικά προγράμματα που αφορούν στην επιμόρφωση:

- των Στελεχών της Εκπαίδευσης (2986/02),
- των εκπαιδευτικών της ιδιωτικής εκπαίδευσης (άρθρο 7 Π.Δ. 250/92)
- των ομογενών που υπηρετούν ως αποσπασμένοι εκπαιδευτικοί σε ελληνικά σχολεία του εξωτερικού (άρθρο 8 του παραπάνω Π.Δ.),
- των εκπαιδευτικών της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης (άρθρο 9) και
- των εκπαιδευτικών στα πλαίσια των ευρωπαϊκών προγραμμάτων Comenius, Lingua, Arion, E.Π.Ε.Α.Ε.Κ., Κοινωνία της Πληροφορίας.

---

⁴Το κείμενο είναι διαθέσιμο στον ιστότοπο του Εθνικού Τυπογραφείου και συγκεκριμένα εδώ: <http://www.et.gr/index.php/2013-01-28-14-06-23/2013-01-29-08-13-13>

Υλοποιούνται επίσης ειδικά σεμινάρια, προαιρετικού κυρίως χαρακτήρα (π.χ. για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Υ.Α. 57905/04.06.02), που ικανοποιούν διαπιστωμένες ανάγκες των εκπαιδευτικών και αφορούν σε θέματα όπως: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Αγωγή Υγείας, Αγωγή του Καταναλωτή, Κυκλοφοριακή Αγωγή, Ειδική Αγωγή, Ισότητα των Φύλων, Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός κ.ά.)

Τέλος, φορείς της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών μπορεί να είναι: το Π.Ι., τα Π.Ε.Κ., τα Α.Ε.Ι., τα Τ.Ε.Ι., οι σχολικές μονάδες ή Δίκτυα Σχολείων, οι Σχολικοί Σύμβουλοι, το Ε.Α.Π., η Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε., το Ι.Δ.Ε.Κ.Ε., επιστημονικές ενώσεις εκπαιδευτικών, επιστημονικά κέντρα ή Ινστιτούτα των συνδικαλιστικών φορέων (π.χ. Ν. 1824/88 άρθρο 12 κ.ά.) (Π.Ι., Η Ποιότητα στην Εκπαίδευση, Έρευνα για την αξιολόγηση ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 2008)⁵

Όπως είναι εύκολα κατανοητό για όσους υπηρετούν την Εκπαίδευση, η εφαρμογή των παραπάνω κρίνεται αν μη τι άλλο ελλιπής (Ινστιτούτο, 2010). Όπως ακόμα και το ίδιο το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο επισημαίνει στην πρότασή του για την Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών, αξιολόγηση των επιμορφωτικών δραστηριοτήτων που έχουν υλοποιηθεί μέχρι σήμερα επισημαίνει ελλείψεις, αδυναμίες και προβλήματα. (Ινστιτούτο, Πρόταση για την Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών, 2009) Οι σχετικές μελέτες σημειώνουν τη θετική στάση των εκπαιδευτικών ως προς την αναγκαιότητα της επιμόρφωσης αλλά συγχρόνως διαπιστώνουν αμφισβητήσεις που αφορούν στην ποιότητα της παρεχόμενης επιμόρφωσης. (Ινστιτούτο, 2010)

Συγκεκριμένα εντοπίζονται οι ακόλουθες αδυναμίες:

- Έλλειψη συνέχειας και συνέπειας μεταξύ των διαφόρων επιμορφωτικών δράσεων.
- Έλλειψη συγκροτημένου σχεδίου επιμόρφωσης, ευαισθητοποίησης και έγκαιρης ενημέρωσης, γεγονός που συχνά οδηγεί στην αποσπασματική εφαρμογή έτοιμων ταχύρρυθμων επιμορφωτικών δράσεων, οι οποίες δεν συμβάλλουν ουσιαστικά στην επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών.
- Επικάλυψη αρμοδιοτήτων ανάμεσα στο Π.Ι. και στον Ο.ΕΠ.ΕΚ.

---

⁵Όλα τα αρκτικόλεξα επεξηγούνται στο Παράρτημα 2 του παρόντος πονήματος.

- Προβλήματα οργάνωσης και βραχεία διάρκεια των επιμορφωτικών προγραμμάτων.
- Θεωρητικές και επιφανειακές προσεγγίσεις πολλών αντικειμένων, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι αρχές της εκπαίδευσης ενηλίκων και οι πραγματικές ανάγκες των επιμορφούμενων.
- Έλλειψη συνέχειας στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά την εισαγωγική τους επιμόρφωση.
- Έλλειψη ειδικών επιμορφωτικών προγραμμάτων για επιμέρους ομάδες, όπως, για παράδειγμα, για συγκεκριμένες ειδικότητες εκπαιδευτικών της Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, για τα στελέχη της εκπαίδευσης κ.ά. (Π.Ι., www.pi-schools.gr, 2009)

2.2. Καινοτόμες προσεγγίσεις στην εκπαίδευση εκπαιδευτικών

Με την πάροδο των ετών, η ανάγκη για εκπαίδευση εκπαιδευτικών δεν εμπλουτίζεται μόνο ως προς τα επιστημονικά αντικείμενα ενδιαφέροντος όσο και στην ίδια τη φύση της εκπαίδευσης. Ολοένα και οι εκπαιδευτές εκπαιδευτικών αφήνουν πίσω τους τις κλασσικές μεθόδους της μετωπικής διαλεκτικής και υιοθετούν άλλες, αποτελεσματικότερες, μεθόδους.

Η αλλαγή αυτή επέρχεται διττά. Είτε ως εκπαίδευση εκ του σύνεγγυς, με βιωματικές όμως μεθόδους, είτε ως εκπαίδευση εξ' αποστάσεως. Στην πρώτη κατηγορία εμπίπτουν μετεκπαιδύσεις/εκπαιδύσεις/επιμορφώσεις που γίνονται με τη μέθοδο της δραματοποίησης, βιωματικών παιχνιδιών και ομαδοσυνεργατικής μεθόδου.⁶ Στη δεύτερη κατηγορία, εμπίπτει ένα πλήθος επιμορφωτικών δράσεων μέσω εξ' αποστάσεως μάθησης⁷.

⁶Ενδεικτικά:

<http://www.minedu.gov.gr/eidiseis/22044-04-07-16-ekpaideftikoi-kai-mathites-epimorfothikan-mesa-apo-ta-seminaria-tou-kentrou-pliroforikis-kai-neon-technologion-kykladon>

<http://kmaked.pde.sch.gr/site/attachments/article/1139/%CE%95%CE%A0%CE%99%CE%9C%CE%9F%CE%A1%CE%A6%CE%A9%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%91%20%CE%A3%CE%95%CE%9C%CE%99%CE%9D%CE%91%CE%A1%CE%99%CE%91%20%CE%94%CE%98%CE%9C%CE%99%CE%91%CE%A3.pdf>

<http://www.alfavita.gr/arthron/epimorfosi/dorean-3-imeros-epimorfotiko-viomatiko-seminario-stagiannena-2-412>

⁷Ενδεικτικά:

<http://www.newsedu.gr/%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%BC%CF%8C%CF%81%CF%86%CF%89%CF%83%CE%B7/%CE%B5%CE%BE-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B5%CF%89%CF%82>

Διαφωτιστικό για την ανάγκη περαιτέρω ανάπτυξης της φύσης της Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών είναι το Πόρισμα του Εθνικού και Κοινωνικού Διαλόγου για την Παιδεία που ολοκληρώθηκε τον Μάιο του 2016. Ανάμεσα σε άλλα θέματα, συζητήθηκε και αυτό της Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών με τα πορίσματα να είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

«Τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε έναν καταίγισμό νέων μορφών επιμόρφωσης που βασίζονται στην τεχνολογία και προωθούν την εξ αποστάσεως μάθηση. Τα προγράμματα ή νέες αυτές μορφές επιμόρφωσης δεν ελέγχονται από κανέναν φορέα ούτε ως προς το περιεχόμενο τους, ούτε ως προς την ποιότητα τους, συχνά αναπτύσσονται και υλοποιούνται από εκπαιδευτές αμφιβόλων προσόντων και δεν υπάρχει καμία αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των επιμορφωτικών αυτών σχημάτων ούτε και μηχανισμός διαπίστευσης τους. Τα προγράμματα αυτά, πολλά από τα οποία δεν είναι δωρεάν, ελκύουν αρκετούς εκπαιδευτικούς όταν προσφέρονται από ένα πανεπιστημιακό ίδρυμα. Όμως οι βεβαιώσεις συμμετοχής που λαμβάνουν οι εκπαιδευτικοί δεν μοριοδοτούνται από το Υπουργείο Παιδείας και δεν έχουν ουσιαστικό αντίκρισμα στην επαγγελματική τους εξέλιξη ο εκπαιδευτικός δεν επιβραβεύεται για την συμμετοχή του σε τέτοιες επιμορφωτικές δράσεις. Εξάιρεση σε αυτό το μάλλον απογοητευτικό τοπίο αποτελεί η Επιμόρφωση Β' Επιπέδου στις ΤΠΕ που επιμόρφωσε περίπου 27.500 εκπαιδευτικούς και η Μείζων Επιμόρφωση η οποία επιμόρφωσε περίπου 7.500 εκπαιδευτικούς το 2011 αλλά δεν συνεχίστηκε. Από το 2012-13 και μετά δεν υπάρχει καμία ευρείας κλίμακας ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση, εκτός από την επιμόρφωση στις ΤΠΕ και αυτές που πραγματοποιούν οι σχολικοί σύμβουλοι στο πλαίσιο του ετήσιου επιμορφωτικού κύκλου».

Από το πόρισμα αυτό, διαφαίνεται ξεκάθαρα πια η ανάγκη μιας, όχι μόνο κατ' επίφασης καινοτόμας Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών, αλλά επί της ουσίας. Και τη δεδομένη στιγμή, στην ελληνική πραγματικότητα, το κομμάτι αυτό έχει πολλά περιθώρια βελτίωσης. Τα μέλη της επιτροπής διαβούλευσης, μάλιστα, διατυπώνουν τις παρακάτω προτάσεις.

«Προτείνονται δύο μορφές επιμόρφωσης: η μια θα βασιστεί στη δημιουργία Κοινοτήτων Μάθησης και Πρακτικής και θα ακολουθηθεί μια μικτή μεθοδολογία εξ αποστάσεως (σύγχρονη και ασύγχρονη) και η δεύτερη θα εκτυλίσσεται στο επίπεδο της σχολικής μονάδας ή μιας ομάδας σχολικών μονάδων. Ο τρόπος δημιουργίας των Κοινοτήτων Μάθησης και Πρακτικής είναι αντίστοιχος με αυτόν της εισαγωγικής

επιμόρφωσης. Η ενδοσχολική επιμόρφωση συναρτάται με τις ιδιαίτερες ανάγκες, το σχέδιο δράσης και τους εκπαιδευτικούς στόχους της σχολικής μονάδας. Το ζητούμενο σε αυτού του είδους την επιμόρφωση είναι η συμμετοχή του συλλόγου των διδασκόντων, της διοίκησης και της κοινότητας των γονέων για το μετασχηματισμό της σχολικής μονάδας σε έναν «οργανισμό που μαθαίνει». Ενθαρρύνονται πολλαπλές μορφές επιμόρφωσης. Συστήνεται μια σταδιακή ανάπτυξη των όποιων μορφών επιμόρφωσης και μια πιλοτική εφαρμογή πριν γενικευτεί το σχήμα συνεχιζόμενης επιμόρφωσης»(πηγή: <https://www.minedu.gov.gr/eidiseis/20722-27-05-16-ta-porismata-tou-ethnikoy-kai-koinonikoy-dialogou-gia-tin-paideia>)

Σύνοψη Κεφαλαίου

Συνοπτικά, η Εκπαίδευση των Εκπαιδευτικών στην Ελλάδα χρήζει περαιτέρω μελέτης, δεδομένου ότι σύμφωνα με όλα τα παραπάνω, η ανάγκη για επιμόρφωση είναι ξεκάθαρη, οι διάθεση για επιμόρφωση είναι ρητά διατυπωμένη, μένει όμως να βελτιωθεί η μέθοδος. Εκ του σύνεγγυς ή εξ' αποστάσεως, η μεθοδολογία της Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών χρήζει αλλαγής.

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΔΡΑΜΑ ΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

Εισαγωγή

Ως συνέχεια της σύνοψης του προηγούμενου κεφαλαίου, θα λέγαμε ότι μία από τις προτάσεις για βελτίωση της παρεχόμενης Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών είναι η εφαρμογή της μεθόδου του Εκπαιδευτικού Δράματος. Σε αυτό το κεφάλαιο θα παρουσιαστεί ο ορισμός του πεδίου και θα εξεταστούν τα οφέλη και τα εμπόδια που προκύπτουν μέσα από την εφαρμογή του.

Η λέξη «δράμα» ετυμολογικά προέρχεται από το ρήμα δράω-δρώ που σημαίνει ενεργώ, ποιώ, πράττω, κατορθώνω. Οι λέξεις δράμα, δραματικός και δραματοποιείν πλάστηκαν από τον Αριστοτέλη, σύμφωνα με τον οποίο οι συγγραφείς θεατρικών έργων «μιμούνται ανθρώπους που ενεργούν και δρουν και αυτός είναι ο λόγος που μερικοί ονομάζουν τα ποιήματα αυτών δράματα. (Düring, 1991)

Τη δεκαετία του 1910-20 η Harriet Finlay Johnson, στην Αγγλία, είναι «η πρώτη παιδαγωγός που χρησιμοποιεί δραματικές μεθόδους διδασκαλίας στο πλαίσιο της σχολικής τάξης». Από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, το «Εκπαιδευτικό Δράμα», μια τεχνική που «σχετίζεται με όλες τις μορφές του δράματος και στοχεύει σε κάποιο εκπαιδευτικό αποτέλεσμα», μπαίνει στο επίσημο σχολείο και αρχίζει να χρησιμοποιείται για διδακτικούς σκοπούς, κυρίως στην Αγγλία και την Ουαλία. (Αυδή & Χατζηγεωργίου, 2007). Από τότε, το Εκπαιδευτικό Δράμα χρησιμοποιείται αρκετά στο εξωτερικό σε σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε μη κυβερνητικές οργανώσεις που δουλεύουν με παιδιά και ενήλικες, καθώς και σε φορείς που ασχολούνται με θέματα αλλαγής στάσεων και διαχείρισης συναισθημάτων. Για να μπορέσει όμως το Εκπαιδευτικό Δράμα, να εξελιχθεί και να διαμορφωθεί σε αυτό που είναι και εφαρμόζεται σήμερα, χρειάστηκε να αναδυθεί ένα μακρύ δρόμος συζητήσεων και αντιπαράθεσεων, ανάμεσα στους επιστήμονες που το εκπροσωπούν. (Καγιαβή, 2013)

3.1. Η αξιοποίηση του εκπαιδευτικού δράματος ως τεχνική στην εκπαίδευση ενηλίκων

Οι ρίζες του Εκπαιδευτικού Δράματος μπορούν να αναζητηθούν στο «*Θέατρο του Καταπιεσμένου*» του Βραζιλιάνου Augusto Boal, ο οποίος το 1955 αρχίζει να σκηνοθετεί και να διευθύνει το θέατρο «Arena» στο Sao Paulo. Επηρεασμένος φιλοσοφικά και πολιτικά από το βιβλίο του συμπατριώτη του Paulo Freire «*Η Παιδαγωγική του Καταπιεσμένου*», επιχειρεί να μετατρέψει το πεδίο εφαρμογής της φιλοσοφικής θεωρίας του Freire, δημιουργώντας το «*Θέατρο της Αγοράς*» (Χολέβα, 2002). Έτσι η «*παιδαγωγική*» γίνεται «*θέατρο*», ο «*ενεργός μαθητής*» γίνεται «*ενεργός θεατής*» ενώ σπάει ο αόρατος τοίχος μεταξύ «*σκηνής*» και «*πλατείας*», όπως και ανάμεσα στην «*έδρα*» και το «*θρανίο*». Κατά τα χρόνια της εξορίας του, ο A.Boal, βρίσκεται σε άλλες χώρες της Λατινικής Αμερικής, ψάχνοντας νέους τρόπους έκφρασης και προσέγγισης ενός συχνά εξαθλιωμένου και τρομαγμένου κοινού. Με τον τρόπο εργασίας του ο Boal, προσπαθεί να εξερευνήσει το δυναμικό της δραματικής πράξης, με στόχο να απελευθερώσει το άτομο από την καταπίεση που νοιώθει από τους φόβους του, τις δυσκολίες επικοινωνίας με τους γύρω του, καθώς και τις συνθήκες του περιβάλλοντος (Αλκηστis, 2000). Περνώντας ο Boal στην Πορτογαλία και αργότερα στην Γαλλία, όπου εγκαθίσταται για δέκα χρόνια, ιδρύει το «*Κέντρο Θεάτρου των Καταπιεσμένων*» επηρεάζοντας τελικά ολόκληρη την Ευρώπη. (Ζουρνά, 2012)

Στην εξέλιξη του Εκπαιδευτικού Δράματος στη σημερινή του μορφή ως μεθόδου και εργαλείου στο χώρο της εκπαίδευσης, συνέβαλε σημαντικά με το έργο της η Dorothy Heathcote (1926 – 2011) στο Πανεπιστήμιο του Newcastle στην Αγγλία. Βασική αρχή της: «το Δράμα δεν αφορά ιστορίες που απλώς παρουσιάζονται δραματοποιημένες. Αφορά ανθρώπους, που έρχονται αντιμέτωποι με καταστάσεις, οι οποίες τους προκαλούν να τις αντιμετωπίσουν». Ενδιαφέρθηκε κυρίως για το πώς δάσκαλοι και μαθητές θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν σωστά αυτό το μέσο, για να διερευνήσουν σημαντικά θέματα, γεγονότα ή σχέσεις. Απώτερος στόχος είναι το άτομο μέσω του Εκπαιδευτικού Δράματος να ανακαλύψει περισσότερα για τον εαυτό του και τον κόσμο και να γνωρίζει στο τέλος περισσότερα από όσα ήξερε πριν ξεκινήσει.

Σύμφωνα με την Heathcote, στόχος του Εκπαιδευτικού Δράματος δεν είναι η παραγωγή μιας θεατρικής παράστασης που θα απευθύνεται σε κάποιο κοινό έξω από την ομάδα, κάτι το οποίο εντούτοις δεν αποκλείεται, αλλά είναι κυρίως η

βιωματική προσέγγιση και διερεύνηση ενός θέματος από τα ίδια τα μέλη της ομάδας και απευθύνεται κυρίως μόνο προς αυτά. (Ζουρνά, 2012)

Η παραπάνω διατύπωση ενισχύεται, αν αναλύσουμε τους όρους που επικρατούν σήμερα στη διεθνή βιβλιογραφία. Ουσιαστικά, πρόκειται για δύο όρους που, αν και προσομοιάζουν, έχουν σημαίνουσα διαφορά όχι τόσο κατ' όψη αλλά κατ' ουσίαν. Πρόκειται για τους όρους *Learning in Drama* και *Learning through Drama*. Στο *Learning in Drama* ο στόχος είναι οι συμμετέχοντες στην εκπαιδευτική διαδικασία να μάθουν με σκοπό να παρουσιάσουν αυτό που ετοιμάζουν σε κοινό, σε ανθρώπους εκτός ομάδας. Ωστόσο, στο *Learning through Drama* η διαδικασία της μάθησης είναι ένας κύκλος που ανοίγει και κλείνει αποκλειστικά εντός της ομάδας. Πιο εσωτερική διαδικασία, με λιγότερη εξωστρέφεια προς όσους βρίσκονται εκτός ομάδας, η διαδικασία της μάθησης μέσα από το δράμα δεν συμβαίνει για να παρουσιαστεί αλλά για να ωφεληθούν τα ίδια τα μέλη της ομάδας.

Παρά την προφανή διαρκή παραμέλησή τους από τα βασικά εκπαιδευτικά προγράμματα (Redmaker, 2003), οι τέχνες καταλαμβάνουν όλο και μεγαλύτερη θέση στην εκπαίδευση ενηλίκων, όπου η τέχνη θεωρείται ένας τρόπος γνώσης που «απελευθερώνει την φαντασία» (Green, 1995), επιτρέποντας τη δημιουργική μάθηση να αναδυθεί. Πράγματι, οι τέχνες επεκτείνουν τα όρια της γνώσης, της μάθησης και της κατανόησης του πολιτισμού και πολυάριθμες μελέτες μαρτυρούν το ρόλο της τέχνης στην ανάπτυξη πολλαπλών δεξιοτήτων, διατήρησης της μνήμης και αυξανόμενης συγκέντρωσης και απόλαυσης στη μάθηση (Manning, Verenikina, & Brown, 2010). Η τέχνη λοιπόν, χρησιμοποιείται ως παιδαγωγικό μέσο για την μάθηση μέσα στα πλαίσια εκπαιδευτικών προγραμμάτων, για την οικοδόμηση της κοινότητας, για να ενθαρρύνει τον ακτιβισμό και την εξερεύνηση της πολιτιστικής πολυμορφίας και ως εργαλείο έρευνας δράσης. (Karavoltzou & O'Sullivan, 2011)

Ενώ ο παιδαγωγικός και αισθητικός ρόλος των τεχνών στη διευκόλυνση της μετασχηματίζουσας μάθησης έχει κατά καιρούς επισημανθεί από την επιστημονική κοινότητα, οι Hayes και Yorks σημειώνουν ότι η συναισθηματική διάσταση στο Εκπαιδευτικό Δράμα και την Αυτοκατευθυνόμενη Μάθηση στην εκπαίδευση ενηλίκων, ειδικά σε συναισθηματικό επίπεδο, είναι επίσης βασικό στοιχείο για κάθε διαδικασία μάθησης μέσα και μέσω της τέχνης.

Ολοκληρώνοντας, υπήρξε και υπάρχει σε ορισμένους εκπαιδευτικούς κύκλους ακόμα και σήμερα μια διαμάχη αναφορικά με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του

Εκπαιδευτικού Δράματος και κατά πόσο αυτό είναι μία τεχνική διδασκαλίας ή ένα αυτόνομο αντικείμενο διδασκαλίας. Μια μετριοπαθής προσέγγιση, θα αναγνώριζε ότι το Εκπαιδευτικό Δράμα

- Αναγνωρίζει ότι μια επιτυχής Εκπαίδευση μέσω Δράματος δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από έναν μηχανιστικό τρόπο διδασκαλίας. Εμπεριέχει δημιουργική ενέργεια και εκπαιδευτικά ρίσκα.
- Αναγνωρίζει το Δράμα ως ξεχωριστό αντικείμενο αλλά και ως εκπαιδευτική τεχνική διδασκαλίας άλλων αντικειμένων. Οι ευκαιρίες συνεργασίας ανάμεσα στο δράμα και στα υπόλοιπα αντικείμενα δημιουργούν αμέτρητες επιλογές που είναι γοητευτικό να εξερευνηθούν.
- Αναγνωρίζει το γεγονός ότι ορισμένες ηλικίες ή ορισμένα διδακτικά αντικείμενα είναι πιο κατάλληλα για δραματοποίηση και Εκπαίδευση μέσω του Δράματος.
- Προσπαθεί να συγκεράσει στοιχεία αντλούμενα από διαφορετικές παραδόσεις, πολιτισμούς και κουλτούρες. (Fleming, 2011)

3.2. Οφέλη και εμπόδια στην αξιοποίηση του εκπαιδευτικού δράματος.

Τα **οφέλη** του εκπαιδευτικού δράματος σύμφωνα με μια πλειάδα ερευνών είναι πολλαπλά και πολυεπίπεδα, τόσο σε επίπεδο παιδιών όσο και σε αυτό των ενηλίκων. Αδιαμφισβήτητα, το χαλαρό πλαίσιο στο οποίο διεξάγεται το εκπαιδευτικό πλαίσιο γίνεται αιτία για να προκύψουν πολλά και διαφορετικά συναισθήματα, συμπεριφορές και απόψεις, που, υπό την πιο φορμαλιστική μορφή της κλασσικής εκπαίδευσης, μένουν βαθιά θαμμένα και άρα ανεκμετάλλευτα.

Το εκπαιδευτικό δράμα ενεργοποιεί τους εκπαιδευόμενους με τέτοιο τρόπο, ώστε ευθύνεται για την ανάπτυξη:

- ✓ της αυτοπεποίθησης
- ✓ της ικανότητας να απευθύνεται κανείς σε ευρύ κοινό
- ✓ της ικανότητας να αλληλεπιδρά μέσα σε μια ομάδα
- ✓ της ικανότητας να αυτό-ελέγχεται
- ✓ της αντίληψης διαφορετικών απόψεων
- ✓ της συναισθηματικής εκτόνωσης
- ✓ επικοινωνιακών ικανοτήτων (Vachova, 2012)
- ✓ της συγκέντρωσης
- ✓ της φαντασίας

- ✓ της ικανότητας για επίλυση πολύπλοκων προβλημάτων
  - ✓ του αυτοσχεδιασμού και της ικανότητας να αντιδρά κανείς σε κάτι μη αναμενόμενο
  - ✓ της συνεργασίας
  - ✓ της εμπιστοσύνης που δείχνει στον εαυτό του και στην ομάδα. (Basom, 2005)
- Επιπλέον,
- ✓ οι άνθρωποι ευαισθητοποιούνται απέναντι στους συνανθρώπους τους και προάγεται η αυτογνωσία
  - ✓ και ενισχύεται η μνήμη τους. (Καγιαβή, 2013)

Από την παραπάνω καταγραφή είναι εμφανές ότι η χρήση του εκπαιδευτικού δράματος ευθύνεται για οφέλη σε συναισθηματικό, κοινωνικό και γνωστικό επίπεδο.

Παρά τα οφέλη που αναφέρθηκαν παραπάνω, το εκπαιδευτικό δράμα δεν είναι πάντα εύκολο να πραγματοποιηθεί και αν επιχειρηθεί να πραγματοποιηθεί υπό κακές συνθήκες τότε μπορεί να λειτουργήσει αρνητικά για τους συμμετέχοντες. Έτσι, όχι μόνο δεν θα ωφελήσει, αλλά μπορεί και να προκαλέσει αντίθετα αποτελέσματα από τα επιθυμητά.

Ένα μεγάλο **εμπόδιο** που απαντάται διαχρονικά στα μαθήματα με βασική τεχνική το εκπαιδευτικό δράμα είναι η ελλιπής κατάρτιση των εκπαιδευτών. Μόλις τα τελευταία χρόνια έχει γίνει σοβαρή προσπάθεια ενσωμάτωσης της διδασκαλίας του εκπαιδευτικού δράματος ως εκπαιδευτική τεχνική στις σχολές εκπαίδευσης εκπαιδευτών και εκπαιδευτικών.

Αναφορικά με τους εκπαιδευόμενους, επειδή ακριβώς πρόκειται για ενήλικες, η διάθεση συμμετοχής είναι περιορισμένη. Κάθε ενήλικας φέρει μαζί του συναισθηματικό φορτίο από άλλα περιβάλλοντα, αιδημοσύνη που απορρέει από προηγούμενες εμπειρίες του και γενικά υπάρχει μια δεδομένη δυσκολία να τους κάνουν να εμπλακούν. Επιπλέον, η ισορροπία συμμετοχής ανάμεσα στους εκπαιδευόμενους είναι διαταραγμένη, δεδομένου ότι κάποιοι είναι ιδιαίτερα πρόθυμοι να συμμετέχουν και κάποιοι άλλοι δεν είναι ποτέ. Έτσι, υπάρχει ο κίνδυνος να προκύψει μια εκπαιδευτική διαδικασία, όπου συμμετέχει μόνο ένα τμήμα της ομάδας και ένα άλλο τμήμα διαρκώς παρακολουθεί.

Τέλος, οι παγιωμένες στάσεις και αντιλήψεις των ενηλίκων αποτελούν συχνά εμπόδιο για τους ίδιους τους εκπαιδευόμενους, γεγονός σημαντικό και υπολογίσιμο, ειδικά σε εκπαιδευτικά σενάρια όπου ο στόχος είναι η απαγκίστρωση από παγιωμένες θέσεις και κοινωνικά στερεότυπα.

Η ΨΗΦΙΑΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

4.1 Η ψηφιακή εκπαίδευση στην εκπαίδευση ενηλίκων: τάσεις/εξελίξεις

Τα ψηφιακά περιβάλλοντα μάθησης ενισχύουν την επικοινωνία, τον αναστοχασμό, τη συνεργασία και μπορούν να συνεισφέρουν πολλαπλά στην επιμόρφωση και επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών. Εντός των περιβαλλόντων αυτών δύναται να δημιουργηθούν ομάδες ανταλλαγής ιδεών και πρακτικών, μεταξύ ατόμων που μοιράζονται ένα κοινό πεδίο ενδιαφέροντος, αλληλεπιδρούν, μαθαίνουν μαζί και αναπτύσσουν ένα κοινό ρεπερτόριο από διαθέσιμους «πόρους». (Τζοβλά, 2016)

Όλα τα παραπάνω συνεισφέρουν στην επαγγελματική εξέλιξη του εκπαιδευτικού, απαντούν στο αίτημα της αλλαγής και της εξέλιξής τους και βοηθούν στην υιοθέτηση μιας περισσότερο «ανοιχτής» κουλτούρας, που εν πολλοίς επιτρέπει τη διαρκή μάθηση και τη δημοσιοποίηση της δουλειά των συμμετεχόντων μέσα σε πνεύμα εμπιστοσύνης. (Κουτσογιάννης, 2015)

Η χρήση και αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και των Ανοικτών Εκπαιδευτικών Πόρων (Open Educational Resources, OER) μπορεί να έχει θεαματικές επιδράσεις στη βελτίωση και την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας, της προσβασιμότητας και της αξίας στην εκπαίδευση και τη μάθηση. Στην κοινωνία, πλέον, η "ψηφιοποίηση" των συνηθειών των πολιτών έχει γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της.

Συνεπώς, χρειάζεται και τα εκπαιδευτικά συστήματα να ανταποκρίνονται σε αυτές τις πρακτικές, καθώς τα άτομα τις αναμένουν και τις απαιτούν. Σε αντίθεση με τα παραπάνω έρχεται το γεγονός ότι στην Ευρώπη η εκπαίδευση είναι ένας από τους τελευταίους τομείς της κοινωνίας που δεν έχουν πλήρως ενσωματώσει τις δυνατότητες που προσφέρουν τα νέα μέσα, αποτυγχάνοντας να εξοπλίσουν τους Ευρωπαίους πολίτες με τα απαραίτητα προσόντα για το μέλλον.

Τα τελευταία χρόνια η έλλειψη συστηματικής προσέγγισης όσον αφορά τον ρόλο των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση, απασχολεί αρκετές χώρες της ΕΕ, ωστόσο μόνο υπό τη μορφή μεμονωμένων προσπαθειών. Συμπερασματικά, αυτό που χρειάζεται έτσι ώστε να αξιοποιηθούν οι δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογία και οι OER στην εκπαίδευση είναι να γίνει μια ευρεία προσπάθεια στο σύνολο της

Ευρώπης όπου οι καινοτόμες πρακτικές μάθησης θα φτάσουν σε όλες τις εκπαιδευτικές αίθουσες, όλους τους σπουδαστές και όλους τους διδάσκοντες, ανεξαρτήτως εκπαιδευτικής βαθμίδας.

Τις παραπάνω απόψεις έρχονται να επιβεβαιώσουν οι διατυπώσεις της ελληνίδας επιτρόπου αρμόδιας για θέματα εκπαίδευσης Α. Βασιλείου: «Το εκπαιδευτικό τοπίο μεταβάλλεται σημαντικά, από το σχολείο έως το πανεπιστήμιο και πέραν αυτού: η ανοικτή εκπαίδευση που βασίζεται στην τεχνολογία θα είναι σύντομα "αναγκαία", όχι μόνο "χρήσιμη", για όλες τις ηλικίες. Πρέπει να προσπαθήσουμε περισσότερο για να εξασφαλιστεί ότι ιδιαίτερα οι νέοι θα είναι εφοδιασμένοι με τις ψηφιακές δεξιότητες που χρειάζονται για το μέλλον τους. Δεν αρκεί να γνωρίζουν πώς μπορούν να χρησιμοποιούν μια εφαρμογή ή ένα πρόγραμμα, χρειαζόμαστε νέους που να μπορούν να δημιουργήσουν τα δικά τους προγράμματα. Το άνοιγμα της εκπαίδευσης αφορά τη διεύρυνση των πνευματικών οριζόντων σε νέες μεθόδους μάθησης, έτσι ώστε οι πολίτες μας να είναι πιο απασχολήσιμοι, δημιουργικοί, καινοτόμοι και επιχειρηματικοί» (Σαχίνη, 2013)

4.2. Βασικοί τύποι και χαρακτηριστικά ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού

Ως ψηφιακό υλικό θεωρούμε το κατασκεύασμα (artifact) το οποίο συνδυάζει ψηφιακό περιεχόμενο (digital content), κάποιο μέσο διάθεσης του περιεχομένου (media) για ένα συγκεκριμένο σκοπό ή εφαρμογή (application). Εάν ο σκοπός είναι εκπαιδευτικός, τότε αναφερόμαστε σε Ψηφιακό Εκπαιδευτικό Υλικό (Ψ.Ε.Υ.). Για παράδειγμα σε ένα ψηφιακό εκπαιδευτικό υλικό το περιεχόμενο είναι το κείμενο, το τεχνολογικό μέσο είναι μια εφαρμογή υπερκείμενου ενώ η παιδαγωγική / διδακτική εφαρμογή είναι το πλαίσιο μέσα στο οποίο χρησιμοποιείται η εφαρμογή.

Το ψηφιακό περιεχόμενο εμφανίζεται σε πολλούς τύπους (types, kinds) καθένας από τους οποίους αποθηκεύεται σε ένα σύνολο διαφορετικών μορφοτύπων (formats). Οι **βασικοί τύποι ψηφιακού περιεχομένου**, όπως αυτοί ορίζονται από τη διεθνή κοινότητα, είναι πέντε:

- **Κείμενο (Text):** Ως κείμενο θεωρείται ένα συνεκτικό σύνολο χαρακτήρων, λέξεων ή παραγράφων, το οποίο μπορεί να εμπεριέχει και στατικό οπτικό υλικό
- **Ακουστικό υλικό (Audio):** Αναφέρεται κυρίως σε ηχογραφήσεις που είναι διαθέσιμες στον τελικό χρήστη για αναπαραγωγή.

- **Στατικό οπτικό υλικό (Graphic):** Πρόκειται για στατικό ψηφιακό υλικό που βασίζεται στην οπτική (και όχι λεκτική ή ηχητική) αναπαράσταση. Περιλαμβάνει φωτογραφίες, εικόνες, χάρτες, διαγράμματα κλπ.
- **Οπτικοακουστικό υλικό (Video):** Στην κατηγορία αυτή αναφέρεται υλικό το οποίο έχει παραχθεί με την βοήθεια οπτικοακουστικών μέσων εγγραφής.
- **Κινούμενο οπτικό υλικό (Animation):** Στην κατηγορία αυτή αναφέρεται το υλικό σε μορφή κινούμενης εικόνας, το οποίο δεν θεωρείται ως οπτικοακουστικό υλικό. Κύριος αντιπρόσωπος είναι τα κινούμενα σχέδια τα οποία μπορούν να αναπαραστήσουν διαδικασίες ή πειράματα που είναι δύσκολο να βιντεοσκοπηθούν σε πραγματικό περιβάλλον. (Δημου, 2011)

Πολλοί ερευνητές, προκειμένου να κατανοηθεί η έννοια της ποιότητας του ψηφιακού υλικού και να μετρηθεί με ένα συστηματικό τρόπο, έχουν δημιουργήσει μοντέλα όπου περιγράφεται πώς σχετίζονται μεταξύ τους τα ποιοτικά χαρακτηριστικά τα οποία την αποτελούν. Αυτό που ουσιαστικά αποτελεί θεμέλιο στην προσπάθεια αυτή είναι το μοντέλο του McCall όπου η ποιότητα αντιμετωπίζεται ως μία ιεραρχία από παράγοντες, καθένας από τους οποίους συσχετίζεται με κάποια μετρική. Το μοντέλο αυτό εστιάζει στο τελικό προϊόν (εκτελέσιμο κώδικα) και αναγνωρίζει βασικά γνωρίσματα – που ονομάζονται παράγοντες ποιότητας (quality factors) – από την πλευρά του χρήστη. (McCall, Richards, & Walters, 1977)

Οι παράγοντες ποιότητας είναι οι εξής έντεκα:

- **Χρησιμότητα (Usability)**
- **Ακεραιότητα (Integrity)**
- **Αποδοτικότητα (Efficiency)**
- **Ορθότητα (Correctness)**
- **Αξιοπιστία (Reliability)**
- **Συντηρησιμότητα (Maintainability)**
- **Ελεγχιμότητα (Testability)**
- **Ευελιξία (Flexibility)**

- **Επαναχρησιμοποιησιμότητα** (Reusability)
- **Μεταφερσιμότητα** (Portability)
- **Διαλειτουργικότητα** (Interoperability)

Με μία αντίστροφη ανάγνωση των παραπάνω παραγόντων, εύκολα μπορούμε να αντιληφθούμε τα χαρακτηριστικά εκείνα που είναι αναγκαία για ένα επιτυχημένο ψηφιακό υλικό.

4.3. Εργαλεία δημιουργίας ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού

Για τη δημιουργία ψηφιακού υλικού υπάρχει πληθώρα επιλογών και εργαλείων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν. Το σύνολο των εργαλείων χωρίζεται σε τέσσερις βασικές κατηγορίες, δίχως φυσικά να αποκλείονται και ορισμένα που δεν εμπίπτουν σε καμία από αυτές. Πρόκειται για:

- Εργαλεία δημιουργίας μαθημάτων (**Course authoring tools**)
- Εργαλεία δημιουργίας video tutorials (**Video tutorials authoring tools**)
- Εργαλεία δημιουργίας ασκήσεων αξιολόγησης (**Testing and Assessment authoring tools**)
- Εργαλεία δημιουργίας ψηφιακών ιστοριών (**simulation & game-based authoring Tools**) (Ρετάλης, 2017)

Στα εργαλεία δημιουργίας μαθημάτων περιλαμβάνονται τα:

- CourseLab (<http://www.courselab.com/>)
- LCDS (Learning Content Development System) (<https://www.microsoft.com/learning/en/us/training/lcds.aspx#tab1>)
- eXe (<http://exelearning.org/wiki>)
- Udutu (<http://www.udutu.com/>)
- Lectora (<http://www.trivantis.com/uk/>)
- Articulate (<http://www.articulate.com/>)
- Raptivity (<http://www.raptivity.com/>)
- QuickLessons (<http://www.quicklessons.com/>)

Στα εργαλεία δημιουργίας video tutorials περιλαμβάνονται τα:

- CamStudio (<http://camstudio.org/>)
- Wink (<http://www.debugmode.com/wink/>)
- Jing (<http://www.techsmith.com/jing/>)
- Camtasia (<http://www.techsmith.com/camtasia/>)
- Adobe Captivate (<http://www.adobe.com/products/captivate.html>)
- Screenr (<http://www.screenr.com/>)

Στα εργαλεία δημιουργίας ασκήσεων αξιολόγησης περιλαμβάνονται τα:

- ClassMarker (<http://www.classmarker.com/>)
- Yacapaca (<http://yacapaca.com/>)
- iSpring (<http://www.ispringsolutions.com/>)
- Questionmark (<http://www.questionmark.com/>)

Στα εργαλεία δημιουργίας ψηφιακών ιστοριών περιλαμβάνονται τα:

- Photo Album, Multimedia Poster, Picture eBook, Multimedia Story Book, Voice Cartoons, Digital TimeLine, Animation
  - ❑ My Storymaker <http://www.clpgh.org/kids/storymaker/embed.cfm>
  - ❑ Kerpoof <http://www.kerpoof.com/>
  - ❑ Glogster <http://www.glogster.com/>
  - ❑ StoryBird <http://storybird.com/>
  - ❑ MixBook <http://www.mixbook.com/edu>
  - ❑ Voci <https://voki.com/classroom/>
  - ❑ Photostory <http://www.microsoft.com/photostory>
  - ❑ ZooBurst <http://www.zooburst.com/>
  - ❑ Animoto <http://www.animoto.com/>
  - ❑ Xtranormal <http://www.xtranormal.com/>

- ❑ Dipity <http://www.dipity.com>
- Comic strip creators που επιτρέπουν την σχεδίαση μικρών ιστοριών web comic strips με την εισαγωγή εικόνων και παραθύρων διαλόγου
  - ❑ Garfield Comic Strip Creator
<http://www.garfield.com/fungames/comiccreator.html>
  - ❑ Cosy Comic Strip Creator <http://www.comicstripcreator.org>
  - ❑ Bitstrips <http://www.bitstripsforschools.com/>
  - ❑ Pixton <http://www.pixton.com/>
  - ❑ SuperHeroes from Marvel <http://superherosquad.marvel.com>
  - ❑ Make Belief Comics <http://www.makebeliefscomix.com/>
  - ❑ Toondoo <http://www.toondoo.com/>
  - ❑ Kabam
http://www.bam.gov/sub_yourlife/yourlife_comiccreator.html

Σύνοψη Κεφαλαίου

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, μετά το πέρας της ποιοτικής έρευνας και της εξαγωγής των συμπερασμάτων, κρίνεται σκόπιμο και αναγκαίο να δημιουργηθεί ψηφιακό υλικό. Αυτό θα δημιουργηθεί από τη γράφουσα και θα απευθύνεται σε εκπαιδευτές που φέρουν όμοια χαρακτηριστικά με αυτά του δείγματος. Θα είναι δηλαδή εκπαιδευτές εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν το εκπαιδευτικό δράμα ως μέθοδο διδασκαλίας. Βέλτιστα εργαλεία για αυτό το σκοπό θεωρούνται από τη γράφουσα τα εργαλεία δημιουργίας ψηφιακών ιστοριών. Η επιλογή αυτή έχει να κάνει με τη φύση των δεδομένων καθώς και με το σκοπό για τον οποίο δημιουργείται το παρόν υλικό. Με αυτόν τον τρόπο, θα μπορούν οι επόμενοι να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων τους, καθώς και να είναι προετοιμασμένοι ώστε να υπερβούν τα όποια εμπόδια προκύψουν. Φωτογραφικά στιγμιότυπα από το εν λόγω ψηφιακό υλικό παρουσιάζονται στο κεφάλαιο των Συμπερασμάτων της παρούσας εργασίας.

Σύνοψη θεωρητικού μέρους

Συνοπτικά, στο πρώτο αυτό μέρος της παρούσας διπλωματικής εργασίας ακολουθεί την ίδια νοητική πορεία της προβληματικής που θέτει. Η προσπάθεια να μελετηθούν συνδυαστικά θεματικές όπως το Εκπαιδευτικό Δράμα σε εκπαιδευτές εκπαιδευτικών, δεν θα μπορούσε παρά να διανύσει την πορεία της μέσα από την Εκπαίδευση Ενηλίκων, την Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών αλλά και το ίδιο το Εκπαιδευτικό Δράμα. Επιπλέον, από την ανασκόπηση προκύπτει ότι η βιωσιμότητα στα εκπαιδευτικά προγράμματα είναι σημαντικό ζήτημα για την εκπαίδευση ενηλίκων. Επιπλέον, είναι σαφές ότι οι εκπαιδευτικοί χρειάζονται περαιτέρω εκπαίδευση σε πολλαπλά επίπεδα. Τέλος, από τη βιβλιογραφία προκύπτει ότι το εκπαιδευτικό δράμα είναι μια ενδεδειγμένη, δημιουργική, βιωματική μέθοδος εκπαίδευσης αυτού του πληθυσμού-στόχου.

Ακολουθεί το ερευνητικό μέρος όπου με τη χρήση όλων των παραπάνω πληροφοριών και δεδομένων, δομούνται τα ερευνητικά ερωτήματα, στόχοι, σκοποί, η έρευνα καθώς και τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

5.1. Ταυτότητα έρευνας Σκοπός – Στόχοι της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθεί η συμβολή του Εκπαιδευτικού Δράματος ως εκπαιδευτικής τεχνικής στην επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων προγραμμάτων που απευθύνονται σε εκπαιδευτικούς.

Οι στόχοι της έρευνας είναι α) να διερευνηθεί η αξιοποίηση του δράματος ως τεχνικής στην εκπαίδευση ενηλίκων β) να εντοπιστούν τα πλεονεκτήματα του εκπαιδευτικού δράματος στην εκπαίδευση εκπαιδευτικών γ) να διερευνηθούν πιθανά εμπόδια που ενδέχεται να προκύψουν κατά την αξιοποίηση του εκπαιδευτικού δράματος στην εκπαίδευση εκπαιδευτικών και δ) να δημιουργηθεί ψηφιακός οδηγός για την αξιοποίηση του Εκπαιδευτικού Δράματος στην εκπαίδευση εκπαιδευτικών.

Αφορμή για την επιλογή της συγκεκριμένης θεματικής είναι η προσωπική ενασχόληση με το κομμάτι του δράματος καθώς και η επαγγελματική ιδιότητα της εκπαιδευτικού. Είναι γενική παραδοχή ότι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως τεχνική διδασκαλίας εντός τάξης, είτε λόγω οδηγιών εκ του εθνικού προγράμματος σπουδών είτε λόγω προσωπικής τους επιλογής. Ωστόσο, έχει ενδιαφέρον να μελετηθεί η χρήση του εκπαιδευτικού δράματος στους ίδιους τους εκπαιδευτικούς και τι εντοπίζουν οι εκπαιδευτές τους ως προβληματικές καταστάσεις.

Η ανάγκη δημιουργίας ψηφιακού οδηγού προκύπτει κατά βάση από την ανάγκη κοινοποίησης των ερευνητικών αποτελεσμάτων και ουσιαστικά την υπαρκτή ανάγκη για ένα βοηθητικό ψηφιακό περιβάλλον σε όσους χρησιμοποιούν το εκπαιδευτικό δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική.

5.2. Ερευνητικά ερωτήματα

Με βάση τα παραπάνω, τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν είναι τα εξής:

- 1) Πού και πώς έχει αξιοποιηθεί το εκπαιδευτικό δράμα σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων;(καλύπτει τον πρώτο ερευνητικό στόχο)

- 2) Ποια τα οφέλη του εκπαιδευτικού δράματος ως εκπαιδευτικής τεχνικής στην εκπαίδευση ενηλίκων; (καλύπτει το δεύτερο ερευνητικό στόχο)
- 3) Ποια προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής που αποφασίζει να αξιοποιήσει το εκπαιδευτικό δράμα στα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιεί ώστε ως τεχνική να λειτουργήσει αποτελεσματικά και με οφέλη για τον εκπαιδευόμενο; (καλύπτει τον δεύτερο ερευνητικό στόχο)
- 4) Ποια εμπόδια ενδέχεται να προκύψουν κατά την αξιοποίηση του εκπαιδευτικού δράματος σε πρόγραμμα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών; (καλύπτει τον τρίτο ερευνητικό στόχο)
- 5) Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά ενός αποτελεσματικού ψηφιακού οδηγού (με θέμα το Εκπαιδευτικό Δράμα ως εκπαιδευτικής τεχνικής) που θα αξιοποιηθεί σε πρόγραμμα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών; (καλύπτει τον τέταρτο ερευνητικό στόχο)

5.3. Επιλογή ερευνητικής μεθόδου και τεχνικών

Για τη διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας θα υιοθετηθεί η ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση, και συγκεκριμένα η μέθοδος της ημιδομημένης συνέντευξης. Αιτία αυτής της επιλογής είναι, αφενός, η φύση των ερευνητικών ερωτημάτων και αφετέρου η διάθεση να διερευνηθούν αυτά σε βάθος και όχι σε εύρος. Επιπλέον, είναι δυνατόν να αντληθούν περαιτέρω σχόλια ή παρατηρήσεις από από την πλευρά των ανθρώπων που συμμετέχουν ως δείγμα, καθώς τα πλαίσια της διεξαγωγής της δεν είναι το ίδιο αυστηρά με αυτά της δομημένης.

Η επιλογή της ποιοτικής έναντι της ποσοτικής μεθοδολογικής προσέγγισης είναι σχεδόν υπαγορευμένη από τις ανάγκες της έρευνας. Βασικό μας ερώτημα είναι το *τι συμβαίνει και όχι το σε ποιο ποσοστό συμβαίνει κάτι*.

Πιο αναλυτικά, είναι ξεκάθαρο ότι σε ερωτήσεις ανοιχτού τύπου και ειδικά όταν αυτές ερευνούν την προσωπική γνώμη, γνώση και το βίωμα του ερωτώμενου, οι απαντήσεις που προκύπτουν φέρουν τόσο μεγάλες διαφοροποιήσεις όσο και ελάχιστες αποκλείσεις που όμως είναι σημαντικές. Δεν είναι δυνατόν να αποτυπωθούν σε συμπεράσματα μεγάλου δείγματος τέτοιες αποκλείσεις, γεγονός που στην παρούσα έρευνα θεώρησα πως θα ήταν σημαντική απώλεια πληροφοριών. Ένας δισταγμός, μια σκέψη παραπάνω, μία λανθασμένη διατύπωση μαρτυρούν πολλά περισσότερα από τον τρόπο συλλογής δεδομένων μιας ποσοτικής

έρευνας μεγάλης κλίμακας. Το δείγμα της παρούσας έρευνας ανέρχεται στα 8 υποκείμενα. Έτσι μπορούμε να αντλήσουμε μια πλειάδα πληροφοριών εις βάθος από ανθρώπους που επαγγελματικά εκπαιδεύουν εκπαιδευτικούς μέσω του εκπαιδευτικού δράματος.

5.4. Συλλογή Δεδομένων – ερευνητικά εργαλεία

Η ημιδομημένη συνέντευξη, ως τεχνική συλλογής δεδομένων, φαντάζει ιδανική για την παρούσα έρευνα καθώς είναι μια ευέλικτη μορφή συνέντευξης, η οποία επιτρέπει να εμβαθύνει κανείς περισσότερο στα ερευνητικά ερωτήματα. Ο λόγος που επιλέχτηκε η ποιοτική προσέγγιση είναι ακριβώς διότι θεωρήθηκε ως η πιο κατάλληλη για να αποκαλύψει τις εμπειρίες, τις απόψεις, τις αντιλήψεις των ερωτώμενων (Κυριαζή, 2002). Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε ατομικά σε κάθε ένα μέλος του δείγματος.

Οι άξονες της συνέντευξης καθορίστηκαν με κριτήριο την άντληση δεδομένων που απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα και εφαρμόστηκαν πιλοτικά προκειμένου να ελεγχθεί κατά πόσο από τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν μπορούσαν να δοθούν οι απαραίτητες απαντήσεις και να καλυφθούν οι ερευνητικοί στόχοι. Οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν με την έγκριση των ερωτώμενων, προκειμένου να υπάρξει αξιόπιστη καταγραφή των απαντήσεων. Η επεξεργασία των δεδομένων που προέκυψαν από τη συνέντευξη έγινε με τη μέθοδο της **ανάλυσης περιεχομένου**, μέσω της οποίας προέκυψαν οι κατηγορίες δεδομένων και στοιχείων και οι μεταξύ τους συσχετισμοί «υπό το φως των στόχων της έρευνας» (Cohen, Manison, & Morrison, 2008)

ΑΞΟΝΕΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

A) Γενική αποτίμηση της αξιοποίησης του Εκπαιδευτικού Δράματος (οι ερωτήσεις αυτού του άξονα απαντούν στο πρώτο ερευνητικό ερώτημα)⁸

1. Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο να αξιοποίησε ως τεχνική την το Εκπαιδευτικό Δράμα; Εάν ναι σε ποιο; Εάν όχι, έχει πέσει στην αντίληψή σας γενικότερα κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να χρησιμοποιήσει το Εκπαιδευτικό Δράμα; εάν ναι, ποιο και από ποιον φορέα;

---

⁸Πού και πώς έχει αξιοποιηθεί το Εκπαιδευτικό Δράμα σε προγράμματα ενηλίκων;

2. Σε ποιες θεματικές περιοχές χρησιμοποιείτε εσείς το Εκπαιδευτικό Δράμα στα προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που πραγματοποιείτε;

3. Σε ποια γνωστικά αντικείμενα και εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε ενήλικους μπορεί να εφαρμοστεί το Εκπαιδευτικό Δράμα;

Β) Οφέλη εκπαιδευόμενων(οι ερωτήσεις αυτού του άξονα απαντούν στο δεύτερο ερευνητικό ερώτημα)⁹

4. Ποια οφέλη θεωρείτε ότι αποκομίζουν οι εκπαιδευόμενοι που συμμετέχουν σε προγράμματα που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

5. Πώς πιστεύετε διευκολύνεται η επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων από την εφαρμογή της εκπαιδευτικής τεχνικής του Εκπαιδευτικού Δράματος; Εξηγήστε ή δώστε ένα παράδειγμα.

Γ) Προσόντα Εκπαιδευτή(οι ερωτήσεις αυτού του άξονα απαντούν στο τρίτο ερευνητικό ερώτημα)¹⁰

6. Τι ικανότητες και προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών (που χρησιμοποιεί το Ε. Δ. ως τεχνική) για να είναι αποτελεσματικός στο ρόλο του;

Δ) Εμπόδια κατά την πραγμάτωση (οι ερωτήσεις αυτού του άξονα απαντούν στο τέταρτο ερευνητικό ερώτημα)¹¹

7. Ποια προβλήματα ενδέχεται να προκύψουν σε προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως τεχνική εκπαίδευσης;

8. Ποιες δυσκολίες ενδέχεται να αντιμετωπίσει ο ίδιος ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών κατά την εφαρμογή του εκπαιδευτικού δράματος;

9. Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί ως εκπαιδευόμενοι ανταποκρίνονται στο εκπαιδευτικό δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

---

⁹Ποια τα οφέλη του Εκπαιδευτικού Δράματος ως εκπαιδευτικής τεχνικής στην Εκπαίδευση Ενηλίκων;

¹⁰Ποια προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής που αξιοποιεί το Εκπαιδευτικό Δράμα ως τεχνική Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών;

¹¹Ποια εμπόδια ενδέχεται να προκύψουν κατά την αξιοποίηση του Εκπαιδευτικού Δράματος σε πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών;

5.5.Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας θα αποτελείται από οκτώ Θεατροπαιδαγωγούς, οι οποίοι έχουν εκπονήσει εκπαιδευτικά προγράμματα σε εκπαιδευτικούς που χρησιμοποιούσαν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως εκπαιδευτική μέθοδο. Τα κριτήρια για να επιλεγούν τα άτομα που θα λάβουν μέρος στην έρευνα είναι:

1. Να έχουν αποδεδειγμένη εμπειρία ως εκπαιδευτές εκπαιδευτικών, τόσο σε θεωρητικό όσο-κυρίως-σε πρακτικό επίπεδο
2. Η διοργάνωση ή εκπόνηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων να είναι η βασική τους ασχολία και όχι να το κάνουν περιστασιακά
3. Να υπάρχει ένας ουσιαστικός διάλογος επικοινωνίας με τον ερευνητή, ώστε να καταφέρουν να «ανοιχτούν» πιο εύκολα και γρήγορα

Αναλυτικά το δείγμα αποτελείται από τους εξής οκτώ (8):

α) Ηρώ Π.: 39 ετών, πάνω από 10 χρόνια πείρα σε εκπαιδευτικά προγράμματα Εκπαιδευτικού Δράματος σε ενήλικες.

β) Μάρω Λ.: 42 ετών, θεατρικών σπουδών με πιστοποιητικό Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π., διδασκαλία κατά βάση σε ενήλικες σε ιδιωτικά και δημόσια μεταλυκειακά ιδρύματα.

γ) Νίκος Γ.: 40 ετών, πληθώρα δημοσιεύσεων αναφορικά με το Εκπαιδευτικό Δράμα, πείρα άνω των 10 ετών σε αντίστοιχα Εκπαιδευτικά προγράμματα.

δ) Γιώργος Μπ.: 47 ετών, εκπαιδευτικός, ιδρυτικό μέλος οργανισμού που προσφέρει εκπαιδευτικά προγράμματα Εκπαιδευτικού Δράματος σε ενήλικες και δει εκπαιδευτικούς.

ε) Τζωρτζίνα Κ.: 40 ετών, σκηνοθέτης, ηθοποιός, θεατροπαιδαγωγός με μεγάλη πείρα και ιδρυτικό στέλεχος του Δικτύου Θεατροπαιδαγωγών Ελλάδας.

στ) Κώστας Π.: 37 ετών, συνεργασία με Μ.Κ.Ο. με δράση το Εκπαιδευτικό Δράμα με έμφαση σε νηπιαγωγούς

ζ) Έφη Γ.: 40 ετών, παιδαγωγός, πείρα άνω των 10 χρόνων σε Εκπαιδευτικά προγράμματα, προγράμματα με έμφαση σε θεματικές θετικών επιστημών.

η) Πέγκυ Κ.: 42 ετών, μακροχρόνια συνεργασία με το Θέατρο Πόρτα, μεταπτυχιακό στο Εκπαιδευτικό Δράμα στο εξωτερικό, επιμορφωτικά σεμινάρια σε όλη την Ευρώπη.

5.6. Περιορισμοί που προέκυψαν στη διάρκεια της έρευνας

Κατά την εκπόνηση της παρούσας έρευνας προέκυψαν οι ακόλουθοι περιορισμοί και δυσκολίες:

- Η πλειοψηφία των συνεντεύξεων (έξι στις οκτώ) υλοποιήθηκε σε ουδέτερο χώρο και οι υπόλοιπες μέσω τηλεδιάσκεψης. Αν και είχε ληφθεί μέριμνα από την ερευνήτρια, ώστε τόσο η επιλογή του χώρου όσο και του χρόνου να διασφαλίζει την ομαλή ροή των συνεντεύξεων, ωστόσο στάθηκε αδύνατη σε τέσσερις από τις οκτώ συνεντεύξεις η αποφυγή διακοπής από εξωτερικές πηγές και περισπασμούς (π.χ. έκτακτα τηλεφωνήματα κ.ά.). Συνέπεια αυτού ήταν οι συγκεκριμένες συνεντεύξεις να μην έχουν μία συνεχή ροή και έναν αναμενόμενο, απ' τους συμμετέχοντες, τρόπο διεξαγωγής, με φυσικό επακόλουθο τη διακοπή του ειρμού της σκέψης τους και την προσβολή της αλληλεπίδρασης μεταξύ ερευνητή και εκπαιδευτή-δείγματος. Για να μην χαθούν σημαντικές για την έρευνα πληροφορίες από αυτές τις διακοπές, ως ερευνήτρια κρατούσα σημειώσεις πέρα από τη μαγνητοφώνηση και φρόντιζα να επαναφέρω τον συνεντευξιαζόμενο στα λεγόμενα πριν από τη διακοπή, υπενθυμίζοντας τι είχε ειπωθεί με σκοπό την ομαλή συνέχιση του διαλόγου.
- Η μαγνητοφώνηση των ατομικών συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε με την έγκριση των ερωτώμενων. Όπως αποδείχτηκε, η καταγραφή της συνέντευξης δεν αποτέλεσε μεγάλο εμπόδιο για την ελεύθερη έκφραση των συνεντευξιαζόμενων, δεδομένου ότι στο σύνολό τους ήταν άνθρωποι εξοικειωμένοι με την έκθεση και την αλληλεπίδραση με ανθρώπους που δεν γνωρίζουν καλά. Παρατηρήθηκε, ωστόσο, από τέσσερις εκ των συνεντευξιαζόμενων, η ανάγκη για περαιτέρω συζήτηση αναφορικά με την ορολογία που χρησιμοποιήθηκε στις ερωτήσεις καθώς επίσης και μια γενικότερη συζήτηση πάνω στον ορισμό του πεδίου του εκπαιδευτικού δράματος σε σχέση με τη δραματοποίηση. Ουσιαστικά, διαφαίνεται μια προσπάθεια των ανθρώπων που ασχολούνται με το Εκπαιδευτικό Δράμα στην Ελλάδα, να διασαφηνίσει τα επιστημονικά του όρια και συντεταγμένες, διότι όπως οι ίδιοι εξέφρασαν «συχνά η δραματοποίηση ταυτίζεται με το εκπαιδευτικό δράμα, ενώ στην πραγματικότητα το ένα αποτελεί μια μικρή υποκατηγορία του άλλου».

- Εμπόδιο για την έρευνα, εν γένει, αποτέλεσε το γεγονός ότι υπάρχει πληθώρα ανθρώπων που ασχολείται με προγράμματα που χρησιμοποιούν τη δραματοποίηση – και όχι το Εκπαιδευτικό Δράμα - ως μέθοδο διδασκαλίας, δίχως ωστόσο να έχουν μια κοινή κατάρτιση. Πρόκειται, δηλαδή, για ανθρώπους που είτε είναι ηθοποιοί, είτε παιδαγωγοί, είτε σκηνοθέτες, είτε θεωρητικών σπουδών. Το συνονθύλευμα αυτό διαφορετικών ειδικοτήτων και διαφορετικών θεωρητικών αναφορών κατέστησε δύσκολο για την ερευνήτρια να εντοπίσει ανθρώπους που έχουν ένα κοινό θεωρητικό υπόβαθρο και, βασικότερα, να ασχολούνται με το εκπαιδευτικό δράμα ως κύρια ασχολία και όχι ως οικονομικό συμπλήρωμα ή ως παράλληλη δραστηριότητα.

Εντούτοις, παρά τους προαναφερόμενους περιοριστικούς παράγοντες, κατεβλήθησαν προσπάθειες για την αντιμετώπιση, την υπέρβασή τους και τη διεξαγωγή μιας - στο βαθμό του εφικτού - αντικειμενικής, έγκυρης και αξιόπιστης ερευνητικής προσπάθειας.

5.7. Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων

Οι οκτώ ατομικές συνεντεύξεις υλοποιήθηκαν από τον Μάρτιο ως τον Μάιο του 2017 με εναρκτήρια συνέντευξη αυτήν της Ηρώς¹². Η απομαγνητοφώνηση κι η επεξεργασία της συνέντευξης οδήγησαν σε ασφαλή συμπεράσματα για τη λειτουργικότητα του ερευνητικού εργαλείου σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα.

Κατόπιν, μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας, κλείστηκαν και τα υπόλοιπα ραντεβού με τα άλλα μέλη του δείγματος. Με γνώμονα πάντα να υπερνικηθεί η επιφυλακτικότητα και να κατοχυρωθεί η εμπιστοσύνη των ερωτώμενων, που απορρέει από το οικείο περιβάλλον συνέντευξης, ο ερευνητής πήρε όλες τις συνεντεύξεις σε μέρη και ώρες που εξυπηρετούσαν τους ερωτώμενους, όπως προέβλεπε ο σχεδιασμός της έρευνας, διασφαλίζοντας με εμφατικό τρόπο πριν από

---

¹²Η Ηρώ Π. επιλέχθηκε ως εναρκτήρια- πιλοτική συνέντευξη διότι είναι ιδιαίτερα δραστήρια αναφορικά με εκπαιδευτικά προγράμματα Εκπαιδευτικού Δράματος, είναι εξαιρετικά καταρτισμένη και σε θεωρητικό επίπεδο και επιπλέον αποτέλεσε τον συνδετικό κρίκο με το Δίκτυο των Θεατροπαιδαγωγών στην Ελλάδα. Πρόκειται για επιστήμονα που φέρει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που ως ερευνήτρια θεωρώ ιδανικά για το δείγμα: ενεργή στο χώρο, με χρόνια παρουσίας σε αυτόν, εξαιρετική γνώστης της θεωρίας του Εκπαιδευτικού Δράματος και με πολύ καλή διάθεση για επικοινωνία.

κάθε συνέντευξη μία σειρά δεοντολογικών ζητημάτων, όπως είναι οι εγγυήσεις εμπιστευτικότητας κι η συνειδητή συναίνεση των μελών του δείγματος.

Γνωρίζοντας επαρκώς την ανάγκη χρήσης πολλαπλών εργαλείων για τη συλλογή δεδομένων μιας ποιοτικής έρευνας, θα είχε σημασία να αναφερθεί ότι κρίθηκε ιδιαίτερα επισφαλές για τα ερευνητικά δεδομένα η παρατήρηση του δείγματος εν ώρα εκπόνησης κάποιου εκπαιδευτικού προγράμματος. Αφενός, διότι σε τέτοια προγράμματα οι συμμετέχοντες καλούνται να αποκαλύψουν προσωπικές ιστορίες, στάσεις, κρίσεις και αντιλήψεις, γεγονός που δεν θα ήταν δυνατόν με την παρουσία ενός προσώπου ανοίκειου προς αυτούς και αφετέρου, διότι η ίδια η συνοχή της ομάδας αλλά και η εμπιστοσύνη της προς τον εκπαιδευτή τίθεται σε κίνδυνο.

Πέραν από τους προαναφερθέντες λόγους, η συνέντευξη δεν είχε σκοπό να αναζητήσει την επίρρωση των απαντήσεων του δείγματος, αλλά την περιγραφή των συναισθημάτων και των σκέψεων των εκπαιδευτών. Δεν υπάρχει δηλαδή αληθής ή ψευδής απάντηση. Τέλος, η παρατήρηση έχει και αυτή τα μειονεκτήματά της, δεδομένου ότι οι παρατηρήσεις που καταγράφονται από τον ερευνητή είναι βασισμένες στην υποκειμενική κρίση του. Μέσω της συνέντευξης, ωστόσο, ειδικά της ημιδομημένης, είναι δυνατόν να προκύψουν δεδομένα που ούτε ο ίδιος ο ερευνητής δεν είχε προβλέψει. Η ευελιξία, δηλαδή, που προσφέρεται με τη χρήση αυτού του εργαλείου, θεωρείται σε μία έρευνα που δεν προωθεί την επιλογή μιας από μερικές προκαθορισμένες απαντήσεις, αλλά τη διατύπωση μιας προσωπικής άποψης.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ – ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^Ο

6.1.ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Ως προς τα ευρήματα που προέκυψαν από την έρευνα, αυτά καταγράφηκαν στους παρακάτω πίνακες χωρισμένα ανά ερευνητικά ερωτήματα. Κάθε πίνακας συμπυκνώνει τις απαντήσεις που δόθηκαν από το δείγμα της έρευνας. Ολόκληρες οι συνεντεύξεις, στην πρώτη τους μορφή βρίσκονται στο παράρτημα της παρούσας.

Προς ενημέρωση του αναγνώστη και για να υπάρχει μεγαλύτερη σαφήνεια, ο Πίνακας 1 παραθέτει τις απαντήσεις που δόθηκαν αναφορικά με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα: *Πού και πώς έχει αξιοποιηθεί το εκπαιδευτικό δράμα σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων;*

Ο Πίνακας 2 παραθέτει τις απαντήσεις που δόθηκαν αναφορικά με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα: *Ποια τα οφέλη του εκπαιδευτικού δράματος ως εκπαιδευτικής τεχνικής στην εκπαίδευση ενηλίκων;*

Ο Πίνακας 3 παραθέτει τις απαντήσεις που δόθηκαν αναφορικά με το τρίτο ερευνητικό ερώτημα: *Ποια προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής που αποφασίζει να αξιοποιήσει το εκπαιδευτικό δράμα στα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιεί ώστε ως τεχνική να λειτουργήσει αποτελεσματικά και με οφέλη για τον εκπαιδευόμενο;*

Ο Πίνακας 4 παραθέτει τις απαντήσεις που δόθηκαν αναφορικά με το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα: *Ποια εμπόδια ενδέχεται να προκύψουν κατά την αξιοποίηση του εκπαιδευτικού δράματος σε πρόγραμμα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών;*

Ως προς το πέμπτο ερευνητικό ερώτημα αναφορικά με τα χαρακτηριστικά ενός επιτυχημένου ψηφιακού υλικού με θέμα την αξιοποίηση του Εκπαιδευτικού Δράματος για μελλοντική χρήση από άλλους εκπαιδευτές, μετά τον Πίνακα 4, παρατίθενται φωτογραφικά στιγμιότυπα (screenshots) από το υλικό που δημιουργήθηκε.

Πρώτο ερευνητικό ερώτημα: *Πού και πώς έχει αξιοποιηθεί το εκπαιδευτικό δράμα σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων;*

Πίνακας 1

Εκπαιδευτής/τρια	Έχετε συμμετάσχει σε κάποιο πρόγραμμα που χρησιμοποίησε Εκπαιδευτικό Δράμα;	Σε ποιες θεματικές χρησιμοποιείτε εσείς το Εκπαιδευτικό Δράμα;	Σε ποιες θεματικές θεωρείτε ότι θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί το Εκπαιδευτικό Δράμα;
<p>Ηρώ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ιστορίες του κόσμου για να αλλάξουμε τον κόσμο, οργάνωση: πανελλήνιο δίκτυο για το θέατρο στην εκπαίδευση • Τα θέατροπαιδαγωγικά προγράμματα που συνοδεύουν τις εφηβικές παραστάσεις στο θέατρο του Νέου Κόσμου από το 2012 (Ορνίθες, Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας, Φάουστ, Αντιγόνη, Νεφέλες), οργάνωση: ΘτNK, 4Frontal • Και αν ήσουν εσύ; Ένα πρόγραμμα ευαισθητοποίησης στα ανθρώπινα δικαιώματα και τους πρόσφυγες, Οργάνωση: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες και ΠΔΘΕ • Στον κόσμο του, οργάνωση: ΕΚΠΑ & ίδρυμα Λασκαρίδη. • Ανακαλύπτοντας το Μύρτιλλο, Οργάνωση: ΕΚΠΑ και Μύρτιλλο. 	<ul style="list-style-type: none"> • επιμόρφωση σε σχέση με τη διδακτική του θεάτρου • δυναμικής της ομάδας, • εξερεύνηση ταυτότητας και διαφορετικότητας • κοινωνικών θεμάτων. 	<ul style="list-style-type: none"> • σχεδόν όλων των ειδών τα γνωστικά αντικείμενα.

Μάρω	<ul style="list-style-type: none"> • εκπαιδύτρια εκπαιδευτικών στο ΠΕΣΥΘ • στο ΠΑΣΕΔ • στο Δίκτυο για το θέατρο στην Εκπαίδευση στην 5^η και 6^η διάσκεψη • στο ΤΕΙ Αθηνών στο Τμήμα προσχολικής αγωγής ως καθηγήτρια του θεατρικού εργαστηρίου • στα ΙΕΚ Χαϊδαρίου, Ν. Ιωνίας, Γαλατσίου και Αμαρουσίου • εκπαιδύτρια ενηλίκων σε ΙΕΚ. 	<ul style="list-style-type: none"> • Στη διδασκαλία θεατρικού παιχνιδιού • αυτοσχεδιασμού • τη μελέτη του εκπαιδευτικού δράματος ως μέσο διδασκαλίας του θεάτρου και της λογοτεχνίας. 	<ul style="list-style-type: none"> • σχεδόν σε όλα τα αντικείμενα • στις θετικές επιστήμες • προσφυγικό, • Κοινωνικά θέματα • bullying
Νίκος	Σε όλα τα προγράμματα του Πανελλήνιου Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση	<ul style="list-style-type: none"> • Σε επιμορφώσεις εκπαιδευτικών σχετικά με το θεατρικό παιχνίδι • Προσφυγικό • η αποδοχή της διαφορετικότητας 	<ul style="list-style-type: none"> • Σε όλες τις θεματικές
Γιώργος	<ul style="list-style-type: none"> • Κι αν ήσουν εσύ; • Δεν φοβάμαι... έχω φίλους, εσύ; (349 λεπτά ακόμα...) • Το γαϊτανάκι των σκιών και των χρωμάτων. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bullying • Πρόσφυγες • Διαχείριση και κατανόηση του εαυτού 	<ul style="list-style-type: none"> • Δεν υπάρχουν στεγανά στη θεματολογία. Σε όλες τις θεματικές.

<p>Τζωρτζίνα</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Τα θέατροπαιδαγωγικά προγράμματα που συνοδεύουν τις εφηβικές παραστάσεις στο θέατρο του Νέου Κόσμου από το 2012 (Ορνίθες, Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας, Φάουστ, Αντιγόνη, Νεφέλες), οργάνωση: ΘτΝΚ, 4Frontal • Και αν ήσουν εσύ; Ένα πρόγραμμα ευαισθητοποίησης στα ανθρώπινα δικαιώματα και τους πρόσφυγες, Οργάνωση: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες και ΠΔΘΕ • Και αν ήσουν εσύ; Ένα πρόγραμμα ευαισθητοποίησης στα ανθρώπινα δικαιώματα και τους πρόσφυγες, Οργάνωση: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες και ΠΔΘΕ • Στον κόσμο του, οργάνωση: ΕΚΠΑ & ίδρυμα Λάσκαριδη. • στοΔΙΕΚ Επιδαύρου, εργαστήριο ενηλίκων μαθητών και καθηγητών , με αφορμή τις Ικέτιδες του Αισχύλου 	<ul style="list-style-type: none"> • Ανθρώπινα δικαιώματα • ευαισθητοποίηση για το πρόσφυγικό • προγράμματα που έχουν να κάνουν με το αρχαίο δράμα 	<ul style="list-style-type: none"> • Δεν βλέπω κάποιον τομέα που να μην μπορεί να χρησιμοποιηθεί.
<p>Κώστας</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Μ.Κ.Ο. Δια-δρω-μες. • «Από άλλον πλανήτη» ένα βιωματικό σεμινάριο για τη χρήση του δράματος στο Νηπιαγωγείο με αφορμή ένα 	<ul style="list-style-type: none"> • ανθρωπιστικά θέματα • σχετικά με τη χρήση του εκπαιδευτικού δράματος στην Εκπαίδευση 	<ul style="list-style-type: none"> • περισσότερο ταιριάζει στη διδασκαλία αφηρημένων εννοιών. Ειδικά για την αντιμετώπιση της ξενοφοβίας, της αποδοχής του διαφορετικού. • Ίσως να το χρησιμοποιούσα

	<p>μάθημα για το διάστημα και τον «ξένο»,</p> <ul style="list-style-type: none"> • συνεργασίες με τον Πανελλήνιο Σύλλογο Εκπαιδευτικού Δράματος (ΠΑΣΕΔ). 		<p>συμπληρωματικά σε θετικές επιστήμες.</p>
Έφη	<ul style="list-style-type: none"> • «Ανακαλύπτοντας το «σύμπαν» που βρίσκεται κρυμμένο μέσα σε κάθε σχολική τάξη» • Νεροπαίχνιδα κ.α. 	<ul style="list-style-type: none"> • διδακτική του Εκπαιδευτικού Δράματος 	<ul style="list-style-type: none"> • Σε όλα τα σχολικά γνωστικά αντικείμενα
Πέγκυ	<ul style="list-style-type: none"> • Στα σεμινάρια της Μικρής Πόρτας 	<ul style="list-style-type: none"> • Διδακτική του Εκπαιδευτικού δράματος 	<ul style="list-style-type: none"> • Σε όλα και ιδίως σε κοινωνικά θέματα, αναπηρία, bullying

Δεύτερο ερευνητικό ερώτημα: Ποια τα οφέλη του εκπαιδευτικού δράματος ως εκπαιδευτικής τεχνικής στην εκπαίδευση ενηλίκων;

Πίνακας 2

Εκπαιδευτής/τρια	Ποια οφέλη θεωρείτε ότι αποκομίζουν οι εκπαιδευόμενοι που συμμετέχουν σε προγράμματα που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δραμα ως εκπαιδευτική τεχνική;	Πώς πιστεύετε διευκολύνεται η επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων από την εφαρμογή της τεχνικής του Εκπαιδευτικού Δράματος; Εξηγήστε ή δώστε ένα παράδειγμα.
Ηρώ	<ul style="list-style-type: none"> • δουλεύουν ομαδοσυνεργατικά, • πειραματίζονται με όρια χωρίς πραγματικές συνέπειες, • μελετούν οπτικές γωνίες • να εξερευνούν τον εαυτό τους σε βάθος. 	<ul style="list-style-type: none"> • δοκιμάζουν στην πράξη θεωρητικά ζητήματα • πειραματίζονται • εξερευνούν πτυχές του θέματος που τους απασχολεί πρισματικά.
Μάρω	<ul style="list-style-type: none"> • Πρώτα από όλα προσεγγίζουν τα αντικείμενα βιωματικά δηλαδή ενεργοποιείται και το συναίσθημα και η κρίση, η λογική • ενεργοποιείται το 	Όσο πιο κοντά στις εκπαιδευτικές ανάγκες των εκπαιδευόμενων και στα βιώματα αυτών τόσο πιο αποτελεσματική είναι η εκπαίδευση

	<p>προσωπικό ενδιαφέρον του εκπαιδευόμενου</p> <ul style="list-style-type: none"> • Μαθαίνουν τις τεχνικές Ε. Δ 	μέσα από το Εκπαιδευτικό Δράμα.
Νίκος	<ul style="list-style-type: none"> • Έρχονται σε επαφή με τις παγιωμένες τους απόψεις αλλά και με τα συναισθήματά τους, τις στάσεις τους πάνω στη θεματική που μελετάμε. • Μαθαίνουν να συνεργάζονται και να μπορούν να αλληλεπιδρούν με το σύνολο. • τις φορές καταφέρνουν να ξεπεράσουν τον ίδιο τους τον εαυτό, τους φόβους τους και να αλλάξουν τον τρόπο που σκέφτονται σε σχέση με τους άλλους. 	<ul style="list-style-type: none"> • Η σωστή οργάνωση από πλευράς εκπαιδευτή • . Θα πρέπει ο εκπαιδευτής να έχει τέλεια γνώση του εκπαιδευτικού δράματος και των τεχνικών του. • το να έχουν έναν χώρο είναι σημαντικό
Γιώργος	<ul style="list-style-type: none"> • η καλλιέργεια της ενσυναίσθησης, της αποδοχής, της κατανόησης. • Οι εκπαιδευτικοί (συμμετέχοντες) μπορούν και αποκρυσταλλώνουν ακόμα πιο ξεκάθαρα τις δικές τους στάσεις και πεποιθήσεις. 	<ul style="list-style-type: none"> • συνεργασία, αλληλεπίδραση • καλή προετοιμασία και οργάνωση από τη μεριά του εκπαιδευτή.
Τζωρτζίνα	<ul style="list-style-type: none"> • Αλληλεπιδρούν, μοιράζονται, δουλεύουν μαζί 	<ul style="list-style-type: none"> • κατάλληλο χώρο, κατάλληλα μέσα, χρόνο.

	<ul style="list-style-type: none"> • Εξοικειώνονται με το εκπαιδευτικό δράμα και ύστερα μπορούν να το αναπαράξουν στους μαθητές τους. 	<ul style="list-style-type: none"> • οργάνωση
Κώστας	<ul style="list-style-type: none"> • πώς να κάνουν και αυτοί τα ίδια στους μαθητές τους- μαθαίνουν τις τεχνικές • καταπολεμούν το φόβο τους για έκθεση, ξεπερνάνε τον εαυτό τους. 	<ul style="list-style-type: none"> • Βοηθάει να υπάρχει ένας σωστός χώρος. • να κατέχει καλά το αντικείμενο ο εκπαιδευτής
Έφη	<ul style="list-style-type: none"> • κατακτά ή τουλάχιστον έρχεται σε μια πρώτη επαφή με τις τεχνικές του Ε.Δ • Εξερευνούν τις πολλαπλές μορφές και διαστάσεις τις προσωπικότητάς τους. 	<ul style="list-style-type: none"> • Το βιοματικό στοιχείο
Πέγκυ	<ul style="list-style-type: none"> • Εξοικείωση με την ομάδα • Ξαναγίνονται παιδιά • κατανοούν καλύτερα τον κόσμο που τους περιβάλλει • Μαθαίνουν τις τεχνικές του Εκπ. Δράματος 	<ul style="list-style-type: none"> • Κατάλληλος χώρος, χρόνος • καλή συνεργασία όρεξη για συμμετοχή • οργάνωση του εκπαιδευτή • εκπαιδευόμενοι έτοιμοι να τσαλακωθούν

	<ul style="list-style-type: none"> • Ενισχύεται η ενσυναίσθησή τους 	
--	--	--

Τρίτο ερευνητικό ερώτημα: *Ποια προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής που αποφασίζει να αξιοποιήσει το εκπαιδευτικό δράμα στα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιεί ώστε ως τεχνική να λειτουργήσει αποτελεσματικά και με οφέλη για τον εκπαιδευόμενο;*

Πίνακας 3

Εκπαιδευτής/τρια	Τι ικανότητες και προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών (που χρησιμοποιεί το Ε. Δ. ως τεχνική) για να είναι αποτελεσματικός στο ρόλο του;
Ηρώ	<ul style="list-style-type: none"> • Καταρτισμένος • Επικοινωνιακός • με ανοιχτό μυαλό • με εμπειρία και ευελιξία.
Μάρω	<ul style="list-style-type: none"> • πολύ καλή γνώση του αντικειμένου • να έχει μια άνεση να εκτίθεται • αμερόληπτος

	<ul style="list-style-type: none"> • τα προσόντα του εκπαιδευτή ενηλίκων
Νίκος	<ul style="list-style-type: none"> • οργανωτικός • άρτια εκπαιδευμένος • επικοινωνιακός • να μην είναι επικριτικός • να βοηθά όπως εκπαιδευόμενους να νιώσουν άνετα
Γιώργος	<ul style="list-style-type: none"> • Οργανωτικός • επικοινωνιακός • να μπορεί να παρασύρει τους συμμετέχοντες • ευέλικτος
Τζωρτζίνα	<ul style="list-style-type: none"> • Οργανωτικός • Ευέλικτος • Διορατικός • να μπορεί να καταλάβει τις εκπαιδευτικές ανάγκες των εκπαιδευόμενων
Κώστας	<ul style="list-style-type: none"> • να κατέχει το αντικείμενο • τις τεχνικές • να κρατά το ενδιαφέρον των εκπαιδευόμενων
Έφη	<ul style="list-style-type: none"> • να καταλαβαίνει τις εκπαιδευτικές ανάγκες των εκπαιδευόμενων • να εξελίσσεται • επικοινωνιακός

Πέγκυ	<ul style="list-style-type: none"> • Γνώσεις • Μεταδοτικότητα • Οργάνωση • ευελιξία • να δένει την ομάδα, • ηρεμία • αγάπη για το αντικείμενο
-------	--

Τέταρτο ερευνητικό ερώτημα: Ποια εμπόδια ενδέχεται να προκύψουν κατά την αξιοποίηση του εκπαιδευτικού δράματος σε πρόγραμμα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών;

Πίνακας 4

Εκπαιδευτής/τρια	Ποια προβλήματα ενδέχεται να προκύψουν σε προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως τεχνική εκπαίδευσης;	Ποιες δυσκολίες ενδέχεται να αντιμετωπίσει ο ίδιος ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών κατά την εφαρμογή του εκπαιδευτικού δράματος;	Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί ως εκπαιδευόμενοι ανταποκρίνονται στο εκπαιδευτικό δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;
Ηρώ	<ul style="list-style-type: none"> • η δυναμική της ομάδας • η καταλληλότητα του εκπαιδευτή • οι «άμυνες» των εκπαιδευόμενων 	<ul style="list-style-type: none"> • η δυναμική της ομάδας • η καταλληλότητα του εκπαιδευτή • οι «άμυνες» των εκπαιδευόμενων 	<ul style="list-style-type: none"> • Οι δάσκαλοι (α' βήθια) που χρησιμοποιούν παιχνίδι ανταποκρίνονται περισσότερο από ό,τι οι καθηγητές (β' βήθια)

			συχνά είναι πιο ανοιχτοί
Μάρω	<ul style="list-style-type: none"> • προσωπικές πεποιθήσεις εκπαιδευόμενων • οι παγιωμένες απόψεις πάνω στο αντικείμενο • η άρνηση να εκτεθούν • στάδια εξέλιξης ομάδας • Η εν γένει σχέση τους με τον εκπαιδευτή • Να μην ανταποκρίνεται το πρόγραμμα στις προσδοκίες. 	<ul style="list-style-type: none"> • Έλλειψη χώρου εποπτικών μέσων, ανεπάρκεια χρόνου, περιορισμός ύλης • μη εφαρμοσιμότητα όσων δείχνω λόγω ελλείψεων στο χώρο του εκπαιδευτικού που εκπαιδεύω • οι πάγιες θέσεις, αντιλήψεις, ο τρόπος σκέψης των εκπαιδευόμενων 	Εξαρτάται από το προσωπικό προφίλ του καθενός.
Νίκος	<ul style="list-style-type: none"> • κακή χημεία ανάμεσα στην ομάδα και τον εκπαιδευτή • άρνηση από τους συμμετέχοντες να εκτεθούν 	<ul style="list-style-type: none"> • Να μην έχει την αποδοχή της ομάδας • να μην έχει χώρο, να μην έχει χρόνο, εποπτικά μέσα. 	• Όσο μικρότεροι τόσο περισσότερο συμμετέχουν.
Γιώργος	<ul style="list-style-type: none"> • Διστάζουν • Αμφισβήτηση • 	<ul style="list-style-type: none"> • Αμφισβήτηση • Άρνηση συμμετοχής 	• Αρκετά ικανοποιητικό
Τζωρτζίνα	Όλα αντιμετωπίζονται με μικροπροσαρμογές. Δεν συναντάς αξεπέραστα προβλήματα.	<ul style="list-style-type: none"> • Σθεναρές άμυνες από τους εκπαιδευόμενους. 	• Ποικίλει.
Κώστας	<ul style="list-style-type: none"> • Έλλειψη επικοινωνίας της ομάδας • Προβλήματα χώρου • Προβλήματα χρόνου 	<ul style="list-style-type: none"> • Κακή επικοινωνία ομάδας • Αντιρρησίες • Ημιμαθείς 	• Συν τω χρόνω, σε ικανοποιητικό βαθμό.
Έφη	<ul style="list-style-type: none"> • Ακαταλληλότητα χώρου • Κακή προετοιμασία εκπαιδευτή • Ισχυρή άρνηση συμμετοχής 	<ul style="list-style-type: none"> • Ακαταλληλότητα χώρου • Κακή προετοιμασία εκπαιδευτή • Ισχυρή άρνηση συμμετοχής 	• Συμμετέχουν με όρεξη
Πέγκυ	<ul style="list-style-type: none"> • Άρνηση συμμετοχής 	<ul style="list-style-type: none"> • Άρνηση συμμετοχής 	• Σε πολύ μεγάλο βαθμό

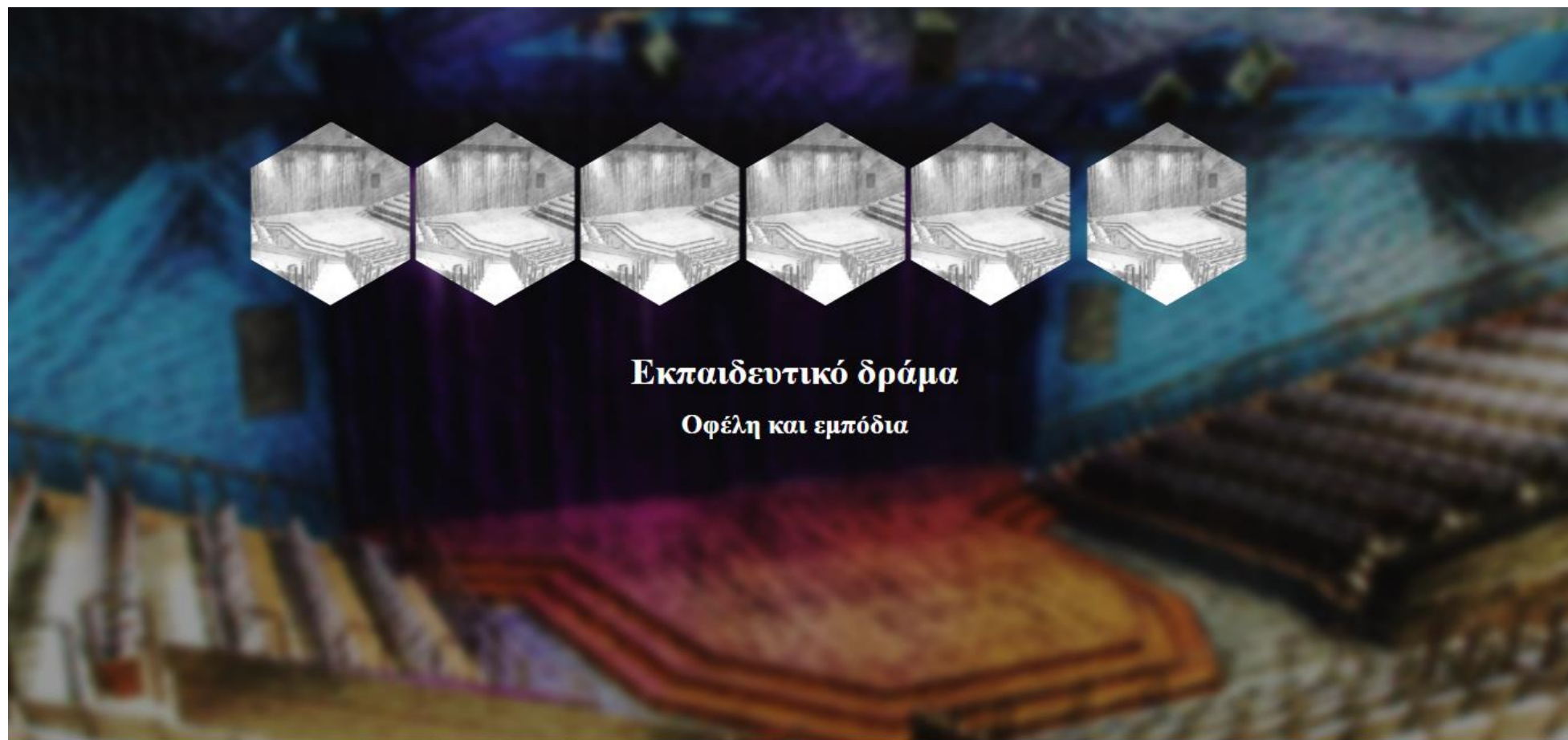
	<ul style="list-style-type: none"> • έλλειψη συνεργασίας, • ασυνεννοησία • ισχυρογνωμοσύνη συμμετεχόντων • διάθεση για χαβαλέ • θέματα ομάδας 	<ul style="list-style-type: none"> • έλλειψη συνεργασίας, • ασυνεννοησία • ισχυρογνωμοσύνη συμμετεχόντων • διάθεση για χαβαλέ • θέματα ομάδας 	
--	--	--	--

Το πέμπτο, και τελευταίο ερευνητικό ερώτημα αναφορικά με τα χαρακτηριστικά του ψηφιακού υλικού, - Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά όπως αποτελεσματικού ψηφιακού οδηγού (με θέμα το Εκπαιδευτικό Δράμα ως εκπαιδευτικής τεχνικής) που θα αξιοποιηθεί σε πρόγραμμα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών;-αφορά την ίδια την ερευνήτρια και όχι το δείγμα γι' αυτό και δεν ερωτήθηκαν. Η απάντηση, ωστόσο δίδεται μέσα από το ψηφιακό υλικό που δημιουργήθηκε με δεδομένα τις απαντήσεις στα προηγούμενα ερωτήματα.

Ο συγκεκριμένος ψηφιακός οδηγός δημιουργήθηκε με τη χρήση html, css και javascript σε μια προσπάθεια απόδοσης με σαφήνεια και οικονομία λόγων των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας. Αποτελείται από την Αρχική σελίδα και τις σελίδες Οφέλη, Προσόντα, Εμπόδια, Ιστορική Αναδρομή, Σχετικές σελίδες και About.

Έχει σημασία να παρατηρήσουμε ότι στις περισσότερες από τις σελίδες έγινε χρήση ενός authoring tool όπως αυτά περιγράφηκαν στην βιβλιογραφία. Στη σελίδα Εμπόδια χρησιμοποιείται το Glogster, στη σελίδα Προσόντα το word cloud, στη σελίδα Ιστορική Αναδρομή η εμπλουτισμένη παρουσίαση με ενσωματωμένο αρχείο πολυμέσων. Σαφώς και θα μπορούσε να γίνει ακόμα πιο περίπλοκο, θεωρήθηκε όμως από την ερευνήτρια ότι όλα αυτά επαρκούν για την επίτευξη του σκοπού της εν λόγω ιστοσελίδας που δεν είναι άλλος από την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας και την

ενημέρωση των εκπαιδευτών για τα δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνα. Ακολουθούν φωτογραφικά στιγμιότυπα από τις σελίδες και ό,τι περιγράφηκε παραπάνω.

Εικόνα 2 Αρχική Σελίδα

- Επαρκής χώρος
- Επαρκής χρόνος
- Επαρκή εποπτικά μέσα
- Οργάνωση εκπαιδευτή

- Αλληλεπίδραση με άτομα της ομάδας
- Συνεργασία
- Ανάπτυξη ενσυναίσθησης
- Αυτο-επίγνωση/ αυτο-διερεύνησης
- Γνώσεις σχετικά τις τεχνικές του Εκπαιδευτικού Δράματος
- Ικανότητα αναπαραγωγής των τεχνικών σε ανήλικους μαθητές

Copyrights: Άννα Κιόρογλου

Διπλωματική εργασία: Η Αξιοποίηση του Εκπαιδευτικού Δράματος ως Εκπαιδευτικής Τεχνικής σε προγράμματα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών

Εικόνα 3. Οφέλη

Βασικά προσόντα εκπαιδευτή

- Οργάνωση
- Επικοινωνιακές ικανότητες
- Αποδοχή όλων των εκπαιδευόμενων
- Ικανότητα διερεύνησης των αναγκών των εκπαιδευόμενων
- Διαδραστικότητα
- Αγάπη για το Εκπαιδευτικό Δράμα
- Εξαιρετική γνώση των τεχνικών του Εκπαιδευτικού Δράματος
- Ικανότητα εμπλοκής όλων των μελών της ομάδας

Copyrights: Άννα Κιόρογλου

Διπλωματική εργασία: Η Αξιοποίηση του Εκπαιδευτικού Δράματος ως Εκπαιδευτικής Τεχνικής σε προγράμματα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών

Εικόνα 4. Προσόντα

Copyrights: Άννα Κιόρογλου

Διπλωματική εργασία: Η Αξιοποίηση του Εκπαιδευτικού Δράματος ως Εκπαιδευτικής Τεχνικής σε προγράμματα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών

Εικόνα 5. Εμπόδια με ενσωματωμένη δημιουργία μέσω Glogster (το κουμπί ήχου περιλαμβάνει ηχογραφημένη απάντηση μέλους του δείγματος)

Σημαντικά Ονόματα στην Ανάπτυξη του Εκπαιδευτικού Δράματος

- Hariet Finlay Johnson
- August Boal
- Paulo Freire
- Dorothy Heathcote

Copyrights: Άννα Κιόρογλου

Διπλωματική εργασία: Η Αξιοποίηση του Εκπαιδευτικού Δράματος ως Εκπαιδευτικής Τεχνικής σε προγράμματα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών

Εικόνα 6. Ιστορική Αναδρομή (1)

Dorothy Heathcote (1926 -2011)

- «Το Δράμα δεν αφορά ιστορίες που απλώς παρουσιάζονται δραματοποιημένες. Αφορά ανθρώπους που έρχονται αντιμέτωποι με καταστάσεις, οι οποίες τους προκαλούνται να τις αντιμετωπίσουν»
- Πώς οι δάσκαλοι και οι μαθητές θα εκμεταλλευτούν σωστά από το μέσο για να διερευνήσουν σημαντικά θέματα, γεγονότα ή σχέσεις

Becoming a Teacher - Employing Drama into the ...

Εικόνα 7. Ιστορική αναδρομή (2) με ενσωματωμένο βίντεο

Επιστημονική ένωση για την προώθηση της έρευνας και της πράξης του θεάτρου, του εκπαιδευτικού δράματος, του θεατρικού παιχνιδιού και των άλλων παραστατικών τεχνών στην εκπαίδευση.

Ο σκοπός του είναι να προωθήσει και να υποστηρίξει το δράμα ως μέρος μιας πλήρους εκπαίδευσης και να γίνει ένα διεθνές φόρουμ για όσους εργάζονται ως εκπαιδευτικός θεάτρου.

Πανελλήνιο Δίκτυο για το
θέατρο στην Εκπαίδευση

μέλος του ΣΕΠΕΚΕΣ Οργανισμού για το Έθνος στην Εκπαίδευση (ΟΕΕΒ)

Ασχολείται με την αξιοποίηση της τέχνης και, ιδιαίτερα, του θεάτρου στην εκπαίδευση. Έχει αναπτύξει μια σειρά διδακτικών πρακτικών σε διάφορα μαθήματα βασισμένες σε θεατρικές τεχνικές, θεατρικό παιχνίδι και βιομαθηματικούς τρόπους μάθησης.

Copyrights: Άννα Κιόρογλου

Διπλωματική εργασία: Η Αξιοποίηση του Εκπαιδευτικού Δράματος ως Εκπαιδευτικής Τεχνικής σε προγράμματα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών

Εικόνα 8, Σχετικές Σελίδες

Η σελίδα αυτή δημιουργήθηκε στα πλαίσια της διπλωματικής εργασίας του ΜΠΣ «Ηλεκτρονική Μάθηση» του Τμήματος Ψηφιακών Συστημάτων του Πανεπιστημίου Πειραιά. Η εργασία αυτή εκπονήθηκε το 2017 στην Αθήνα και τα δεδομένα που παρουσιάζονται στον ψηφιακό αυτό οδηγό αποτελούν τα αποτελέσματα της ποιοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε με ημιδομημένη συνέντευξη οκτώ (8) εκπαιδευτών εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν ως τεχνική εκπαίδευσης το Εκπαιδευτικό Δράμα. Δυνητικά, θα μπορούσε να αποτελέσει μια σελίδα ενημέρωσης, ένα ψηφιακό οδηγό πληροφόρησης άλλων εκπαιδευτών με το ίδιο αντικείμενο αναφορικά με τα οφέλη που αποκομίζουν οι εκπαιδευόμενοι, τα εμπόδια που συναντούν εκπαιδευόμενοι και εκπαιδευτές μέσα από το Εκπαιδευτικό Δράμα, καθώς και για τους παράγοντες που βοηθούν ένα πρόγραμμα Εκπαιδευτικού Δράματος να καταστεί επιτυχές. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι επιβλέπουσα της παρούσας εργασίας ήταν η Δρ. Νίκη Φίλλιπς, την οποία και ευχαριστώ.

**Με εκτίμηση,
Άννα Κιόρογλου**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
UNIVERSITY OF PIRAEUS

Copyrights: Άννα Κιόρογλου

Διπλωματική εργασία: Η Αξιοποίηση του Εκπαιδευτικού Δράματος ως Εκπαιδευτικής Τεχνικής σε προγράμματα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών

Εικόνα 9, About. Σύντομη περιγραφή του λόγου ύπαρξης του ψηφιακού οδηγού

6.2. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατά τη διάρκεια όπως επεξεργασίας των ευρημάτων ως όπως τα πρώτα τέσσερα ερευνητικά ερωτήματα διαπιστώθηκαν τα ακόλουθα:

1^ο Ερευνητικό Ερώτημα¹³:

- Το Εκπαιδευτικό Δράμα αξιοποιείται μαζικά από τους εκπαιδευτές εκπαιδευτικών της χώρας, τόσο από δημόσιους οργανισμούς, όπως το ΕΚΠΑ, όσο και από ιδιωτικούς φορείς. Τα περισσότερα προγράμματα, ωστόσο, εντοπίζονται κατά βάση στην πρωτεύουσα και λιγότερο στην επαρχία.
- Οι ίδιοι οι εκπαιδευτές εκπαιδευτικών χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα σε θεματικές κατά βάση κοινωνικές, όπως το προσφυγικό, το bullying και η κοινωνική αποδοχή, ή ασχολούνται με την ίδια τη διδακτική του Εκπ. Δράματος. Παρ' ό,τι έγιναν προσπάθειες να εντοπισθούν και να ερωτηθούν εκπαιδευτές που ασχολήθηκαν με θεματικές θετικών επιστημών δεν κατέστη δυνατόν.¹⁴ Αυτό από μόνο του είναι ενδεικτικό της σαφούς προτίμησης της χρήσης του Ε.Δ. κυρίως για την αλλαγή προσωπικών αντιλήψεων και διερεύνηση προσωπικών απόψεων και στάσεων.
- Τέλος, αν και οι ίδιοι δεν το χρησιμοποιούν σε όλο το εύρος των θεματικών περιοχών, το σύνολο των εκπαιδευτών έχει την πεποίθηση αναγνωρίζει ότι μπορεί να εφαρμοστεί σχεδόν στο σύνολο των σχολικών ή μη διδακτικών αντικειμένων. Έχει όμως σημασία να παρατηρήσουμε ότι παρά τις γενικές τους απαντήσεις, διαφαίνεται ξεκάθαρα ότι οι ίδιοι χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα κυρίως σε θεματικές ιδιαίτερα ευαίσθητες, σε θέματα που αγγίζουν βαθιά κοινωνικά προβλήματα όπως το μεταναστευτικό, το bullying, την κοινωνική αδικία και άλλα. Υπάρχει, δηλαδή, μια σαφής τάση να θεωρείται το Εκπαιδευτικό Δράμα ιδανικό για την προσπάθεια αλλαγής στάσεων και παγιωμένων αντιλήψεων. Η βιωματικότητα της τεχνικής καθώς και η ενσυναίσθηση που αναπτύσσεται φαίνεται να εξυπηρετούν καλύτερα τους εκπαιδευτές στην κατεύθυνση της αλλαγής των πιο βαθιά ριζωμένων αντιλήψεων.

---

¹³ Πού και πώς έχει αξιοποιηθεί το εκπαιδευτικό δράμα σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων;

¹⁴ Σε ηλεκτρονική έρευνα αναφορικά με τη θεματολογία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων αλλά και σε ερώτηση στους συμμετέχοντες του δείγματος, δεν προέκυψε ούτε καν η αναφορά εκπαιδευτικών προγραμμάτων με θεματολογία θετικών επιστημών.

2^ο Ερευνητικό Ερώτημα¹⁵:

- Τα αποτελέσματα αναφορικά με τα οφέλη που λαμβάνουν οι εκπαιδευόμενοι μέσω του Εκπ. Δράματος προκύπτουν σε **δύο επίπεδα**: αφενός είναι όλα εκείνα τα θετικά στοιχεία που απορρέουν από την **βιοματική άσκηση σε ομάδες**. Δηλαδή, ικανότητες αλληλεπίδρασης, καλής συνεργασίας, ομαδικής προσπάθειας, κατανόησης των αναγκών του άλλου, ανάπτυξη της ενσυναίσθησης, κ.α. Από την άλλη πλευρά, τονίστηκαν και τα **οφέλη αναφορικά με το ίδιο το Εκπαιδευτικό Δράμα**. Πάνω από το μισό δείγμα τόνισε ότι για τους εκπαιδευόμενους, είναι εξαιρετικά σημαντική η αποκόμιση γνώσεων αναφορικά με τις τεχνικές του Εκπαιδευτικού Δράματος καθώς και τον τρόπο ανάπτυξης ενός αντίστοιχου προγράμματος. Φαίνεται, δηλαδή, οι συμμετέχοντες στα εκπαιδευτικά προγράμματα να ενδιαφέρονται να αναπαράξουν τις τεχνικές και τα ίδια τα προγράμματα σε δικούς τους μαθητές. Θα μπορούσαμε, δηλαδή, να εξάγουμε το συμπέρασμα ότι πέρα από την ανάγκη για προσωπική εξέλιξη φέρουν και την ανάγκη για την διδασκαλία όσων αποκομίζουν από τέτοιου είδους προγράμματα.
- Η επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων, κυρίως σε επίπεδο στάσεων, ενός τέτοιου προγράμματος διευκολύνεται σοβαρά από την οργάνωση του εκπαιδευτή, καθώς και την αρτιότητα των υλικοτεχνικών υποδομών που είναι αναγκαία για την πραγμάτωσή του.

Είναι σημαντική παρατήρηση το γεγονός ότι πλην μιας αναφοράς οι εκπαιδευτές δεν θεωρούν οι ίδιοι ως ουσιαστική προϋπόθεση επίτευξης των εκπαιδευτικών στόχων τον επαίοντα εκπαιδευτή. Δηλαδή, αν εξαιρέσουμε την ελαφρώς παλιομοδίτικη «μεταδοτικότητα του εκπαιδευτή» που αναφέρθηκε άπαξ, οι υπόλοιποι ερωτώμενοι φαίνεται να αντιλαμβάνονται ότι σε μια βιοματική τεχνική όπως το Εκπαιδευτικό Δράμα, ο εκπαιδευτής παίζει δευτερεύοντα ρόλο ή τουλάχιστον όχι πρωτεύοντα. Από τις απαντήσεις τους, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι γνώσεις του εκπαιδευτή πάνω στο αντικείμενο και την τεχνική αλλά και η αγάπη του πάνω σε αυτό που κάνει παίζουν σημαντικότερο ρόλο για την επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων. Φαίνεται λοιπόν ότι αποτελεί εκπαιδευτική τεχνική που απαιτεί τις συντονιστικές, διευκολυντικές και εμπυχωτικές διαστάσεις του ρόλου του εκπαιδευτή. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η οργάνωση προκύπτει σε όλες τις απαντήσεις ως βασική ανάγκη. Δεν έχουν ανάγκη από έναν φωτεινό παντογνώστη, αλλά από έναν συντονιστή. Διότι, σε τελική ανάλυση το Εκπαιδευτικό Δράμα έχει να κάνει πρωτίστως με τα

---

¹⁵Ποια τα οφέλη του εκπαιδευτικού δράματος ως εκπαιδευτικής τεχνικής στην εκπαίδευση ενηλίκων;

βιώματα και τον χαρακτήρα των εκπαιδευόμενων, παρά με το διδακτικό στυλ ή τον χαρακτήρα του εκπαιδευτή.

3^ο Ερευνητικό Ερώτημα¹⁶:

- Πρωτεύουσας σημασίας προσόν για έναν εκπαιδευτή ενηλίκων θεωρείται η οργάνωση. Είναι ένα στοιχείο που αναφέρθηκε από το σύνολο των ερωτηθέντων. Έχει σημασία ωστόσο να παρατηρήσουμε ότι οι απαντήσεις που προέκυψαν από το σύνολο του δείγματος, σκιαγραφούν σχεδόν σε τέλεια πιστότητα τον ιδανικό εκπαιδευτή ενηλίκων. Αυτό που θέλω να πω είναι πως έχουμε ταύτιση mot a mot βιβλιογραφίας και ερευνητικών αποτελεσμάτων.

Ωστόσο, προκύπτει εδώ ένα οξύμωρο που αξίζει να αναφερθεί: ενώ οι εκπαιδευτές εντοπίζουν ότι το εκπαιδευτικό δράμα χρειάζεται εμπνευστικές και διευκολυντικές διαστάσεις του ρόλου του εκπαιδευτή ενηλίκων, από την άλλη πιστεύουν ότι βασικό του προσόν πρέπει να είναι η οργάνωση. Το λογικό θα ήταν να προκύψει ότι βασικό προσόν είναι η γνώση και ο χειρισμός της δυναμικής της ομάδας, της εμπύκωσης και του συντονισμού της εκπαιδευτικής διεργασίας. Άρα μπορεί να αντιλαμβάνονται πώς πρέπει να είναι στην αίθουσα ο εκπαιδευτής ενηλίκων αλλά δεν γνωρίζουν τι τυπικά προσόντα πρέπει να διαθέτει για να το πετύχει. Δεν γνωρίζουν, ίσως, πώς θα πρέπει να εκπαιδευτεί ένας εκπαιδευτής για να τα καταφέρει στο εκπαιδευτικό δράμα.

4^ο Ερευνητικό Ερώτημα¹⁷:

- Τα εμπόδια που προκύπτουν κατά την εκπαιδευτική διαδικασία τόσο για τον εκπαιδευτή όσο και για τον εκπαιδευόμενο εντοπίζονται κατά βάση στη δυσκολία επικοινωνίας μεταξύ των μελών της ομάδας. Όλες οι απαντήσεις αφορούσαν κυρίως θέματα συνεργασίας, αποδοχής των συμμετεχόντων ή του εκπαιδευτή, ικανότητας ή μη συνεργασίας και αλληλεπίδρασης με την ομάδα.
- Επιπλέον, η αιδημοσύνη των μελών είναι σημαντικό πρόβλημα, καθώς και η άρνησή τους για συμμετοχή σε βιωματικές δραστηριότητες. Όπως φαίνεται από τα ευρήματα

---

¹⁶ Ποια προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής που αποφασίζει να αξιοποιήσει το εκπαιδευτικό δράμα στα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιεί ώστε ως τεχνική να λειτουργήσει αποτελεσματικά και με οφέλη για τον εκπαιδευόμενο;

¹⁷ Ποια εμπόδια ενδέχεται να προκύψουν κατά την αξιοποίηση του εκπαιδευτικού δράματος σε πρόγραμμα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών;

της έρευνας, αυτά τα εμπόδια δυσκολεύουν τόσο τους ίδιους τους εκπαιδευόμενους αλλά και τους εκπαιδευτές που στην προσπάθειά τους να είναι αποτελεσματικοί, πέφτουν πάνω σε ισχυρές «άμυνες».

- Τέλος, παρά τα προβλήματα, η συμμετοχή των εκπαιδευτικών ως εκπαιδευόμενων κρίνεται αρκετά ικανοποιητική. Μπορεί να δυσκολεύονται στην έναρξη του εκάστοτε εκπαιδευτικού προγράμματος, ωστόσο στη συνέχεια συμμετέχουν ενεργά. Από τους εκπαιδευτές διατυπώνεται η άποψη ότι η ηλικία και ο βαθμός συμμετοχής είναι ποσά αντιστρόφως ανάλογα. Με άλλα λόγια, όσο αυξάνεται η ηλικία, τόσο μειώνεται ο ενθουσιασμός και η έντονη επιθυμία για συμμετοχή.

Συζήτηση και σκέψη

Συνοψίζοντας, τα ευρήματα της έρευνας επικύρωσαν σε μεγάλο βαθμό όλα όσα η βιβλιογραφία αναφέρει σχετικά με τα προσόντα του εκπαιδευτή ενηλίκων, ενώ σημαντικό εύρημα θεωρείται ότι κυρίαρχο εμπόδιο στην επιτυχία ενός εκπαιδευτικού προγράμματος θεωρείται η αιδημοσύνη των συμμετεχόντων. Είναι ιδιαίτερα ουσιαστικό αυτό το εύρημα, διότι αξίζει να εξεταστεί αν και με ποιους τρόπους μπορούμε ως ερευνητές να ξεπεράσουμε αυτόν τον σκόπελο. Τέλος, οι εκπαιδευτικοί συμμετέχουν ενεργά αλλά μόνο μικρή μερίδα εξ αυτών έχει πρόσβαση σε εκπαιδευτικά προγράμματα που χρησιμοποιούν ως τεχνική το Εκπαιδευτικό Δράμα.

Ολοκληρώνοντας το κομμάτι των συμπερασμάτων είναι σημαντικό για μένα να καταθέσω τον εξής προβληματισμό. Η ανάγκη για οργάνωση από πλευράς εκπαιδευτή (2^ο ερευνητικό ερώτημα), η ικανότητα συντονισμού της ομάδας (3^ο ερευνητικό ερώτημα), οι ισχυρές άμυνες τις οποίες συναντούν οι εκπαιδευτές καθώς και η δυσκολία συμμετοχής των εκπαιδευόμενων (4^ο ερευνητικό ερώτημα) μήπως τελικά προδίδουν έναν γενικό δισταγμό από την πλευρά των εκπαιδευόμενων και μια δυσκολία στην εμπιστοσύνη προς τους εκπαιδευτές; Μήπως αυτό θα μπορούσε να επιλυθεί με πιο επισταμένη εκπαίδευση και εντατικότερη ενασχόληση με το εκπαιδευτικό δράμα; Είναι λογικό οι εκπαιδευτές να δυσκολεύονται τόσο και οι εκπαιδευόμενοι να μην μπορούν να εμπιστευτούν τους εκπαιδευτές; Μήπως τα προηγούμενα χρόνια προέκυψε μια «κακοποίηση» της τεχνικής αυτής με εκπαιδευτικά προγράμματα κακώς σχεδιασμένα ή εκπαιδευτές ελλιπώς καταρτισμένους; Τέλος, μήπως οι ίδιοι οι ερωτώμενοι ως εκπαιδευτές διαισθάνονται την έλλειψη εμπιστοσύνης ή ακόμα και την ελλιπή δική τους εκπαίδευση και έχουν την ανάγκη για περαιτέρω εκπαίδευση πάνω στο αντικείμενο. Δεν είναι δυνατόν να εντοπιστεί επακριβώς πού χάθηκε το νήμα της επικοινωνίας και της δημιουργικής αλληλεπίδρασης εκπαιδευτών και εκπαιδευόμενων, αλλά φαίνεται ότι κάποια στιγμή δημιουργήθηκε ένα τέτοιο χάσμα που διατάραξε βαθιά την εμπιστοσύνη των μεν προς τους δε.

6.3. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ

Σε συνάρτηση με τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι είναι απαραίτητη διερεύνηση της σχέσης του εκπαιδευτικού δράματος με την ηλεκτρονική μάθηση. Ως ερευνήτρια, θα αντιμετώπιζα την παρούσα έρευνα ως ένα μικρό αλλά αναγκαίο πρώτο βήμα για την συσχέτιση των δύο τομέων. Πλέον η τεχνολογία μέσω της εικονικής πραγματικότητας έχει δώσει τις βάσεις για να μπορέσουμε να αξιοποιήσουμε το εκπαιδευτικό δράμα στην ηλεκτρονική μάθηση. Το μεγάλο ερώτημα που αποτέλεσε αφορμή για την έρευνα αυτή είναι το εξής: «Γίνεται να δημιουργήσουμε επιτυχημένα εξ αποστάσεως εκπαιδευτικά προγράμματα για το Εκπαιδευτικό Δράμα;» Είναι σύνηθες να χρησιμοποιούμε την ηλεκτρονική μάθηση και ειδικά την self-regulated μάθηση σε αντικείμενα που είναι πιο ατομικά – αν μου επιτρέπεται ο όρος. Τι γίνεται όμως με ένα αντικείμενο που εξ ορισμού απαιτεί αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων; Αυτό είναι το μεγάλο στοίχημα, θεωρώ, για την ηλεκτρονική μάθηση. Η τεχνολογία πλέον υπάρχει και αν όχι, θα υπάρξει στα αμέσως επόμενα χρόνια.

Σε αυτό το πλαίσιο, έπρεπε πρώτα να διερευνηθούν τα εμπόδια που προκύπτουν στην εκ του σύνεγγυς συμμετοχή στο εκπαιδευτικό δράμα και αν η τεχνολογία θα μπορούσε να μας επιλύσει κάποια από αυτά. Για παράδειγμα, είναι σοβαρό ερώτημα το αν η άρνηση συμμετοχής των εκπαιδευτικών – απάντηση που προκύπτει σε όλες τις συνεντεύξεις -θα μπορούσε να εξαλείφει ως εμπόδιο σε ένα εικονικό περιβάλλον.

Επιπλέον, το εμπόδιο που προκύπτει σχετικά με την έκθεση σε άγνωστο κοινό – αυτό που στα συμπεράσματα αναφέρεται ως αιδημοσύνη ή δυσκολία αλληλεπίδρασης με την ομάδα-ίσως θα μπορούσε και αυτό να εκμηδενιστεί. Στο θέατρο άλλωστε, η μάσκα, το προσωπίο πολύ συχνά λειτουργεί ευεργετικά ως προς το «λύσιμο» των συμμετεχόντων. Υποθέτω ότι το ίδιο θα μπορούσε να ισχύσει και με ένα ηλεκτρονικό προσωπίο όπως αυτό που προκύπτει στην εικονική πραγματικότητα.

Αυτό είναι το σκεπτικό πίσω από την παρούσα έρευνα. Αφού εντοπίσαμε τα προβλήματα στην εκ του σύνεγγυς συμμετοχή, μπορούμε να τα επιλύσουμε στην εξ αποστάσεως.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Basom, J. (2005). *www.dramaEd.net*. Ανάκτηση Οκτώβριος 2016, από The benefits of Drama Education: <http://www.wearecca.com/wp-content/uploads/2012/06/Benefits-of-Drama-Education.pdf>

Cross, P. (1981). *Adults as Learners. Increasing Participation and Facilitating Learning*. San Francisco: Jossey-Bass, Inc.

Fleming, M. (2011). *Starting Drama Teaching*. Routledge.

Green, M. (1995). *Releasing the Imagination, Essays on Education, the Arts and Social Change*. San Francisco: Jossey-Bass.

Karavoltso, A. A., & O'Sullivan, C. (2011, Νοέμβριος). Drama in Education and self-directed learning. *Journal of Adult and Continuing Education* (17 (2)), σσ. 64-79.

Knowles, M. (1970). *The modern practice of adult education- From Pedagogy to Andragogy*. Cambridge.

Kolb, D. (1984). *Experiential Learning: experience as the source of learning and development* .

Manning, C., Verenikina, I., & Brown, I. (2010). Learning with the arts: What opportunities are there for work-related adult learning? *Journal of Vocational Education and Training* (62(3)), σσ. 209-224.

McCall, J. A., Richards, P. K., & Walters, G. F. (1977). *Factors in Software Quality, Vols I,II,III*. US Rome Air Development Center Reports NTIS AD/A-049.

Redmaker, L. L. (2003). Community involvement in arts education: A case study. *Arts* (105(1)), σσ. 13-24.

Rostaminezhad, A. M., Mozayani, N., Norozi, D., & Iziy, M. (2013). Factors Related to E-learner Dropout: Case Study of IUST. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* (83), σσ. 522-527.

UNESCO. (1976). Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13096&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

UNESCO. (2015, Δεκέμβριος 21). *The new UNESCO Recommendation on Adult Learning and Education*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 15, 2016, από <http://www.uil.unesco.org/adult-learning-and-education/unesco-recommendation/new-unesco-recommendation-adult-learning-and-0>

Vachova, M. (2012). *The Use of Drama Techniques in Teaching Adult EFL Learners- Bachelor Thesis*. Brno: Masaryk University Brno.

Τζοβλά, Ε. (2016). Εξ αποστάσεως επαγγελματική ανάπτυξη εκπαιδευτικών και χρήση του παραγόμενου εκπαιδευτικού υλικού στη σχολική εκπαίδευση. *Open Education - The journal for Open Education and Educational Technology*, 12 (1), σσ. 76-86.

Τζοβλά, Ε., & Κούκης, Ν. (2015). Διερεύνηση επιμορφωτικών αναγκών των Ελλήνων εκπαιδευτικών που υπηρετούν σε σχολικές μονάδες ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στο εξωτερικό. *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 11 (1), σσ. 88-105.

Ελληνόγλωσση

- Cohen, L., Manison, L., & Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Dewey, J. (1938). *Εμπειρία και Εκπαίδευση*. (Λ. Πολυμενάκης, Μεταφρ.) Αθήνα: Γλάρος.
- Düring, I. H. (1991). *Ο Αριστοτέλης παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Rogers, A. (2002). *Εκπαίδευση Ενηλίκων*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Αλκηστις. (2000). *Η δραματική τέχνη στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών – Φιλοσοφική Σχολή. Κέντρο Ανάπτυξης Δημιουργικότητας, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Αυδή, Α., & Χατζηγεωργίου, Μ. (2007). *Η Τέχνη του Δράματος στην Εκπαίδευση: 48 προτάσεις για εργαστήρια θεατρικής αγωγής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Δεδούλη, Μ. (2002). Βιωματική μάθηση-Δυνατότητες αξιοποίησής της στο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*.
- Δημου, Ε. (2011). *Μοντέλο Πιστοποίησης Ποιότητας Ψηφιακού Εκπαιδευτικού Υλικού για Εκπαίδευση Ενηλίκων με τη μέθοδο της Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης - Διπλωματική εργασία*. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Μαθηματικών, ΠΜΣ Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση.
- Δημουλάς, Κ., Κοντονή, Α., Κρητικίδης, Γ., Μπελεργρή-Ρομπόλη, Α., Παπαδόγαμβρος, Β., Παπαδοπούλου, Δ., και συν. (2003). *Κατάρτιση και Απασχόληση*. (Π. Ζ., Επιμ.) Αθήνα: Ι.Ν.Ε.
- Εθν.Τυπογραφείο. (2010). Ν.3879. *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* (163).
- Ζουρνά, Χ. (2012). *Μεταπτυχιακή Εργασία: Η συμβολή του Εκπαιδευτικού Δράματος στην επαγγελματική, προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής, ΜΠΣ Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης.
- Ινστιτούτο, Π. (2010). *Μελέτη Διερεύνησης Επιμορφωτικών Αναγκών (Εκπαιδευτικοί) - Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών* (Τόμ. Α). Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Ινστιτούτο, Π. (2009). *Πρόταση για την Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Καγιαβή, Μ. (2013). Ανάκτηση από <https://pappanna.wordpress.com/2013/06/28/%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%BF-%CE%B8%CE%AD%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%BF-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%B4%CF%81%CE%AC%CE%BC%CE%B1/>
- Κόκκος, Α. (2005). *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Ανιχνεύοντας το πεδίο*. Μεταίχμιο.
- Κουτσογιάννης. (2015). Διαδικτυακές κοινότητες: τεχνικές και κοινωνικοποιοτισμικές διαστάσεις. Στο Κουτσογιάννης, & Α. Μάτος, *Διαδικτυακές κοινότητες εκπαιδευτικών για τα γλωσσικά μαθήματα: σχεδιασμός και εμπειρία* (σσ. 13-15). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Κυριαζή, Ν. (2002). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών* (4η εκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Λαγουδάκος, Μ., & Καραγεώργος, Ν. (2014). Διερεύνηση επιμορφωτικών αναγκών εκπαιδευτικών τεχνικής εκπαίδευσης. *Έρευνα, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών–Επιστημονικών Θεμάτων* (2ο), σσ. 134-152.

Π.Ι. (2009). *www.pi-schools.gr*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 2016, από Πρόταση για την Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών: http://www.pi-schools.gr/paideia_dialogos/prot_epimorf.pdf

Π.Ι. (2008). *Η Ποιότητα στην Εκπαίδευση, Έρευνα για την αξιολόγηση ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Ρετάλης, Σ. (2017). *Authoring Tools*. (CosyLab.gr, Επιμ.) Πειραιάς.

Τσιμπουκλή, Α., & Phillips, Ν. (2008). *Εκπαίδευση Εκπαιδευτών Ενηλίκων*. (Κ. Αλέξης, Επιμ.) Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ./Γ.Γ.Ε.Ε./Ι.Δ.ΕΚ.Ε.

Χλαπάνης, Μπρατίσης, Μηναΐδη, & Δημητρακοπούλου. (2003). Πρόταση για "Μοντέλο επιμόρφωσης και υποστήριξης από απόσταση" που ανταποκρίνεται στις ανάγκες των Εκπαιδευτικών. *2ο Συνέδριο στη Σύρο - ΤΠΕ στην Εκπαίδευση*, (σσ. 733-745).

Χολέβα, Α. (2002). *Διπλωματική Εργασία με τίτλο "Η σχολή μας συναντά τον Augusto Boal: Πληροφορίες, προτάσεις και σχόλια*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολή Καλών Τεχνών, Τμήμα Θεάτρου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1- Απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις

Απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις

Συνέντευξη 1. (Ηρώ)

1. Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο να αξιοποίησε ως τεχνική το Εκπαιδευτικό Δράμα; Εάν ναι σε ποιο; Εάν όχι, έχει πέσει στην αντίληψή σας γενικότερα κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να χρησιμοποιήσει το εκπαιδευτικό δράμα εάν ναι, ποιο και από ποιον φορέα;

Ναι, έχω συμμετάσχει στο σχεδιασμό και την υλοποίηση αρκετών Θεατροπαιδαγωγικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Ενδεικτικά κάποια από αυτά είναι:

- Ιστορίες του κόσμου για να αλλάξουμε τον κόσμο, οργάνωση: πανελλήνιο δίκτυο για το θέατρο στην εκπαίδευση
- Τα θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα που συνοδεύουν τις εφηβικές παραστάσεις στο θέατρο του Νέου Κόσμου από το 2012 (Ορνιθες, Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας, Φάουστ, Αντιγόνη, Νεφέλες), οργάνωση: ΘτNK, 4Frontal
- Και αν ήσουν εσύ; Ένα πρόγραμμα ευαισθητοποίησης στα ανθρώπινα δικαιώματα και τους πρόσφυγες, Οργάνωση: Ύπατη αν θεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες και ΠΔΘΕ
- Στον κόσμο του, οργάνωση: ΕΚΠΑ & ίδρυμα Λασκαρίδη.
- Ανακαλύπτοντας το Μύρτιλλο, Οργάνωση: ΕΚΠΑ και Μύρτιλλο.

2. Σε ποιες θεματικές περιοχές χρησιμοποιείτε εσείς το Εκπαιδευτικό Δράμα στα προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που πραγματοποιείτε;

Σε επιμορφώσεις εκπαιδευτικών λόγω ειδικότητας, θεατροπαιδαγωγός, χρησιμοποιώ θεατροπαιδαγωγικές τεχνικές σε όλες τις θεματικές ενότητες. Συχνά, αυτές οι Τεχνικές εξυπηρετούν σε επιμόρφωση σε σχέση με τη διδακτική του θεάτρου, δυναμικής της ομάδας, εξερεύνηση ταυτότητας και διαφορετικότητας, κοινωνικών θεμάτων, κ.α.

3. Σε ποια γνωστικά αντικείμενα και εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε ενήλικους μπορεί να εφαρμοστεί το Εκπαιδευτικό Δράμα;

Η δραματοποίηση αποτελεί μια από τις πολλές θεατρικές τεχνικές. Εάν μιλάμε για το σύνολο των τεχνικών του Θεάτρου/Δράματος στην Εκπαίδευση τότε σε σχεδόν όλων των ειδών τα γνωστικά αντικείμενα.

4. Ποια οφέλη θεωρείτε ότι αποκομίζουν οι εκπαιδευόμενοι που συμμετέχουν σε προγράμματα που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

Μαθαίνουν να δουλεύουν ομαδοσυνεργατικά, να πειραματίζονται με όρια χωρίς πραγματικές συνέπειες, να μελετούν οπτικές γωνίες και να εξερευνούν τον εαυτό τους και τους άλλους σε βάθος.

5. Πώς πιστεύετε διευκολύνεται η επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων από την εφαρμογή της εκπαιδευτικής τεχνικής του Εκπαιδευτικού Δράματος; Εξηγήστε ή δώστε ένα παράδειγμα.

Μέσω της βιωματικής προσέγγισης, οι συμμετέχοντες έχουν την ευκαιρία να δοκιμάσουν στην πράξη θεωρητικά ζητήματα, να πειραματιστούν και να εξερευνήσουν πτυχές του θέματος που απασχολεί πολύ πρισματικά.

6. Τι ικανότητες και προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών (που χρησιμοποιεί το Ε. Δ. ως τεχνική) για να είναι αποτελεσματικός στο ρόλο του;

Να είναι κατάλληλα καταρτισμένος, επικοινωνιακός, με ανοιχτό μυαλό, με εμπειρία και ευελιξία.

7. Ποια προβλήματα ενδέχεται να προκύψουν σε προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως τεχνική εκπαίδευσης;

Το συνηθέστερο ζήτημα είναι η δυναμική της ομάδας και η καταλληλότητα του εκπαιδευτή. Οι ενήλικες δυσκολεύονται και σηκώνουν περισσότερες άμυνες απ' ότι οι μικρότεροι συμμετέχοντες σε ομάδες.

8. Ποιες δυσκολίες ενδέχεται να αντιμετωπίσει ο ίδιος ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών κατά την εφαρμογή του εκπαιδευτικού δράματος;

Βασικά ισχύει ό,τι σου είπα και στην προηγούμενη ερώτηση.

9. Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί ως εκπαιδευόμενοι ανταποκρίνονται στο εκπαιδευτικό δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

Εξαρτάται από το εάν έχουν συνηθίσει να χρησιμοποιούν βιωματικές τεχνικές ως εργαλείο μάθησης ή εάν επιμορφώνονται οι ίδιοι σε αυτές.

Οι δάσκαλοι (α/θμια) που χρησιμοποιούν παιχνίδια περισσότερο από ότι οι καθηγητές στη (β/θμια) συχνά είναι πιο ανοιχτοί και διαθέσιμοι. Επίσης, παίζει ρόλο και ο χαρακτήρας κάθε ανθρώπου, κατά πόσον έχει συνηθίσει να δουλεύει σε ομάδα και να χρησιμοποιεί τα εκφραστικά του μέσα.

Συνέντευξη 2. (Μάρω)

1. Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο να αξιοποίησε ως τεχνική το Εκπαιδευτικό Δράμα; Εάν ναι σε ποιο; Εάν όχι, έχει πέσει στην αντίληψή σας γενικότερα κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να χρησιμοποιήσει το εκπαιδευτικό δράμα εάν ναι, ποιο και από ποιον φορέα;

Ναι. Σε διάφορα σεμινάρια, ως εκπαιδύτρια εκπαιδευτικών στο ΠΕΣΥΘ, στο ΠΑΣΣΕΔ, στο Δίκτυο για το θέατρο στην Εκπαίδευση στην 5^η και 6^η διάσκεψη, στο ΤΕΙ Αθηνών στο Τμήμα προσχολικής αγωγής ως καθηγήτρια του θεατρικού εργαστηρίου, στα ΙΕΚ Χαϊδαρίου, Ν. Ιωνίας, Γαλατσίου και Αμαρουσίου και ως εκπαιδύτρια ενηλίκων σε ΙΕΚ.

2. Σε ποιες θεματικές περιοχές χρησιμοποιείτε εσείς το Εκπαιδευτικό Δράμα στα προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που πραγματοποιείτε;

Στη διδασκαλία θεατρικού παιχνιδιού, αυτοσχδιασμού καθώς και τη μελέτη του εκπαιδευτικού δράματος ως μέσο διδασκαλίας του θεάτρου και της λογοτεχνίας.

3. Σε ποια γνωστικά αντικείμενα και εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε ενήλικους μπορεί να εφαρμοστεί το Εκπαιδευτικό Δράμα;

Κατ' εμέ, μπορεί να εφαρμοστεί σχεδόν σε όλα τα αντικείμενα, ακόμα και στις θετικές επιστήμες. Υπάρχει μια συγκεκριμένη τεχνική, το mantle of the expert, που βάζει τους εκπαιδευόμενους σε ρόλο να ερευνήσουν πράγματα, οπότε μέσα από το ρόλο προσεγγίζουν την γνώση. Μπορούμε ακόμα να προσεγγίσουμε κοινωνικά θέματα, προσφυγικό, κοινωνικά, bullying . Καυτά κοινωνικά θέματα.

4. Ποια οφέλη θεωρείτε ότι αποκομίζουν οι εκπαιδευόμενοι που συμμετέχουν σε προγράμματα που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

Πρώτα από όλα προσεγγίζουν τα αντικείμενα βιωματικά δηλαδή ενεργοποιείται και το συναίσθημα και η κρίση, η λογική. Με αυτόν τον τρόπο καταργείται η από έδρας διδασκαλία και ενεργοποιείται το προσωπικό ενδιαφέρον του εκπαιδευόμενου. Πολύ βασικό αυτό! Τραβάν από τον εαυτό τους τα βιώματα και τις τους ενδιαφέρει. Το προσεγγίζουν βιωματικά και άρα τους μένει.

Μαθαίνουν τις τεχνικές Ε. Δ. Παγωμένη εικόνα, ανέλκυση σκέψεων άρα μπορούν να τη χρησιμοποιήσουν ως εκπαιδευτικοί αλλά και σε επαγγελματικό επίπεδο αν απευθύνεσαι σε επαγγελματία του θεάματος (ηθοποιός). Εξοικειώνεσαι με το Εκπαιδευτικό Δράμα, μαθαίνεις τεχνικές σκηνοθεσίας και θεατρικής συγγραφείς. Το Ε. Δ. χρησιμοποιεί πάρα πολλές τεχνικές του Μπρεχτ του Στανισλάβσκυ και άλλων σκηνοθετών. Αν βγεις εξωτερικά μπορείς να το δεις και έτσι. Το Εκπαιδευτικό Δράμα ωφελεί από 2 πλευρές. Αφενός από τη βιωματική πλευρά και αφετέρου από πλευράς εκπαιδευτικής καθώς ο εκπαιδευόμενος μαθαίνει τις τεχνικές του Ε. Δ. και μετά τις χρησιμοποιεί στο αντικείμενό του.

5. Πώς πιστεύετε διευκολύνεται η επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων από την εφαρμογή της εκπαιδευτικής τεχνικής του Εκπαιδευτικού Δράματος; Εξηγήστε ή δώστε ένα παράδειγμα.

Όσο πιο κοντά στις εκπαιδευτικές ανάγκες των εκπαιδευόμενων και στα βιώματα αυτών τόσο πιο αποτελεσματική είναι η εκπαίδευση μέσα από το Εκπαιδευτικό Δράμα. Το Εκπαιδευτικό Δράμα είναι πάνω από τη δραματοποίηση και το θεατρικό παιχνίδι είναι σχεδόν ξεχωριστό είδος.

6. Τι ικανότητες και προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών (που χρησιμοποιεί το Ε. Δ. ως τεχνική) για να είναι αποτελεσματικός στο ρόλο του;

Πάρα πολύ καλή γνώση του εκπαιδευτικού δράματος, ως προς τις τεχνικές αλλά και τη χρήση του.

Δεύτερον, αλλά σημαντικό να έχει μια άνεση να εκτίθεται.

Να είναι αμερόληπτος απέναντι στους εκπαιδευόμενους (ρατσιστής εκπαιδευτής δεν γίνεται) Πρόσφατα πήρα την πιστοποίηση του ΕΟΠΕΠ. Όσα γράφει στη σελίδα του για τα προσόντα του εκπαιδευτή ενηλίκων. Όλα όσα λέει αυτά είναι η απάντησή μου.

7. Ποια προβλήματα ενδέχεται να προκύψουν σε προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως τεχνική εκπαίδευσης;

Πρώτα από όλα, προσωπικές πεποιθήσεις εκπαιδευόμενων. Δεύτερον, οι παγιωμένες απόψεις πάνω στο αντικείμενο και στην εκπαίδευση. Τρίτον, η άρνηση να εκτεθούν. Γιατί απαιτείται μεγάλη δόση από αυτήν για τη συμμετοχή τους. Το επίπεδο γνώσεων των εκπαιδευτών και το στάδιο εξέλιξης ομάδας, αν είναι σε σύγκρουση τότε πρέπει να κάνεις πολλά βήματα πίσω. Η εν γένει σχέση τους με τον εκπαιδευτή και η εικόνα του για αυτόν. Κάτι πολύ σημαντικό είναι και το κατά πόσο η τεχνικές του Εκπαιδευτικού Δράματος ανταποκρίνονται στις προσδοκίες τους. Μπορεί να έχουν τελείως διαφορετική εικόνα για το περιεχόμενο του Εκπαιδευτικού Δράματος.

8. *Ποιες δυσκολίες ενδέχεται να αντιμετωπίσει ο ίδιος ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών κατά την εφαρμογή του εκπαιδευτικού δράματος;*

Έλλειψη χώρου εποπτικών μέσων, ανεπάρκεια χρόνου, περιορισμός ύλης (σε συγκεκριμένο πλαίσιο που έχουν οδηγό σπουδών δεν μπορείς να φύγεις πέρα από αυτό που ορίζει). Πολλές φορές αυτά που διδάσκω δεν έχουν άμεση εφαρμοσιμότητα γιατί οι εκπαιδευτικοί σε διάφορες βαθμίδες, σε ιδιωτικά ή δημόσια σχολεία δέχονται εξωγενείς πιέσεις άνωθεν και δεν μπορούν να εφαρμόσουν όσα μαθαίνουν. Οι ενήλικες είναι διαμορφωμένες προσωπικότητες με τα δικά του προβλήματα ψυχολογικά θέματα και κάνουν προβολή επάνω στον εκπαιδευτή. Βλέπεις τον κακομαθημένο, το μοναχοπαίδι, τον χρήστη ναρκωτικών, τη σαραντάρρα με ναρκισσισμό... Βασικό όπλο σε όλα αυτά το χιούμορ.

9. *Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί ως εκπαιδευόμενοι ανταποκρίνονται στο εκπαιδευτικό δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;*

Εξαρτάται από τα βιώματα τις γνώσεις και την πεποίθησή του να το καταλάβει. Εγώ στο μεταπτυχιακό μου δεν το κατάλαβα αμέσως και δεν ανταποκρίθηκα άμεσα. Εξαρτάται από το προσωπικό προφίλ του καθενός.

Συνέντευξη 3. (Νίκος)

1. *Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο να αξιοποίησε ως τεχνική το Εκπαιδευτικό Δράμα; Εάν ναι σε ποιο; Εάν όχι, έχει πέσει στην αντίληψή σας γενικότερα κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να χρησιμοποιήσει το εκπαιδευτικό δράμα εάν ναι, ποιο και από ποιον φορέα;*

Σε όλα τα προγράμματα του Πανελληνίου Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση

2. Σε ποιες θεματικές περιοχές χρησιμοποιείτε εσείς το Εκπαιδευτικό Δράμα στα προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που πραγματοποιείτε;

Σε επιμορφώσεις εκπαιδευτικών σχετικά με το θεατρικό παιχνίδι και την διδασκαλία μέσω αυτού. Αγγίζουμε κοινωνικά θέματα όπως το προσφυγικό, η ανεργία, η αποδοχή της διαφορετικότητας. Πολλές φορές οι θεματικές υπαγορεύονται από το εκάστοτε σεμινάριο ή τις εκπαιδευτικές ανάγκες όσων συμμετέχουν.

3. Σε ποια γνωστικά αντικείμενα και εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε ενήλικους μπορεί να εφαρμοστεί το Εκπαιδευτικό Δράμα;

Σε όλες τις θεματικές. Το Εκπ. Δράμα είναι ένα πολύ ευρύ πεδίο που μπορούμε να το χρησιμοποιήσουμε σχεδόν σε όλες τις θεματικές πάνω στην εκπαίδευση, ενηλίκων ή ανηλίκων.

4. Ποια οφέλη θεωρείτε ότι αποκομίζουν οι εκπαιδευόμενοι που συμμετέχουν σε προγράμματα που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

Μαθαίνουν βιωματικά. Έρχονται σε επαφή με τις παγιωμένες τους απόψεις αλλά και με τα συναισθήματά τους, τις στάσεις τους πάνω στη θεματική που μελετάμε. Μαθαίνουν να συνεργάζονται και να μπορούν να αλληλεπιδρούν με το σύνολο. Φυσικά, πολλές φορές καταφέρνουν να ξεπεράσουν τον ίδιο τους τον εαυτό, τους φόβους τους και να αλλάξουν τον τρόπο που σκέφτονται σε σχέση με τους άλλους.

5. Πώς πιστεύετε διευκολύνεται η επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων από την εφαρμογή της εκπαιδευτικής τεχνικής του Εκπαιδευτικού Δράματος; Εξηγήστε ή δώστε ένα παράδειγμα.

Η σωστή οργάνωση από πλευράς εκπαιδευτή είναι πολύ πολύ βασική. Θα πρέπει ο εκπαιδευτής να έχει τέλεια γνώση του εκπαιδευτικού δράματος και των τεχνικών του. Αλλιώς δεν γίνεται. Επίσης, το να έχεις έναν χώρο είναι σημαντικό καθώς και όλο το υλικό που είναι απαραίτητο για την εκπόνηση του προγράμματος.

6. Τι ικανότητες και προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών (που χρησιμοποιεί το Ε. Δ. ως τεχνική) για να είναι αποτελεσματικός στο ρόλο του;

Να είναι οργανωτικός, άρτια εκπαιδευμένος, επικοινωνιακός, να κάνει τους ανθρώπους να λύνονται, να μην είναι επικριτικός και να βοηθά τους εκπαιδευόμενους να νιώσουν άνετα για να πάρουν όλα τα οφέλη μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία.

7. Ποια προβλήματα ενδέχεται να προκύψουν σε προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως τεχνική εκπαίδευσης;

Συχνά αντιμετωπίζουμε μια κακή χημεία ανάμεσα στην ομάδα και τον εκπαιδευτή, άρνηση από τους συμμετέχοντες να εκτεθούν ή ανθρώπους που έχουν την ανάγκη να αυτοπροβληθούν και να μην λειτουργούν ομαδικά. Γενικά, είναι τα προβλήματα που συναντάμε και σε οποιαδήποτε ομάδα που πρέπει να συλλειτουργήσει και να αφήσει το εγώ έξω από την ομάδα.

8. *Ποιες δυσκολίες ενδέχεται να αντιμετωπίσει ο ίδιος ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών κατά την εφαρμογή του εκπαιδευτικού δράματος;*

Να μην έχει την αποδοχή της ομάδας – αλλά τότε σημαίνει ότι κάτι δεν έχει κάνει σωστά αλλά και πρακτικά πράγματα: να μην έχει χώρο, να μην έχει χρόνο, εποπτικά μέσα.

9. *Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί ως εκπαιδευόμενοι ανταποκρίνονται στο εκπαιδευτικό δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;*

Δυσκολεύονται πολύ να αφήσουν τις άμυνές τους να πέσουν. Ορθώνουν όλες τους τις αναστολές και αυτό δυσκολεύει πολύ τα πράγματα. Ειδικά εκπαιδευτικοί μεγαλύτεροι σε ηλικία δύσκολα θα έχουν την ίδια διάθεση με μικρότερους συναδέλφους. Αλλά και πάλι εξαρτάται από τη θεματική, την ομάδα και τη χημεία.

Συνέντευξη 4 (Γιώργος)

1. *Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο να αξιοποίησε ως τεχνική το Εκπαιδευτικό Δράμα; Εάν ναι σε ποιο; Εάν όχι, έχει πέσει στην αντίληψή σας γενικότερα κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να χρησιμοποιήσει το εκπαιδευτικό δράμα εάν ναι, ποιο και από ποιον φορέα;*

Σε πολλά μέσω της Θεατροπαιδαγωγικής Ομάδας ΠαιΘέα. Μερικά από αυτά: Κι αν ήσουν εσύ;, Δεν φοβάμαι... έχω φίλους, εσύ; (349 λεπτά ακόμα...), Το γαϊτανάκι των σκιών και των χρωμάτων.

2. *Σε ποιες θεματικές περιοχές χρησιμοποιείτε εσείς το Εκπαιδευτικό Δράμα στα προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που πραγματοποιείτε;*

Κυρίως σε θεματικές που έχουν να κάνουν με τον εαυτό σε σχέση με τους άλλους. Τον εαυτό σε σχέση με το bullying, τον εαυτό σε σχέση με τους πρόσφυγες, με κοινωνικά θέματα που στις μέρες μας είναι αρκετά και τα βρίσκουμε μπροστά μας διαρκώς.

3. *Σε ποια γνωστικά αντικείμενα και εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε ενήλικους μπορεί να εφαρμοστεί το Εκπαιδευτικό Δράμα;*

Το εκπαιδευτικό δράμα μπορεί να εφαρμοστεί σε όλες σχεδόν τις θεματικές. Δεν υπάρχουν στεγανά ως προς τη θεματολογία. Ειδικά όμως σε πιο αφηρημένες έννοιες όπως είναι η αποδοχή, η ενσυναίσθηση, η κατανόηση των προβλημάτων των άλλων είναι ιδανικό.

4. Ποια οφέλη θεωρείτε ότι αποκομίζουν οι εκπαιδευόμενοι που συμμετέχουν σε προγράμματα που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

Όλα αυτά που σου απάντησα πριν λίγο πολύ. Δηλαδή η καλλιέργεια της ενσυναίσθησης, της αποδοχής, της κατανόησης. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν και αποκρυσταλλώνουν ακόμα πιο ξεκάθαρα τις δικές τους στάσεις και πεποιθήσεις. Αναμετρώνται με τον εαυτό τους την ώρα που μπορεί να μην το καταλαβαίνουν ότι είναι ο εαυτός τους.

5. Πώς πιστεύετε διευκολύνεται η επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων από την εφαρμογή της εκπαιδευτικής τεχνικής του Εκπαιδευτικού Δράματος; Εξηγήστε ή δώστε ένα παράδειγμα.

Οι στόχοι επιτυγχάνονται ατομικά και ομαδικά. Λειτουργεί ο ένας και λειτουργεί και το σύνολο. Αυτό έρχεται μέσα από τη συνεργασία, την αλληλεπίδραση. Δεν γίνεται να λειτουργήσει το εκπαιδευτικό δράμα τελείως ατομικά. Διότι αν δεν βγεις από το μικρόκοσμό σου δεν μπορείς να αντιληφθείς τι πραγματικά γίνεται. Σε πιο πρακτικά θέματα, ένα πρόγραμμα για να επιτύχει χρειάζεται καλή προετοιμασία και οργάνωση από τη μεριά του εκπαιδευτή.

6. Τι ικανότητες και προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών (που χρησιμοποιεί το Ε. Δ. ως τεχνική) για να είναι αποτελεσματικός στο ρόλο του;

Οργάνωση, να είναι επικοινωνιακός να μπορεί να παρασύρει τους συμμετέχοντες να συμμετέχουν και να βγάλουν την αλήθεια τους. Να είναι ευέλικτος φυσικά και έτοιμος να αντιμετωπίσει ή να εκμεταλλευτεί αν θέλεις ό,τι προκύπτει εκείνη τη στιγμή.

7. Ποια προβλήματα ενδέχεται να προκύψουν σε προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως τεχνική εκπαίδευσης;

Συνήθως οι εκπαιδευόμενοι διστάζουν να ξεκινήσουν... Όταν σιγά σιγά γλυκαθούν μπαίνουν στο κλίμα αλλά στην αρχή είναι ένα θέμα. Εκτός από αυτό, το εκπαιδευτικό δράμα δέχεται και μια σχετική αμφισβήτηση... Αν με ρωτάς, αυτό έχει να κάνει κυρίως με τον τρόπο που καμιά φορά «κακοποιείται» ο όρος ή απλουστεύεται σε δραματοποίηση και βιωματικό σεμινάριο. Αρκετοί από αυτούς που κάνουν τέτοια σεμινάρια δεν είναι επαρκώς καταρτισμένη και έτσι στους εκπαιδευόμενους έχει δημιουργηθεί ήδη μια αρνητική στάση.

8. Ποιες δυσκολίες ενδέχεται να αντιμετωπίσει ο ίδιος ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών κατά την εφαρμογή του εκπαιδευτικού δράματος;

Αμφισβήτηση, άρνηση συμμετοχής, να μην έχει σωστό χώρο ή χρόνο για να εκπονήσει το πρόγραμμα.

9. Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί ως εκπαιδευόμενοι ανταποκρίνονται στο εκπαιδευτικό δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

Σε αρκετά ικανοποιητικό βαθμό θα έλεγα. Εντάξει, δυσκολεύονται να ξεκινήσουν, να μπου αλλά τελικά συμμετέχουν και προκύπτουν πολύ όμορφες στιγμές. Άλλοτε, ντρέπονται να εκτεθούν. Ξέρεις, υπάρχουν αυτοί που είναι πολύ ενθουσιώδεις και αυτοί που λόγω του ενθουσιασμού των άλλων μαζεύονται, διστάζουν. Αλλά, αν το σκεφτείς... οι συμμετέχοντες σε τέτοια προγράμματα δηλώνουν οι ίδιοι συμμετοχή, άρα λίγο πολύ είναι διατεθειμένοι να εκτεθούν.

Συνέντευξη 5. (Τζωρτζίνα)

1. Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο να αξιοποίησε ως τεχνική το Εκπαιδευτικό Δράμα; Εάν ναι σε ποιο; Εάν όχι, έχει πέσει στην αντίληψή σας γενικότερα κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να χρησιμοποιήσει το εκπαιδευτικό δράμα εάν ναι, ποιο και από ποιον φορέα;

Από το 2008 είμαι υπεύθυνη των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του θεάτρου Χώρα. Το Πανελλήνιο δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση όπου και ανήκω διοργανώνει πάρα πολλά προγράμματα Εκπαιδευτικού δράματος . Μερικά από αυτά: στο ΔΙΕΚ Επιδάυρου, εργαστήριο ενηλίκων μαθητών και καθηγητών , με αφορμή τις Ικέτιδες του Αισχύλου / η εκπαίδευση ως εφικτός στόχος και το «κι αν ήσουν εσύ;» Ένα πρόγραμμα ευαισθητοποίησης στα ανθρώπινα δικαιώματα και τους πρόσφυγες Τα θέατροπαιδαγωγικά προγράμματα που συνοδεύουν τις εφηβικές παραστάσεις στο θέατρο του Νέου Κόσμου από το 2012 (Όρνιθες, Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας, Φάουστ, Αντιγόνη, Νεφέλες), οργάνωση: ΘτΝΚ, 4Frontal

2. Σε ποιες θεματικές περιοχές χρησιμοποιείτε εσείς το Εκπαιδευτικό Δράμα στα προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που πραγματοποιείτε;

Ανθρώπινα δικαιώματα, ευαισθητοποίηση για το προσφυγικό αλλά και προγράμματα που έχουν να κάνουν με το αρχαίο δράμα που με γοητεύει ιδιαίτερα.

3. Σε ποια γνωστικά αντικείμενα και εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε ενήλικους μπορεί να εφαρμοστεί το Εκπαιδευτικό Δράμα;

Δεν βλέπω κάποιον τομέα που να μην μπορεί αν χρησιμοποιηθεί. Το πεδίο είναι τόσο ευρύ. Εγώ λόγω ενδιαφέροντος και ειδικότητας, μάλλον αγγίζω περισσότερο «θεατρικές» θεματικές. Αυτοσχεδιασμός, διδακτική του θεάτρου, ό,τι έχει να κάνει με το χτίσιμο μιας ομάδας... τέτοια πράγματα.

4. *Ποια οφέλη θεωρείτε ότι αποκομίζουν οι εκπαιδευόμενοι που συμμετέχουν σε προγράμματα που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;*

Είναι πολύ γοητευτικό να βλέπεις ανθρώπους που μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν έχουν τίποτα κοινό να αλληλεπιδρούν, να μοιράζονται, να δουλεύουν μαζί από κοινού. Πέρα από αυτό, ειδικά στους εκπαιδευτικούς εκτός από το αντικείμενο που διαπραγματεύεται το κάθε πρόγραμμα, το κέρδος είναι ότι εξοικειώνονται με το εκπαιδευτικό δράμα και ύστερα μπορούν να το αναπαράξουν στους μαθητές τους. Γενικά το κέρδος είναι πολλαπλό.

5. *Πώς πιστεύετε διευκολύνεται η επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων από την εφαρμογή της εκπαιδευτικής τεχνικής του Εκπαιδευτικού Δράματος; Εξηγήστε ή δώστε ένα παράδειγμα.*

Με το να έχεις τον κατάλληλο χώρο, τα κατάλληλα μέσα, το χρόνο και την ηρεμία να εκπονήσεις ένα πρόγραμμα. Να μην έχεις εσύ ας πούμε ένα πρόγραμμα για 10 -20 ώρες και να πρέπει να το συμπύξεις... Επίσης, με το να λειτουργήσει καλά η ομάδα. Και το βασικότερο: οργάνωση, οργάνωση, οργάνωση και να ξέρεις τι σου γίνεται!

6. *Τι ικανότητες και προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών (που χρησιμοποιεί το Ε. Δ. ως τεχνική) για να είναι αποτελεσματικός στο ρόλο του;*

Οργάνωση, οργάνωση, οργάνωση και να ξέρεις τι σου γίνεται! Πέρα από την πλάκα, είναι πολύ βασικό. Επίσης, πρέπει να είσαι στο 100% έτοιμος για το οτιδήποτε. Να είσαι ευέλικτος, διορατικός. Επίσης να μπορείς να καταλάβεις τις εκπαιδευτικές ανάγκες των από κάτω. Ποτέ ένα πρόγραμμα δεν είναι πανομοιότυπο με το άλλο. Αν εσύ δεν είσαι έτοιμος ως εκπαιδευτής να το αφήσεις να σε πάει σε διαφορετικά μονοπάτια, το έχασες.

7. *Ποια προβλήματα ενδέχεται να προκύψουν σε προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως τεχνική εκπαίδευσης;*

Πρακτικά προβλήματα όπως χώρου χρόνου και να μην έχεις αυτά που ζητάς. Γενικά, δεν είναι ανάγκη να τα δεις ως πρόβλημα. Απλά πρέπει να προσαρμοστείς και να προσαρμοστείς. Όλα αντιμετωπίζονται.

8. Ποιες δυσκολίες ενδέχεται να αντιμετωπίσει ο ίδιος ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών κατά την εφαρμογή του εκπαιδευτικού δράματος;

Να γκρεμίσει τις άμυνες των εκπαιδευτικών που συμμετέχουν. Αλλά είναι θέμα εκπαιδευτή...

9. Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί ως εκπαιδευόμενοι ανταποκρίνονται στο εκπαιδευτικό δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

Σου είπα αμέσως πριν... οι εκπαιδευτικοί ειδικά σηκώνουν άμυνες. Για κάποιο λόγο τους ενδιαφέρει περισσότερο πώς να κάνουν κάτι παρά να το κάνουν. Λειτουργούν πιο πολύ σαν δάσκαλοι παρά σαν συμμετέχοντες. Είναι σαν τον προπονητή που σου λέει πώς να το κάνεις, αλλά μπορεί να μην μπορεί να το κάνει ο ίδιος. Άλλες φορές συμμετέχουν πολύ ενεργά. Εξαρτάται...

Συνέντευξη 6. (Κώστας)

1. Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο να αξιοποίησε ως τεχνική το Εκπαιδευτικό Δράμα; Εάν ναι σε ποιο; Εάν όχι, έχει πέσει στην αντίληψή σας γενικότερα κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να χρησιμοποιήσει το εκπαιδευτικό δράμα εάν ναι, ποιο και από ποιον φορέα;

Έχω συμμετάσχει σε πολλά σεμινάρια. Από το 2006 είμαι στο Εργαστήριο εκπαιδευτικού δράματος για ενήλικες της Μ.Κ.Ο. Δια-δρω-μες. Ενδεικτικά: το «Από άλλον πλανήτη» ένα βιωματικό σεμινάριο για τη χρήση του δράματος στο Νηπιαγωγείο με αφορμή ένα μάθημα για το διάστημα και τον «ξένο», και συνεργασίες με τον Πανελλήνιο Σύλλογο Εκπαιδευτικού Δράματος (ΠΑΣΣΕΔ).

2. Σε ποιες θεματικές περιοχές χρησιμοποιείτε εσείς το Εκπαιδευτικό Δράμα στα προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που πραγματοποιείτε;

Κυρίως με ανθρωπιστικά θέματα όπως φαίνεται και από τα σεμινάρια αλλά και σχετικά με τη χρήση του εκπαιδευτικού δράματος στην Εκπαίδευση.

3. Σε ποια γνωστικά αντικείμενα και εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε ενήλικους μπορεί να εφαρμοστεί το Εκπαιδευτικό Δράμα;

Η αυθόρμητη απάντηση είναι σε όλα τα αντικείμενα. Αλλά αν θέλω να είμαι ειλικρινής θεωρώ ότι περισσότερο ταιριάζει στη διδασκαλία αφηρημένων εννοιών. Ειδικά για την αντιμετώπιση της ξενοφοβίας, της αποδοχής του διαφορετικού. Δύσκολα, ας πούμε θα το χρησιμοποιούσα για να διδάξω μαθηματικά. Ίσως συμπληρωματικά μόνο.

4. Ποια οφέλη θεωρείτε ότι αποκομίζουν οι εκπαιδευόμενοι που συμμετέχουν σε προγράμματα που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

Εφόσον μιλάμε για εκπαιδευτικούς είναι πολύ σημαντικό για αυτούς το ότι μαθαίνουν μέσα από τη βίωση όλου του προγράμματος πώς να κάνουν και αυτοί τα ίδια στους μαθητές τους. Είναι μεγάλο κέρδος να μπορείς να βοηθήσεις τους μαθητές σου σε κάτι που το έχεις ζήσει και εσύ ο ίδιος. Οι περισσότεροι δεν γνωρίζουν τις τεχνικές του εκπαιδευτικού δράματος. Φυσικά, σε ένα άλλο επίπεδο, καταπολεμούν το φόβο τους για έκθεση, ξεπερνάνε τον εαυτό τους.

5. Πώς πιστεύετε διευκολύνεται η επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων από την εφαρμογή της εκπαιδευτικής τεχνικής του Εκπαιδευτικού Δράματος; Εξηγήστε ή δώστε ένα παράδειγμα.

Ο εκπαιδευτής πρέπει να ξέρει πώς να τρέξει το πρόγραμμα. Επίσης, να κατέχει καλά το αντικείμενο. Βοηθάει να υπάρχει ένας σωστός χώρος. Φαντάσου να πρέπει να κάνεις ένα βιωματικό εργαστήριο σε χώρο που είναι γεμάτος έδρανα και καρέκλες. Δεν λειτουργεί με τίποτα. Και είναι βασικό να έρχονται οι συμμετέχοντες με τη θέλησή τους. Αν τους υποχρεώνεις με κάποιο τρόπο να έρθουν, δεν θα συμμετέχουν, δεν θα περάσει κανείς μας καλά και ούτε το πρόγραμμα θα πετύχει.

6. Τι ικανότητες και προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών (που χρησιμοποιεί το Ε. Δ. ως τεχνική) για να είναι αποτελεσματικός στο ρόλο του;

Δύο τρία πολύ βασικά πράγματα. Να ξέρει τι κάνει, πώς να το κάνει και να μην κάνει τους συμμετέχοντες να χάνουν το ενδιαφέρον τους. Γιατί οι ενήλικοι, και ειδικά οι εκπαιδευτικοί, είναι ένα δύσκολο κοινό να διαχειριστείς.

7. Ποια προβλήματα ενδέχεται να προκύψουν σε προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως τεχνική εκπαίδευσης;

Προβλήματα επικοινωνίας μεταξύ της ομάδας, πρόβλημα χώρου που το είπαμε και πιο πριν, χρόνου... αυτά πάνω κάτω.

8. Ποιες δυσκολίες ενδέχεται να αντιμετωπίσει ο ίδιος ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών κατά την εφαρμογή του εκπαιδευτικού δράματος;

Η έλλειψη επικοινωνίας με την ομάδα είναι μεγάλο θέμα. Αλλά εκεί είναι η μαγεία. Να το καταφέρεις. Έπειτα, μπορεί να έχεις στην ομάδα τους αντιρρησίες ή τους είρωνες που σου κάνουν τη ζωή δύσκολη. Τη δική σου και των υπολοίπων. Και φυσικά δεν πρέπει να ξεχάσω αυτούς που νομίζουν ότι ξέρουν τι είναι το εκπαιδευτικό δράμα. Ουσιαστικά είναι ημιμαθείς αλλά δεν μπορείς να τους το πεις...

9. Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί ως εκπαιδευόμενοι ανταποκρίνονται στο εκπαιδευτικό δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

Ανταποκρίνονται καλά! Ειδικά όταν έρχονται με τη θέλησή τους προκύπτουν διαμαντάκια. Εντάξει, πάντα υπάρχουν οι πιο ντροπαλοί, αυτοί που δεν θέλουν να μουν στη δράση αλλά ξεπερνιέται γρήγορα.

Συνέντευξη 7. (Εφη)

1. Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο να αξιοποίησε ως τεχνική το Εκπαιδευτικό Δράμα; Εάν ναι σε ποιο; Εάν όχι, έχει πέσει στην αντίληψή σας γενικότερα κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να χρησιμοποιήσει το εκπαιδευτικό δράμα εάν ναι, ποιο και από ποιον φορέα;

Σε πολλά σεμινάρια και προγράμματα. Ανήκω στον Πανελλήνιο Σύλλογο Εκπαιδευτικού Δράματος (ΠαΣΕΔ). Για παράδειγμα το «Ανακαλύπτοντας το «σύμπαν» που βρίσκεται κρυμμένο μέσα σε κάθε σχολική τάξη», Νεροπαίχνιδα και διάφορα άλλα. Απλά δεν ήταν τόσα όσα θα ήθελα γιατί ζω στη Ζάκυνθο.

2. Σε ποιες θεματικές περιοχές χρησιμοποιείτε εσείς το Εκπαιδευτικό Δράμα στα προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που πραγματοποιείτε;

Εγώ έχω ασχοληθεί κυρίως με τη διδακτική του Εκπαιδευτικού Δράματος. Δηλαδή πώς να μνήσεις τους εκπαιδευτικούς στο να το χρησιμοποιούν και εκείνη στη σχολική τάξη. Με ενδιαφέρει η τάξη ως περιβάλλον γιατί η ίδια η αίθουσα με τα αντικείμενά της και ό,τι περιέχει επηρεάζει καθοριστικά και τις σχέσεις όσων βρίσκονται σε αυτήν.

3. Σε ποια γνωστικά αντικείμενα και εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε ενήλικους μπορεί να εφαρμοστεί το Εκπαιδευτικό Δράμα;

Σε όλα τα σχολικά γνωστικά αντικείμενα. Αρκεί κανείς να κατακτήσει τις τεχνικές.

4. Ποια οφέλη θεωρείτε ότι αποκομίζουν οι εκπαιδευόμενοι που συμμετέχουν σε προγράμματα που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

Κολλάει τέλεια με αυτό που μόλις σου απάντησα. Πρώτα από όλα κατακτά ή τουλάχιστον έρχεται σε μια πρώτη επαφή με τις τεχνικές του Εκπαιδευτικού Δράματος. Από την πιο απλή ως την πιο σύνθετη. Εκτός από το ότι μαθαίνουν οι ίδιοι πράγματα για τον εαυτό τους, μαθαίνουν βιωματικά και πώς να τα κάνουν στην τάξη τους. Εξερευνούν τις πολλαπλές μορφές και διαστάσεις της προσωπικότητάς τους.

5. *Πώς πιστεύετε διευκολύνεται η επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων από την εφαρμογή της εκπαιδευτικής τεχνικής του Εκπαιδευτικού Δράματος; Εξηγήστε ή δώστε ένα παράδειγμα.*

Το βιωματικό στοιχείο που είναι αναπόσπαστο κομμάτι του Εκπαιδευτικού Δράματος διευκολύνει και προωθεί κατά βάση θα έλεγα την επίτευξη των στόχων. Αν δεν το βιώσεις δεν το μαθαίνεις. Άλλο ας πούμε είναι να σου δώσουν δύο τρεις τόμους βιβλίων για να διαβάσεις και άλλο να έρθεις σε επαφή με το ίδιο το αντικείμενο μέσα από τα σεμινάρια.

6. *Τι ικανότητες και προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών (που χρησιμοποιεί το Ε. Δ. ως τεχνική) για να είναι αποτελεσματικός στο ρόλο του;*

Να μπορεί να αντιληφθεί το τι χρειάζονται οι συμμετέχοντες. Να μη σταματά στο να δοκιμάζει νέες ιδέες στα σεμινάρια του. Να έχει επικοινωνία με τους συμμετέχοντες...

7. *Ποια προβλήματα ενδέχεται να προκύψουν σε προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως τεχνική εκπαίδευσης;*

Από τα πιο απλά μέχρι τα πιο σύνθετα. Ας πούμε να μην είναι κατάλληλος ο χώρος μέχρι και το να μην είναι κατάλληλος ή σωστά προετοιμασμένος ο εκπαιδευτής. Ή μπορεί να μην δένει η ομάδα. Ή να υπάρχει αρκετή ένταση ή ντροπαλότητα από τους εκπαιδευόμενους. Εν δυνάμει όλα μπορούν να πάνε στραβά σε ένα σεμινάριο. Όλα. Το θέμα είναι αν ο εκπαιδευτής μπορεί να τροποποιήσει τους στόχους του. Γιατί κάθε σεμινάριο είναι κάτι ζωντανό. Κάνεις ένα lessonplan αλλά δε σου βγαίνει καλά. Τι κάνεις; Επαναπροσδιορίζεις.

8. *Ποιες δυσκολίες ενδέχεται να αντιμετωπίσει ο ίδιος ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών κατά την εφαρμογή του εκπαιδευτικού δράματος;*

Νομίζω λίγο πολύ σου απάντησα πακέτο με την προηγούμενη.

9. *Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί ως εκπαιδευόμενοι ανταποκρίνονται στο εκπαιδευτικό δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;*

Ντρέπονται λιγάκι να τσαλακώσουν την εικόνα τους αλλά γενικά συμμετέχουν με όρεξη. Έχει βέβαια να κάνει και με το θέμα. Και την ηλικία τους. Όσο πιο μικροί συνήθως τόσο πιο πολύ συμμετέχουν.

Συνέντευξη 8. (Πέγκυ)

1. *Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο να αξιοποίησε ως τεχνική το Εκπαιδευτικό Δράμα; Εάν ναι σε ποιο; Εάν όχι, έχει πέσει στην αντίληψή σας γενικότερα κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να χρησιμοποιήσει το εκπαιδευτικό δράμα εάν ναι, ποιο και από ποιον φορέα;*

Σε σεμινάρια Εκπαιδευτικού Δράματος στο Θέατρο Πόρτα. Στη Μικρή Πόρτα συγκεκριμένα.

2. Σε ποιες θεματικές περιοχές χρησιμοποιείτε εσείς το Εκπαιδευτικό Δράμα στα προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που πραγματοποιείτε;

Στη διδακτική του Εκπαιδευτικού Δράματος.

3. Σε ποια γνωστικά αντικείμενα και εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε ενήλικους μπορεί να εφαρμοστεί το Εκπαιδευτικό Δράμα;

Σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα. Από τα σχολικά μέχρι και πιο βαριά κοινωνικά θέματα. Αναπηρία, bullying, και γενικά ό,τι απασχολεί την κοινωνία. Μπορείς να πάρεις αφορμή από ένα δημοσίευμα, μια φωτογραφία, ένα βίντεο, ένα μάθημα, ένα αντικείμενο.

4. Ποια οφέλη θεωρείτε ότι αποκομίζουν οι εκπαιδευόμενοι που συμμετέχουν σε προγράμματα που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

Πολλά! Πάρα πολλά! Γίνεσαι ξανά παιδί. Εξοικειώνεσαι με την ομάδα. Οι εκπαιδευτικοί ειδικά μαθαίνουν όλα αυτά και μετά μπορούν να τα εφαρμόσουν στην τάξη τους. Κατανοούν καλύτερα και πιο βαθιά τον κόσμο που τους περιβάλλει, εξετάζουν πώς θα αντιδρούσαν σε διάφορες καταστάσεις. Μπορούν και καταλαβαίνουν καλύτερα τον άλλον και το τι περνάει, τι ζει και γιατί αντιδρά κι αυτός όπως αντιδρά.

5. Πώς πιστεύετε διευκολύνεται η επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων από την εφαρμογή της εκπαιδευτικής τεχνικής του Εκπαιδευτικού Δράματος; Εξηγήστε ή δώστε ένα παράδειγμα.

Ο κατάλληλος χώρος, ο αρκετός χρόνος βοηθούν πολύ. Η καλή συνεργασία ανάμεσα στην ομάδα. Να έχουν όρεξη για συμμετοχή. Επίσης, η οργάνωση του εκπαιδευτή είναι βασικό αλλά και οι εκπαιδευόμενοι να είναι έτοιμοι να τσαλακωθούν.

6. Τι ικανότητες και προσόντα χρειάζεται να διαθέτει ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών (που χρησιμοποιεί το Ε. Δ. ως τεχνική) για να είναι αποτελεσματικός στο ρόλο του;

Γνώσεις, μεταδοτικότητα, οργάνωση. Να είναι ευέλικτος, να δίνει την ομάδα, να βάζει και να βγάζει την ομάδα σε συνθήκη. Να είναι ήρεμος και να αγαπά το αντικείμενο.

7. Ποια προβλήματα ενδέχεται να προκύψουν σε προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν το Εκπαιδευτικό Δράμα ως τεχνική εκπαίδευσης;

Άρνηση, να μη συνεργάζονται, να μην συνεννοούνται. Να είναι ισχυρογνώμονες οι συμμετέχοντες. Ή το χειρότερο, να έχουν διάθεση για κουβέντα και να μην μπαίνουν καθόλου στο κλίμα. Γενικά μπορεί να αντιμετωπίσει αρκετά θέματα ομάδας.

8. Ποιες δυσκολίες ενδέχεται να αντιμετωπίσει ο ίδιος ο εκπαιδευτής εκπαιδευτικών κατά την εφαρμογή του εκπαιδευτικού δράματος;

Τα ίδια με αυτά που είπα πριν.

9. Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί ως εκπαιδευόμενοι ανταποκρίνονται στο εκπαιδευτικό δράμα ως εκπαιδευτική τεχνική;

Σε πολύ μεγάλο βαθμό. Εντάξει, ντρέπονται λίγο αλλά από τη στιγμή που αποφασίζουν να έρθουν σε ένα τέτοιο πρόγραμμα ακόμα και άτομα τελείως άσχετα συμμετέχουν με μεγάλη διάθεση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2- Επεξήγηση αρκτικόλεξων

Π.Ι. = Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Π.Ε.Κ.= Περιφερειακό Επιμορφωτικό Κέντρο

Α.Ε.Ι.= Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα

Τ.Ε.Ι.= Τεχνικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα

Ε.Α.Π.= Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε= Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης

Ι.Δ.ΕΚ.Ε.= Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων

Τ.Π.Ε.= Τεχνολογία Πληροφοριών και Επικοινωνίας

Ε.Κ.Π.Α. = Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3-Ευρετήριο Εικόνων

- Ο κύκλος του Kolb, σελίδα 20
- Αρχική Σελίδα, σελίδα 62
- Οφέλη, σελίδα 63
- Προσόντα, σελίδα 64

- Εμπόδια, σελίδα 65
- Ιστορική αναδρομή (1), σελίδα 66
- Ιστορική αναδρομή (2), σελίδα 67
- Σχετικές σελίδες, σελίδα 68
- About, σελίδα 69